

Timbres

7 voorjaar 10

Alle kleuren van het Orgelpark

Bezeten beheersing

Leine & Roebana
Dans in het Orgelpark

Volgens Messiaen
geniaal

Charles Tournemire

Kindervoorstelling
Waai, wind!
met Lotte van Dijk

Muziek, tekst en marionetten
De Nacht van Doctor Faust
12 en 13 februari

ORGELPARK

Schitterende instrumenten, prachtige muziek

Het Orgelpark heeft als doel het orgel door een nieuwe presentatie te integreren in het muziekleven. *Timbres* is het tijdschrift van het Orgelpark en biedt achtergrondinformatie bij de meer dan honderd activiteiten die er per seizoen plaatsvinden. Het scala is breed: het varieert van concerten met klassieke muziek en jazz tot combinaties met andere kunstvormen, zoals dans, mime en film. Daarbij speelt nieuwe muziek een hoofdrol. Elk seizoen weer geven we opdrachten voor nieuwe composities.

Het Orgelpark is bovendien niet alleen een concertpodium: het is ook muziekwetenschappelijk actief. Onder de noemer Orgelpark Research Program doet een internationaal researchteam momenteel onderzoek naar geïmproviseerde muziek.

Bij *Timbres* hoort de apart uitgegeven Concertgids. Daarin staan alle concerten, festivals en symposia op een rij.

Welkom bij het Orgelpark, het internationale concertpodium in Amsterdam dat organisten, componisten en andere kunstenaars centraal stelt.

Het Orgelpark is gehuisvest in een prachtig gerestaureerd en monumentaal gebouw uit 1917, gelegen bij het Vondelpark aan de Gerard Brandtstraat. Het heeft als doel het orgel door een nieuwe presentatie te integreren in het muziekleven. Vanwege het prachtige orgelrepertoire, de rijkdom aan instrumenten en niet te vergeten de kleurrijke geschiedenis van orgels en orgelmuziek. Wist u bijvoorbeeld dat er voor geen enkel instrument zoveel muziek geschreven is als voor het orgel? Vandaar ons besluit, alweer drie jaar geleden, om het Orgelpark te openen: nadat het orgel eeuwenlang vooral een dienstbare rol had gespeeld, leek het ons tijd het eens te presenteren als wat het *in feite* is: een zelfstandig muziekinstrument, in staat tot de prachtigste muziek.

Het orgel vormt dus de rode draad in het afwisselende programma van het Orgelpark. Soms klinkt het solo, maar vaak is het ook in combinatie met andere instrumenten te horen. We verbinden orgelmuziek bovendien graag met andere kunstvormen, zoals film, dans en beeldende kunst. Elk seizoen staan er zo ruim honderd activiteiten op het programma. Tussendoor verandert het Orgelpark af en toe in een werkplaats voor jong talent van Nederlandse en buitenlandse conservatoria. Ook vinden er regelmatig symposia plaats, soms in het kader van ons eigen Orgelpark Research Program, vaak ook georganiseerd in samenwerking met derden. Kortom, het bruist in het Orgelpark!

We nodigen u van harte uit om naar het Orgelpark te komen, om ons als onze gast en als onze vriend te ondersteunen. En misschien wilt u wel GastVriend worden. U bent dan een seizoen lang welkom bij alle evenementen, zonder dat u ook maar één toegangkaart hoeft aan te schaffen. Omdat het natuurlijk veel aardiger is om met zijn tweeën te komen, mag u bovendien zesmaal een introduc(e) meenemen. We bieden u tevens kortingen op bijzondere aanbiedingen, zoals de orgelreis naar Parijs dit voorjaar (zie bladzijde 80). Voor dit GastVriendschap betaalt u slechts € 63. Maar u kunt ook 'gewoon' Vriend van het Orgelpark worden. Ook dat stellen we zeer op prijs. Voor € 33 steunt u onze missie en wordt u van al onze activiteiten op de hoogte gehouden.

Wilt u meer weten over het Orgelpark, over het programma, over hoe u kunt reserveren voor concerten of hoe u GastVriend of Vriend kunt worden, kijk dan op www.orgelpark.nl. Wilt u direct GastVriend of Vriend worden, blader dan door naar bladzijde 95. Daar staat wat u moet doen, compleet met een praktische antwoordkaart.

Wij hopen u binnenkort te mogen begroeten in het Orgelpark!
 Loek Dijkman, voorzitter Stichting Orgelpark
 Johan Luijmes, artistiek leider
 Hans Fidom, leider Orgelpark Research Program / redacteur *Timbres*
 Sonja Duimel, facility manager

Katie Duck verzorgde eind augustus een workshop improvisatie voor musici en dansers. Op 27 augustus gaven zij dit concert, met kleurrijke diaprojecties op het gewelf naast het nieuwe Verschuieren-orgel

38

22

46

30

62

66

Inhoud

Agenda

Concerten, festivals, symposia...

- 4 Alles op een rij
Wat is er wanneer te doen in het Orgelpark?

Muziek in het Orgelpark

Nieuws en achtergronden bij de concerten

- 8 De Nacht van Doctor Faust
Muziek, tekst en marionetten
- 22 Improvisatie als enige zekerheid
Theo Loevendie zit niet te niksen
- 30 Astronomie & astrologie
Stel je voor: alle sterren muzikanten
- 38 Bezeten beheersing
Leine & Roebana
- 46 Blaasinstrumenten onder elkaar
Orgel en fanfare in het Orgelpark
- 50 Volgens Messiaen een genie
Componist Charles Tournemire
- 56 Bijna Amsterdam
Een grachtengordel én orgels in St.-Petersburg
- 62 Kindervoorstelling met Lotte van Dijk
‘Waai, wind!’
- 66 The Busy Drone
Het draaiorgel van het Orgelpark

Palet

Gemengde berichten van het Orgelpark

- 74 De Joods-liberale traditie...
...en het orgel
- 76 Holland Festival & Orgelpark
Kevin Bowyer speelt Sorabji
- 78 Een kijkje achter de schermen
GastVriendenDag in het Orgelpark
- 80 Op reis met het Orgelpark
Parijs, Cavallé-Coll en haute cuisine
- 82 Hoe werkt dat?
Pneumatiek

Orgelpark Research Program

Muziekwetenschap in het Orgelpark

- 84 Wetenschap met Hemelvaart
13-15 mei: Symposium
- 88 Achtergrond
Het improvisatieproject: waarom, wat & hoe?

Lezersservice

Informatie voor Gasten en (Gast)Vrienden

- 94 Het Orgelpark
Een podium met een missie
- 96 Concerten, Muziekweekenden, cursussen...
Hoe duur is een kaartje en waar bestel ik dat?
- 98 Vooruitblik
Het Orgelpark in het najaar van 2010
- 100 Colofon
Adressen, auteurs, copyright

Wat is er te doen in het Orgelpark?

Concertladder tot en met juni 2010

38

Januari FESTIVAL Kosmische muziek

vrijdag 15 januari, 20.15 uur
zaterdag 16 januari, 20.15 uur
zondag 17 januari, 14.15 uur

Door de eeuwen heen hebben allerlei componisten en musici zich laten inspireren door de planeten en hun bewegingen. Het Orgelpark wijdt er een klein festival aan, van 15 tot en met 17 januari. Het openingsconcert wordt gegeven door orgelstudenten van het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Zaterdag staat de Oostenrijkse componist Marion von Tilzer centraal. In opdracht van het Orgelpark schreef ze Hommage to Mother Earth / The Blue Planet, dat vanavond in première gaat. De choreografie van de dans die bij Hommage to Mother Earth / The Blue Planet hoort, is van de hand van Frank Händeler. Met Natyam danseres Kalpana Raghuraman. Ook zondag klinkt er nieuwe muziek, van Pete Harden, samen met onder meer Tierkreis van Karlheinz Stockhausen. Uitvoerenden zijn dan sopraan Anja Kwakkestein, trompettist Marco Blaauw en harmoniumist Dirk Luijmes. [→ blz. 30]

66

30

46

8

HARMONIUM Calefax Rietkwintet en Bierling

woensdag 20 januari, 20.15 uur

Het is de bekendste quote van componist en organist César Franck: ‘Mon orgue, c’est mon orchestre.’ De blazers van Calefax en harmoniumist’ Geert Bierling lijken het vanavond om te keren: ‘notre Orchestre, c’est un Orgue!’

Op het programma werk van Franck, Janacek, Adio en Wagner.

VOCAAL OP ZONDAG A capella & improvisatie

zondag 24 januari, 14.15 uur

Het eerste concert in een nieuwe reeks concerten op zondagmiddag: ensembles of solisten zingen a capella oude muziek, organisten improviseren eigentijds. Vandaag met het Gesualdo Consort Amsterdam, samengesteld rond ensembleleider Harry van der Kamp. Op het programma: Sweelinck. De improvisaties zijn vandaag van organist Cor Ardesch.

FILM

Murnau: Der letzte Mann

donderdag 28 januari, 20.15 uur

In 1924 maakte Friedrich Wilhelm Murnau de stille film ‘Der letzte Mann’, over een oude man die een dubbelleven leidt, daarin uiteindelijk faalt maar toch gelukkig wordt. Gijs van Schoonhoven improviseert live filmmuziek.

DIRIGENTENPROJECT Benjamin Britten

vrijdag 29 januari, 20.15 uur

Van 4 tot en met 29 januari vindt aan het Conservatorium van Amsterdam een ‘dirigentenproject’ plaats. Studenten koor- en orkestdirectie (docenten Sam ten Velden, Lucas Vis en Jos Vermunt) staan deze maand steeds weer voor groepen musici. Vandaag wordt het project in het Orgelpark met een uitvoering van Benjamin Brittens Saint Nicolas Cantata afgesloten.

JAZZ

Trio Nuevo en Sandra Coelers

zaterdag 30 januari, 20.15 uur

Dick de Graaf noemde de jazz eens ‘de meest gastvrije muziek’. Met zijn Trio Nuevo haalt hij nu onder meer de tango’s van Astor Piazzola de jazz binnen. Met vocaliste Sandra Coelers.

Februari

PIANO VIERHANDIG

Jordans & Van Doeselaar

donderdag 4 februari, 20.15 uur

Leo van Doeselaar en Wyneke Jordans vormen al meer dan 25 jaar een pianoduo, gespecialiseerd in kamermuziek, met name op historische instrumenten. Concertreizen voerden hen door Europa, de Verenigde Staten en Azië. Vanavond spelen ze muziek van Franck, Schumann, Bizet en Widor.

VOCAAL OP ZONDAG

Exicon en Liga Vilmane

zondag 7 februari, 14.15 uur

Muziek voor vocaal ensemble, met en zonder orgel, van componisten uit Nederland, Frankrijk en België, maar ook uit Scandinavië en de Baltische staten. Met vocaal ensemble Exicon en de jonge organist Liga Vilmane, afkomstig uit Riga, maar alweer jarenlang wonend en werkend in Nederland.

FESTIVAL

De Nacht van Doctor Faust

vrijdag 12 februari, 20.15 uur

zaterdag 13 februari, 20.15 uur

Twee dagen staat het Orgelpark in het teken van een van de bekendste mythen uit Europa: het verhaal van Faust, die een deal sluit met de duivel, Mefisto. Met medewerking van Pieter Steinz, bekend van NRC Handelsblad, het Amsterdams Marionetten Theater en de organisten Joost Langeveld en Una Cintina.

De inhoud van beide dagen is gelijk; de volgorde van de onderdelen verschilt. Zo is het mogelijk om alles mee te maken, mocht u – vanwege bijvoorbeeld de terugreis uit Amsterdam – niet tot het eind van de avond kunnen blijven. Het betekent wel dat u tweemaal moet komen; u betaalt dan uiteraard slechts voor één avond. [→ blz. 8]

STEMMINGSWISSELINGEN III Concert 1

dinsdag 16 februari, 20.15 uur

Dit voorjaar is het podium van het Orgelpark tweemaal gewijd aan het project Stemmingwisselingen van ZE-Q-Attack, geleid door Ernst Oosterveld en Quirijn van Regteren Altena. Stemmingwisselingen I (2007/2008) was een concertserie rond zeven solisten. In Stemmingwisselingen II (2008/2009) ontmoette het duo twee solisten. In Stemmingwisselingen III organiseert het duo opnieuw ontmoetingen met twee solisten, waarvan de ene een organist is. Vanavond is dat Jacob Lekkerkerker; de andere solist

Zie voor meer informatie over wie wanneer welke muziek in het Orgelpark komt uitvoeren de apart uitgegeven Concertgids bij deze Timbres

gitarist is Olaf Tarenskeen. Het tweede concert vindt plaats op 28 april. Dan is saxofonist Leo van Oostrom de tegenspeler van de organist.

FRANSE MEESTERS Louis Robilliard

vrijdag 19 februari, 20.15 uur

Het nieuwe orgel van het Orgelpark is een uitwerking van het orgeltype dat in de 19de eeuw in Frankrijk werd ontwikkeld. Regelmatig nodigen we toporganisten uit Frankrijk uit om het te bespelen. Vanavond is dat Louis Robilliard, docent orgel aan het Conservatoire de Région de Lyon en organist van de Saint-François-de-Sales in dezelfde stad.

VOCAAL OP ZONDAG A capella & improvisatie

zondag 21 februari, 14.15 uur

Het Egidius Kwartet zingt Josquin des Prez en Orlando di Lasso; Jan Raas improviseert.

ENSEMBLE EN ORGEL Van Martinu tot Marck

donderdag 25 februari, 20.15 uur

Een overzicht van het kamermuziekrepertoire uit de vorige eeuw, gemengd met enkele composities uit vroeger tijden. Met als extra smaakmaker het klavecimbel naast het orgel, de instrumenten ‘van’ componist en organist Charlotte Marck, rond wie het ensemble gevormd is. Haar muzikale companen van vanavond zijn Andréanne Brisson Paquin (sopraan), João Vidinha Duarte (fluit), Cornelia Steinwender (hobo), Eva Saladin (viool) en Stephanie Hunt (cello).

JAZZ

Theo Loevendie en Guus Janssen

zaterdag 27 februari, 20.15 uur

De grand old man van de Nederlandse jazz voor het eerst in het Orgelpark: Theo Loevendie. Samen met Guus Janssen, al even breed georiënteerd, verkent hij de mogelijkheden van de instrumenten. ‘Nee, ik zit niet te niksen,’ meldt hij verslaggever Bert Jansma in het interview in deze Timbres. [→ blz. 22]

Maart

MUZIKTHEATER Muziektheater Artez

vrijdag 5 maart, 20.15 uur

zaterdag 6 maart, 20.15 uur

Regisseur Sassan Saghar Yaghmai maakt met studenten van de muzietheaterafdeling van de Hogeschool voor de Kunsten Artez en met orgelstudenten van Gijs van Schoonhoven van hetzelfde instituut een theatervoorstelling, met een belangrijke rol voor het orgel. Welke studenten van Hogeschool voor de Kunsten Artez zullen optreden was bij het ter perse gaan van deze Timbres nog niet bekend. Zie www.orgelpark.nl voor actuele informatie.

FESTIVAL Tom Johnson

zaterdag 13 maart,
14.15-22.00 uur

Tom Johnson is een van de weinige componisten die volstrekt logische muziek maakt. Zo is zijn Chord Catalogue in feite niets anders dan een catalogus van mogelijke akkoorden, keurig ge-

rangschikt. In 2009 was werk van Johnson in het Orgelpark te horen in het concert van Ensemble Klang op 21 november. Ditmaal een speciaal in opdracht van het Orgelpark gecomponeerd werk: Orgelpark Color Chart. Het wordt uitgevoerd door vier orgelstudenten van het Koninklijk Conservatorium in Den Haag (docent Jos van der Kooy): Dorien Schouten, Hans van Haeften, Harmen Trimp en Geerten van de Wetering. Verder werken ook Slagwerkgroep Den Haag, Asko Kamerkoor, Ensemble Klang en klankkunstenaar Pierre Berthet mee. [→ Timbres 6: Hoe hoger het tempo, hoe meer kans op fouten]

VOCAAL OP ZONDAG Première Wim de Ruiter

zondag 14 maart, 14.15 uur

Op 25 april vorig jaar speelde Henny Heikens Outer Darkness, de compositie van Wim de Ruiter voor orgel en soundtracks. Vandaag de première van De Buitenste Duisternis, voor een aanmerkelijk groter ensemble: koor, drie solisten, orgel, viool, cello, trompet, trombone en klanksporen. De koorpartij wordt gezongen door Kamerkoor Ad Parnassum (dirigent Anthony Zielhorst). Op www.orgelpark.nl maken we zo spoedig mogelijk bekend wie de andere musici zullen zijn.

FRANSE MEESTERS François Espinasse

vrijdag 19 maart, 20.15 uur

François Espinasse studeerde bij Xavier Darasse en André Isoir, is organist van de St.-Severin in Parijs en docent orgel aan het Conservatoire in Lyon. Op het programma Franck, Messiaen, Dupré en – onbekender maar niet minder boeiend – Valéry Aubertin.

VOCAAL OP ZONDAG The Lark Ascending

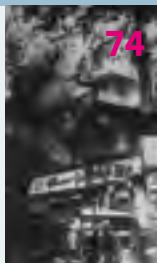
zondag 21 maart, 14.15 uur

Het muzikale beeld dat de meeste mensen hebben bij Engelse muziek uit de eerste helft van de 20ste eeuw is dat van een pastorale lieflijkheid. Terecht, zo menen de musici van vanmiddag. Met Gijs Boelen en Wijnand van Klaveren.

ST.-PETERSBURG Ben van Oosten

dinsdag 23 maart, 20.15 uur

Regelmatig organiseert het Orgelpark meester cursussen voor conservatoriumstudenten uit Midden- en Oost-Europa. Deze week is de orgelklas uit St.-Petersburg op bezoek. Docent is Ben van Oosten, die vandaag het concert verzorgt. Hij kiest muziek die gebaseerd is op het werk van Bach, geschreven of bewerkt door grote componisten als Widor en Dupré.

74

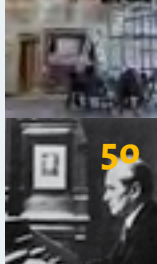
84

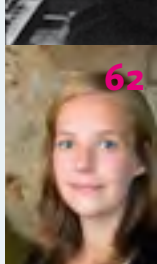
30

8

56

50

62

Zie voor meer informatie over wie wanneer welke muziek in het Orgelpark komt uitvoeren de apart uitgegeven Concertgids bij deze Timbres

ST.-PETERSBURG

Daniel Zaretsky

donderdag 25 maart, 20.15 uur

Daniel Zaretsky is de spil van de St.-Petersburgse orgelwereld. Hij begon zijn piano- en orgelstudie aan het conservatorium in Leningrad, studeerde vervolgens aan het conservatorium in Kazan en Helsinki, en volgde meesterkursussen in West Europa. Hij is verbonden aan de twee instituten in St.-Petersburg waar je orgel kunt studeren: het roemruchte Rimsky-Korsakov-conservatorium en de universiteit. Uiteraard laat hij met name Russische literatuur horen.

ST.-PETERSBURG

Studentenconcert

vrijdag 26 maart, 20.15 uur

Vanavond presenteren zich de studenten die hebben deelgenomen aan de meesterkursus die Ben van Oosten afgelopen week gaf. De samenstelling van het programma hangt af van wat ze deze week met Van Oosten op de lessenaar hebben gezet.

JAZZ

Eric Vloeimans en Florian Weber

zaterdag 27 maart, 20.15 uur

Als iemand het muzikale avontuur niet schuwt, dan is het de Nederlandse trompettist Eric Vloeimans. In 2001 werd hem de prestigieuze Boy Edgarprijs toegekend. Hij treedt vanavond op met pianist Florian Weber.

April

KINDERVOORSTELLING Waai, Wind!

donderdag 8 april, 9.30, 11.00

en 13.30 uur

vrijdag 9 april, idem

maandag 12 april, idem

dinsdag 13 april, idem

Voor het eerst in het Orgelpark: een speciaal voor basisschoolleerlingen gemaakte voorstelling. Lotte van Dijk ontwierp het verhaal, de muziek en het theater daaromheen. Zie www.orgelpark.nl (klik op 'kindervoorstelling') voor meer informatie. [→ blz. 62]

THE BUSY DRONE

Nieuwe Tulpen

woensdag 14 april, 20.15 uur

Sinds eind vorig jaar bezit het Orgelpark een van de interessantste draaiorgels überhaupt: The Busy Drone, in de jaren '60 naar Nederland gehaald om de boekenstand van uitgeverij De Bezige Bij op de Boekenbeurs in de Rai op te vrolijken en te accentueren, vervolgens in het Stedelijk Museum inspiratiebron tot allerlei nieuwe, eigentijdse draaiorgelmuziek, en daarna – naar het zich liet aanzien – tot vergetelheid gedoemd. In het Orgelpark gaan we verder waar het Stedelijk Museum ophield: we laten nieuwe muziek componeren. Bovendien is er nogal wat repertoire dat ooit wel is voltooid, maar nooit uitgevoerd. Vandaag een eerste selectie en wellicht zelfs alvast wat splinternieuw werk. [→ blz. 66]

FRANSE MEESTERS

Olivier Latry

vrijdag 16 april, 20.15 uur

Vanavond bespeelt Olivier Latry het nieuwe orgel van het Orgelpark, dat hij ruim een jaar geleden samen met Ben van Oosten en Jan Hage in gebruik nam. Op het programma werk van onder anderen Emile Bourdon, Augustin Barié en Duruflé.

VOCaal OP ZONDAG

A capella & improvisatie

zondag 18 april, 14.15 uur

Het derde concert in de nieuwe reeks voorjaarsconcerten op zondagmiddag: ensembles of solisten zingen a capella oude muziek, organisten improviseren eigentijds. Sopraan Sabine Lutzenberger kiest vanmiddag voor Hildegard von Bingen (1098-1179). Hayo Boerema improviseert.

JOODS LIBERALE MUZIEK

Matthias Havinga

donderdag 22 april, 20.15 uur

Matthias Havinga deed onderzoek naar de rol van het orgel in de liberaal-joodse cultuur in Nederland. Havinga: 'Ik ben enkele schitterende, typisch joodse orgelcomposities op het spoor gekomen.' Het concert van vanavond begint met een toelichting door de organist. [→ blz. 74]

JAZZ

John Taylor en Diana Torto

zaterdag 24 april, 20.15 uur

Iedere laatste zaterdag van de maand: jazz in het Orgelpark. John Taylor is bekend om zijn unieke pianostijl, waarin veel elementen uit de klassieke muziek terugko-

men. Diana Torto heeft een grote naam opgebouwd in het Italiaanse jazzcircuit. Daarnaast geeft zij zang- en improvisaties aan diverse conservatoria.

FANFARE

Koperblazers en orgel

zondag 25 april, 14.15 uur

Sinds de komst van de Busy Drone, ons draaiorgel, weten we dat onze zaal een berg geluid aankan. Vanmiddag wagen we het er daarom eens op: organist Jean-Pierre Steijvers en Fanfare Concordia uit Ittervoort paren hun krachten. Dirigent van Concordia is Maurice Daemen. [→ blz. 46]

STEMMINGSWISSELINGEN

III Concert 2

woensdag 28 april, 20.15 uur

Dit voorjaar is het podium van het Orgelpark tweemaal gewijd aan het project Stemmingwisselingen van ZEQ-Attack, geleid door Ernst Oosterveld en Quirijn van Regteren Altena. In Stemmingwisselingen III organiseert het duo ontmoetingen tussen twee solisten, waarvan de ene organist Jacob Lekkerkerker is. Vanavond is de andere solist saxofonist Leo van Oostrom. Het eerste concert vond plaats op 16 februari.

Mei

FRANSE MEESTERS

Sebastian Achenbach

vrijdag 7 mei, 20.15 uur

Sebastian Achenbach is van oorsprong pianist. Hij ontdekte het orgel in 2005 en werd aan het conservatorium van Buenos Aires leerling van Luis Caparra; in 2007 zette hij zijn studie voort bij Mi-

chel Bouvard en Jan Willem Jansen in Toulouse. In 2009 won hij het internationale orgelconcours in Lyon. Achenbach speelt vanmiddag werk van Widor, Schumann, Alain en Duruflé.

GASTVRIENDENDAG

Orgelpark

zaterdag 8 mei, 13.30 uur

Een nieuw initiatief: de GastVriendenDag van het Orgelpark. Johan Luijmes en Hans Fidom verzorgen een inleiding, u mag mee om in de orgels te kijken en vragen te stellen, en wie zich daarvoor speciaal aanmeldt mag zelfs zelf een orgel naar keuze bespelen. De GastVriendenDag duurt tot 17.00 uur. Aanmelden: info@orgelpark.nl. [→ blz. 78]

VOCaal OP ZONDAG

A capella & improvisatie

zondag 9 mei, 14.15 uur

Concert in een nieuwe reeks variaties op de concerten op zondagmiddag: ensembles of solisten zingen a capella oude muziek, organisten improviseren eigentijds. Cappella Pratensis zingt vanmiddag Jacob Obrecht, Wim Diepenhorst improviseert.

SYMPOSIUM

Improvisatie & Orgelbouw

Deze week is het Orgelpark het toneel van een tweedaags symposium. Op donderdag 13 mei presenteren de leden van het Orgelpark Research Team zich, op vrijdag 14 mei organiseren Orgelpark Research en de International Association for Organ Documentation (IAOD) gezamenlijk een symposium over Nederlandse

orgelbouw en –restauratie, onder meer in het licht van de kunst van het improviseren. Zaterdag 15 mei sluiten we af met een orgelexcursie door Amsterdam en Haarlem. Kijk op www.orgelpark.nl voor het complete programma, of verderop in deze Timbres. [→ blz. 84]

SYMPOSIUMCONCERT

Orgelorkest: 4x4x4x4!

donderdag 13 mei, 20.15 uur

In het kader van het Orgelparksymposium medio mei geven vier organisten uit vier landen een opmerkelijk 'hemelvaartsconcert': ze brengen samen één improvisatie, in vier delen, op vier orgels. Een unieke gelegenheid om de orgels van het Orgelpark eens tegelijk te horen. De organisten zijn Giampaolo di Rosa (Rome), Jacob Lekkerkerker, Ansgar Wallenhorst en Charlotte Marck, ieder lid van het Orgelpark Research Team.

SYMPOSIUMCONCERT

Marcel Verheggen

vrijdag 14 mei, 20.15

Vandaag staat het symposium in het teken van de orgelbouw. Elk orgel heeft een eigen karakter: ook de orgels van het Orgelpark. Marcel Verheggen, niet alleen organist, maar ook orgeladviseur, demonstreert dat vanavond. Verheggen is docent orgel aan de Hogeschool Thorn en het Conservatorium van Maastricht. In binnen- en buitenland geeft hij tevens meesterkursussen.

DANS

Leine & Roebana

donderdag 27 mei, 20.15 uur

vrijdag 28 mei, 20.15 uur

zaterdag 29 mei, 20.15 uur

zondag 30 mei, 20.15 uur

Elk seizoen presenteert het Orgelpark een grote dansproductie: in 2007 met Krisztina de Chatel, in 2008 met Conny Janssen Danst, vorig jaar Dansity en dan nu Leine & Roebana. In de actuele Timbres staat een interview met de leiders van deze internationaal vermaarde groep, Andrea Leine en Harijono Roebana. [→ blz. 38]

Holland Festival

Goldings & Hays

vrijdag 4 juni, 14.00-17.00 uur

zaterdag 5 juni, 20.15 uur

Holland Festival in het Orgelpark: een workshop (vrijdag) en een concert met jazzlegenden Larry Goldings en Kevin Hays. Larry Goldings, een van de sterren van het legendarische Hammond B3-orgel, kiest in duo met pianist Kevin Hays telkens voor grotere vrijheid dan in zijn triowerk.

Sinikka Langeland Trio

vrijdag 11 juni, 20.15 uur

Het Noorse Sinikka Langeland Trio brengt in het kader van het Hol-

Juni

JAZZ

Bert van den Brink

zaterdag 12 juni, 20.15 uur

Als altijd ook dit jaar de heerlijke opmaat tot de zomerstop met pianist en organist Bert van den Brink, een van de boeiendste jazzmusici van dit moment.

land Festival haar Mariaproject op de planken in het Orgelpark. Het trio bestaat uit Sinikka Langeland zelf (zang, kantele), Lars Anders Tomter (altviool) en Kare Nordstoga (orgel).

Bowyer speelt Sorabji

zondag 20 juni, 14.15 uur

Kevin Bowyer speelt de meer dan zeven uur durende Tweede Symfonie van Kaikhosru Sorabji. [→ blz. 76]

Arturas Bumsteinas

woensdag 23 juni, 20.15 uur

Een 'orgelsafari' door het Orgelpark, geleid door Arturas Bumsteinas. Live orgelmuziek, laptopkwartet en sampling, met medewerking van Antanas Dombrovskij, Anton Lukoszevieve, James Weeks.

Wintertijd in het Orgelpark

De Nacht van Doctor Faust

Muziek, tekst en marionetten

Midden deze winter presenteert het Orgelpark een nieuw idee: een 'éénachtsfestival' rond de mythische figuur Faust en zijn tegenspeler, de duivel Mefisto.

De tragiek van Faust – hij sluit een pact met Mefisto in ruil voor kennis – inspireert al sinds de Middeleeuwen tot toneelteksten en verhalen. Een vroeg voorbeeld is *The Tragical History of Doctor Faustus* van Christopher Marlowe, geschreven in 1592. Het bekendst is de meer dan twee eeuwen jongere tekst van Johann Wolfgang von Goethe. Goethe voert Faust en Mefisto beiden op als intellectuelen. Faust weet zich geen raad, gekweld door zijn verlangen de grenzen van de menselijke kennis te overschrijden én door zijn lusten van alledag; een gegeven waarmee Mefisto via een weddenschap zijn voordeel doet. Dat het verhaal van Faust ook in andere kunstvormen tot zijn recht komt, bleek in 1926, toen Friedrich Wilhelm Murnau zijn film *Faust / Eine deutsche Volkssage* presenteerde. De film wordt nog altijd geroemd vanwege de prachtige beelden en de meeslepende verteltrant. Juist aansluitend bij de traditie van de 19de eeuw is de keuze van componist Petr Eben om in 1976 – net als Beethoven, Berlioz, Gounod en vele anderen – de Faustmythe nog eens in muziek te vatten. Het verschil met zijn voorgangers is intussen niet te missen: Ebens *Faust* voor orgel solo klinkt in vergelijking daarmee uitgesproken nuchter.

'De Nacht van Doctor Faust' opent in het Orgelpark op vrijdag 12 februari met Murnau's film, live van muziek voorzien door organist Joost Langeveld. Daarna komt journalist en literatuurcriticus Pieter Steinz aan het woord; hij publiceert eind maart 2010 bij uitgeverij Prometheus *De duivelskunstenaar – De reis van doctor Faust door 500 jaar cultuurgeschiedenis*. Tot slot volgt dan toneel op de muziek van Petr Eben door misschien wel het bijzonderste gezelschap van Amsterdam: de marionetten van het Amsterdams Marionetten Theater. Una Cintina is voor de gelegenheid de musicus bij dit ensemble. Op zaterdag 13 februari is de volgorde precies omgekeerd, zodat alle onderdelen ook te volgen zijn voor wie vroeg weg moet, bijvoorbeeld om de laatste trein te halen – een kwestie van beide dagen langkomen.

Als introductie op 'De Nacht van Doctor Faust' op deze bladzijden twee teksten: Pieter Steinz bewerkte speciaal voor *Timbres* het hoofdstuk over Faust en muziek uit zijn nieuwe boek; *Timbres*-verslaggever Didi de Pooter interviewde Hendrik Bonneur en Frederieke Cannegieter, de artistiek leider en de artistiek coördinator van het Marionetten Theater.

In 1631 verscheen een met houtsneden geïllustreerde editie van Christopher Marlowe's *Faustus*. Op deze plaat zijn Faust, beschermd door sterrenbeelden, en de duivel Mefisto in discussie

Het duiveltje in de muziek

De verklanking van Faust

Auteur

Pieter Steinz is chef van de boekenbijlage van *NRC-Handelsblad*. Eind maart verschijnt van zijn hand *De duivelskunstenaar – De reis van doctor Faust door 500 jaar cultuurgeschiedenis*. Eerder publiceerde hij onder meer *Mijnheer Van Dale Wacht Op Antwoord* en andere schoolse rijtjes en ezelsbruggetjes (1991/2003), *Drumeiland*, een bedevaart naar Bob Marley's geboorte-eiland (2002) en *Lezen op locatie* (2004). Samen met Peter de Bruijn schreef hij ook *Elk boek wil muziek zijn* (2006): over lezen en luisteren. In 2007 verscheen een gloednieuwe verzameling van de boekenschema's waarmee Steinz *NRC-Handelsblad* verrijkt, en waarin hij allerlei verbanden legt tussen kunst, literatuur, geschiedenis en actualiteit: *Het web van de wereldliteratuur*.

Bijna honderdvijftig jaar geleden, op 30 september 1866, werd in een Argentijnse zondagskrant het eerste deel afgedrukt van het lange gedicht *Fausto* van Estanislao del Campo. Zoals de ondertitel vermeldde, waren het impressies naar aanleiding van de opvoering van een recente Faust-opera in Buenos Aires. Del Campo had zich voor het zesdelige gedicht verplaatst in een simpele gaucho die het verhaal van J.W. von Goethe – of eigenlijk de bewerking daarvan door de Franse componist Charles Gounod – doorvertelt aan een vriend. Niet alleen vertalen de beide vrienden de opera naar hun eigen leven, ze blijken ook geen onderscheid te maken tussen fantasie en werkelijkheid. Voor hen is het verhaal van ‘Don Fausto’ en ‘El Diablo’ gewoon een van de vele spectaculaire gebeurtenissen die zich dagelijks in hun land afspelen, compleet met koeien, pampa's en natuurlijk gaucho's.

De strevende mens was het grote thema van de negentiende eeuw

Charles Gounod: Faust als opéra comique

Del Campo's *Fausto* was geschreven uit bewondering voor de *opéra comique* van Gounod, die in 1859 in Parijs in première was gegaan. In Argentinië staat het bekend als een nationaal eposje en wordt het nog steeds veel gelezen, in Europa is het nauwelijks vertaald. Maar wat *Fausto* in elk geval laat zien, is hoe groot het succes van Gounods opera zeven jaar na de première al was. Tot ver in de twintigste eeuw zou *Faust* de populairste opera uit het klassieke repertoire blijven: overall in de westerse wereld opgevoerd, uitentreuren nagezongen op straat en, zoals dat gaat met beroemde werken, eindeloos geparodieerd – van de operettecomponist Hervé, die in 1869 een *Petit Faust* op de planken bracht, tot de tekenaar Hergé, die de *Juwelenaria* ('Ik lach bij het zien van mijn schoonheid in deez' spiegel') als basisrepertoire van Bianca Castafiore liet terugkomen in zijn Kuifjestrrips.

Lionello Balistrieri maakte dit bijzondere portret van Charles Gounod. De suggestie is dat Gounod zijn Faustopera aan het orgel componeerde: op de achtergrond zijn Mefisto, Faust en Gretchen te zien

Astrid Huijsing maakte voor *De Nacht van Doctor Faust* het 'stripverhaal' op de volgende bladzijden. Ter toelichting bij deze eerste tekening: God en de duivel hebben een weddenschap met elkaar. De duivel meent de wetenschapper Faust te kunnen verleiden tot het kwade. Faust - ongelukkig en gefrustreerd - staat op het punt om er een eind aan te maken, als Mefisto verschijnt, in de gedaante van de hond die hem gevolgd is.

Het libretto van Arrigo Boito's
opera Méphistophélès

Gounod bevond zich in goed gezelschap. Het leek wel of iedere zichzelf respecterende componist in de negentiende eeuw zich met de twee toneelstukken van Goethe wilde bezighouden. Beethoven was ermee begonnen; die had in 1804 het satirische ‘Flohlied’ uit de kroegscène op vrolijke pianomuziek gezet, en daarmee het voorbeeld gegeven voor de toonzettingen van de kant-en-klare liedteksten uit *Faust I en II*. Maar liedjes verklanken was voor de meeste componisten niet voldoende. De romantische Fauststof leende zich bij uitstek voor een grote opera, en binnen twintig jaar na de verschijning van *Faust I* waren er al drie serieuze pogingen: een *Singspiel* in drie bedrijven van Louis Spohr; een simpele opera van de jonge violist Joseph Strauss (1814), en Hector Berlioz’ *Huit scènes de Faust* (1828), een voorloper van zijn opera-oratorium *La Damnation de Faust* uit 1846.

Romantisering van het demonische

‘Het was een wonder geweest als Faust *niet* het muziekleven van de negentiende eeuw had beheerst,’ zegt musicoloog Joep van Brederode wanneer hem wordt gevraagd naar de populariteit van Faust in opera’s, liederen en symfonieën. ‘Faust is een figuur die de Duivel gebruikt voor zijn zelfverwerkelijking, en het demonische was typisch romantisch. Daarnaast is hij een man “*der ewig strebend sich bemüht*”. De strevende mens was *het* grote thema van de negentiende eeuw, toen nieuwe sociale groepen hun plaats opeisten in de maatschappij. Je afkomst was niet meer het enige dat je positie bepaalde; als je ondernemend was, geld verdiende, woekerde met je talenten, kon je ver komen.’

Joep van Brederode kent het Faustrepertoire van a tot z, oftewel van ‘Ach neige’ (verklankt door Giuseppe Verdi en Carl Loewe) tot de *Zeven composities bij Goethes Faust* van Richard Wagner. ‘De eersten die zich op de liedjes stortten waren vrienden en paladijnen van Goethe, die zelf voor het schrijven van muziek geen talent had. Er is een gesprek van hem overgeleverd waarin hij zegt dat de muziek in de stijl van *Don Giovanni* moest zijn, en dat Mozart *Faust* had moeten componeren. Zijn tweede keus was Giacomo Meyerbeer, de man die de *grand opéra* groot zou maken. Maar Meyerbeer wilde niet, en waarschijnlijk was hij voor de muzikale smaak van Goethe ook veel te vooruitstrevend geweest.’

‘Uiteindelijk zijn de grote Faustopera’s niet gemaakt door Duitstalige componisten, maar door Fransen en Italianen – tot woede van de chauvinistische Duitse muziekkritiek, die vond dat alleen een Beethoven of een Wagner tegen de materie opgewassen kon zijn. Goethe zelf had denk ik nog wel sympathie kunnen opbrengen voor Gounod, al was het maar omdat die als operacomponist beïnvloed was door Mozarts *Don Giovanni*. Gounod handhaafde ook het oorspronkelijke einde van *Faust I*, waarin Gretchen door God verlost wordt nadat Faust en Mephisto haar kerker zijn ontvlucht. Berlioz was daar dertien jaar eerder flink van afgeweken: bij hem gaat Marguerite keurig naar de hemel, maar storten Faust en Méphistophélès in een ravijn dat in rechtstreekse verbinding staat met de hel. Zijn opera heet niet voor niets *La Damnation de Faust*.’

Diabolus in musica

Van Brederode wijst erop dat Berlioz in de muziek God en de Duivel laat meeklinken, bijvoorbeeld door trombones in te zetten om het

bovennatuurlijke te suggereren. Bij het karakteriseren van de duivel maakt Berlioz een subtiel gebruik van het interval dat ligt tussen de tonen B en F, een overmatige kwart of tritonus, een interval dat voor zangers zo lastig te treffen is dat de middeleeuwers het hadden over het duiveltje in de muziek, de *diabolus in musica*. Het is dus geen toeval dat scène IV, de monoloog van Faust volgend op het paaskoor waarin hij zingt dat hij de hemel weer heeft teruggevonden, eindigt in F grote terts, en de plotselinge opkomst van de duivel in de volgende scène begint in B grote terts. ‘In de kerkelijke muziek probeerde men die overmatige kwart zoveel mogelijk te vermijden,’ legt Van Brederode uit. ‘In de Renaissance maakte men er effectief gebruik van, namelijk telkens wanneer de Duivel in de tekst van een lied zijn lelijke kop opstak. Bach gebruikt het onder meer in de ‘*Barrabam!*’-passage in de *Matthäus Passion*: het akkoord daar, een “verminderd septiemakkoord”, bestaat uit twee tritoni. Berlioz doet het in zijn *Faust*, en Liszt begon er een van zijn drie *Mefisto-Walzer* mee.’

Arrigo Boito: hoofdrol voor de duivel

De derde grote Faustopera van de negentiende eeuw is *Mefistofele* van Arrigo Boito, de latere librettist van Verdi. Toen het vijftien uur durende werk in 1868 in La Scala in Milaan in première ging, werd het de grond in geschreven als een slechte Wagnerimitatie; de hemelbestormende Boito, die zich keerde tegen het effectbejag en de vormdwang van Rossini en Donizetti, had volgens de critici de Italiaanse opera verraden. Zeven jaar later kwam hij met een sterk verkorte versie, met een simpeler structuur en een paar extra duetten. Die viel beter in de smaak – ook bij Van Brederode, die *Mefistofele* niet alleen prijst omdat het de enige opera is waarin *Faust II* is verwerkt, maar ook omdat Mephistopheles de hoofdrol heeft. ‘Net als Goethe beschrijft Boito de Duivel als noodzakelijk kwaad. God heeft hem nodig om de mens te prikkelen, om hem aan te zetten tot creativiteit. In *Mefistofele* is hij een cavalier, een man van de wereld die echt een verleider is. In de beroemde aria waarin hij zich aan Faust voorstelt, ‘*Sono lo spirito che nega* – Ik ben de geest die eeuwig ondermijnt’, wisselt hij zijn basstem af met een stoer fluiten op zijn vingers. Over het duiveltje in de muziek gesproken!’

De nieuwe Faust van Thomas Mann: Adrian Leverkühn

Twintig jaar geleden berekende een Duitse musicoloog dat er sinds de achttiende eeuw meer dan 850 muziekstukken waren geschreven

Mefisto neemt Faust mee naar een kroeg waar hij van heksen een verjongingsdrank krijgt. Hij ziet er nu uit als een jonge god en wordt verliefd op Gretchen. De verliefden hebben een mooie nacht en zij raakt zwanger.

Faust – Eine deutsche Volkssage is een stomme film, gemaakt door Friedrich Wilhelm Murnau. De film vormt samen met *Metropolis* van Fritz Lang de kroon op het werk van de destijds in Europa toonaangevende filmmaatschappij Universal Film AG, kortweg UFA. In beide films is veel aandacht besteed aan contrasten tussen licht en donker; beide films vallen tevens op door uitgekende ‘special effects’. *Faust* was Murnau’s laatste Duitse film. Al in 1927 maakte hij voor de studio van William Fox in Amerika de film *Sunrise*. De cast van *Faust* is indrukwekkend: *Faust* wordt gespeeld door Gösta Ekman, *Mephisto* door Emil Jannings. Minder goede recensies kreeg Camilla Horn als *Gretchen*. Hoe krachtig de mythe van *Faust* ook destijds was blijkt uit een kleine UFA-anekdote: de UFA had aanvankelijk een andere regisseur op het oog, maar Murnau zette de directie, samen met Jannings, met succes onder druk om de regie zelf te kunnen voeren.

naar aanleiding van de verhalen over Faust. De meeste namen Goethes toneelstukken als uitgangspunt; een flink aantal greep terug op het *Faustbuch* van 1587; en twee van de recentste waren gebaseerd op een moderne Faust-klassieker: *Doktor Faustus* van Thomas Mann. Niet verwonderlijk, want de dikke ideeënroman uit 1947 geldt als het belangrijkste Faustboek na Goethe en gaat bovendien voor een belangrijk deel over muziek – zoals al blijkt uit de ondertitel ‘Het leven van de Duitse toonkunstenaar Adrian Leverkühn, verteld door een vriend’. Een fictieve toonkunstenaar, overigens, wiens muzikale carrière veel overeenkomsten vertoont met die van Arnold Schoenberg, de pionier van de twaalftoonstechniek.

‘Met Goethes *Faust* heeft mijn roman niets van doen,’ schreef de 78-jarige Thomas Mann in een brief uit 1953. De titel die hij koos, *Doktor Faustus*, was programmatisch. Mann greep terug op de zestiende-eeuwse Faustfiguur uit de volksboeken, in de eerste plaats omdat hij had gezien hoe Goethes Faust door de nazi’s als typisch Duitse held was misbruikt, maar daarnaast omdat hij vond dat Goethe ten onrechte de hellevaart uit het verhaal had geschreven. In een veel-geciteerde scène uit *Doktor Faustus* zegt Leverkühn dat zijn magnum opus, de symfonische cantate *Dr Fausti Weheklag*, een ‘*Zurücknahme*’ is van de veel te optimistische *Negende Symfonie* van Beethoven. Op een vergelijkbare manier is de roman van Mann een ‘terugneming’

van de Faust van Goethe. Lichte kost is *Doktor Faustus* niet, stilistisch noch inhoudelijk. Het is een boek om je tanden in te zetten, en dat hebben generaties critici dan ook gedaan. Het pact dat Leverkühn met de Duivel sluit, is geïnterpreteerd als een metafoor voor de overgave aan het irrationele, de hele roman als een allegorie op de opkomst en ondergang van het nazisme. Net als Leverkühn hadden de Duitsers zich in de jaren twintig overgegeven aan de irrationaliteit, hadden ze hun ziel verkocht in ruil voor macht over de wereld. En net als hij moesten ze hun ontremming duur betalen – met de totale ondergang.

Apocalipsis cum figuris

Niet voor niets wordt in *Doktor Faustus* voortdurend verwezen naar een beroemde verbeelding van de apocalyps: de vijftien houtsneden met de titel *Apocalipsis cum figuris* die werden gemaakt door Albrecht Dürer, een tijdgenoot van Faust. Dürers houtsneden, waaronder de bekende met de vier ruiters van de Apocalyps, zijn de inspiratiebron voor Leverkühns eerste grote werk: *Apocalipsis cum figuris*, waarin hij probeert om de gevestigde ideeën over wat mooi en lelijk is op zijn kop te zetten. Veertig jaar nadat Thomas Mann de compositie in zijn roman beschreef, maakte de Duits-Nederlandse avantgardist Konrad Boehmer er daadwerkelijk muziek van. Het werk voor bandrecorder, zangers, piano’s en percussionisten beleefde zijn Duitse première in 1984, een jaar na Boehmers opera *Doktor Faustus, drama in muziek voor soli, punkstem, spreekrol, koor en orkest*. Het publiek sprak er schande van, de recensent van de *Neue Züricher* beoordeelde het als ‘een veertig minuten durend pandemonium’ dat heel wat radicaler was dan Mann het ooit bedoeld had. Maar de cirkel was mooi rond. Het woord was weer muziek geworden.

Faust is er al vandoor nog voordat Gretchen hem kan vertellen van haar zwangerschap. De schande van het ongehuwd moederschap is voor haar zo groot, dat ze besluit haar kind te verdrinken. Ze komt in de gevangenis terecht.

Op visite in het marionettentheater

Balanceren
op de grens
tussen de
tragiek van
Faust en de
eenvoud van
een pop

Auteur

Didi de Pooter is in 2008 aan de Universiteit Utrecht afgestudeerd als musicoloog. Ze is actief als muziekjournalist.

Faust is met Mefisto op de Walpurgisnacht. Hij amuseert zich bijzonder met een jonge heks. Maar vlak voordat hij in een diepe slaap van tevredenheid valt, krijgt hij een visioen van Gretchen in het gevang.

In een doodgewone straat in het oude centrum van Amsterdam staat het loodsje van het Amsterdams Marionetten Theater. Van buiten is het een oude smederij, binnen een sprookjespaleis. Het is hoog en licht, heeft een fel blauwe planken vloer, rood fluweel, koninklijke gouden stoeltjes en lijkt op het decor van menige kinderfantasie. Het is de wereld van het poppentheater, van grote mensen met kinderdromen. En die wereld blijkt veel groter te zijn dan ik dacht. Joseph Haydn schreef marionettenopera's en Goethe was zo dol op poppentheater dat hij voorstellingen organiseerde bij hem thuis. Hier hangt de zakelijk leider niet boven de cijfers, maar boven grote houten marionetten.

‘Verloren en verkocht’

Het Amsterdams Marionetten Theater is een unicum in Nederland en heeft in heel Europa maar een vijftal concurrenten. Volgend jaar viert het gezelschap zijn 25-jarige jubileum. Het sprookjespaleis is alweer twintig jaar de thuisbasis, maar tournees naar buitenlandse zalen staan ook regelmatig op het programma. Artistiek leider Hendrik Bonneur bouwde het gezelschap vanaf de grond op. Het marionettentheater is zijn eerste liefde, zegt hij. ‘Als klein jongetje zag ik een marionettentheater uit Oostenrijk aan het werk en ik was meteen verloren en verkocht. Ik maakte mijn eigen theatertje, maar vond het wat kinderachtig toen ik ouder werd. Ik werd klinisch psycholoog, maar de betovering van het marionettentheater bleef altijd hangen.

Pas later begon ik de verbinding tussen die kinderlijke fascinatie en de ernst van het leven te zien.’ Bonneur maakte eerst de overstap naar muziektheater en nam later de poppen weer ter hand. Sociologe Frederieke Cannegieter voegde zich al snel bij het pas opgerichte gezelschap: ‘Ik had helemaal niks met poppentheater, maar moest van een kennis naar een repetitie komen kijken. Ze repeteerden een scène uit *Bastien en Bastienne* met een kudde schapen. Ik zag die schapen en ben gebleven.’

Geen psychologische ontwikkeling

Het marionettentheater is geen Jan Klaassen en Katrijn poppenkast. Cannegieter: ‘Wij baseren ons op het Europese klassieke marionettentheater waarin muziek een grote rol speelt.’ Bonneur vult aan: ‘Het is een traditie uit de 18de eeuw. Haydn schreef marionettenopera’s voor het theatertje van het hof van de Esterházy’s, waar hij hofcomponist was.’ Marionetten kunnen niet zonder muziek, vindt hij. ‘Marionetten hebben muziek nodig om te spreken, emotie over te brengen. Praten is te feitelijk. Muziek is een soort verdichting van spraak, zonder al die kletspraat. Die eenvoud past bij marionetten.’ Kinderachtig is poppentheater dus niet. Cannegieter en Bonneur leggen uit dat de kracht ervan juist is dat iedere toeschouwer wéét dat marionetten houten poppen aan draadjes zijn. Die eenvoud maakt marionetten puur, zelfs naïef, waardoor ze heel geschikt zijn om

bijvoorbeeld opera’s van Mozart uit te voeren, maar ook niemendalletjes als *Numero 66* van Jacques Offenbach. Deze mini-opera gaat over een arme man die denkt dat hij de hoofdprijs in een loterij gewonnen heeft, maar nummer 99 voor 66 aan ziet en zijn aangekochte rijkdommen dus weer terug moet geven. ‘Zo’n kinderlijk simpel gegeven heeft de naïviteit van een marionet nodig om de juiste sfeer op te roepen. Bij De Nederlandse Opera werkt zoiets niet’, zegt Cannegieter. Andersom zijn er natuurlijk ook genoeg stukken die in het marionettentheater onuitvoerbaar zijn. ‘Eindeloze dialogen, ingewikkelde aria’s, maar ook personages die een psychologische ontwikkeling doormaken zijn niet geschikt.’

En Faust dan? Faust is toch bij uitstek een personage dat transformeert? In de eigen productie van het Amsterdams Marionetten Theater, *De wonderbaarlijke reis van Doctor Faust* is zijn psychologische ontwikkeling opgelost door met twee poppen te spelen: één voor de jonge Faust en één voor de oude. Cannegieter legt uit waarom deze transformatie zo actueel is: ‘Faust heeft alles gelezen wat er te lezen valt, maar het geeft hem geen voldoening. Echte wijsheid kan hij alleen vinden door die zelf te ervaren. De afgelopen jaren was dit thema in onze eigen cultuur heel belangrijk, het idee van “experience economy”: men wil steeds extremere ervaringen. Op vakantie naar Frankrijk is niet genoeg.’

‘Faust heeft alles gelezen wat er te lezen valt, maar het geeft hem geen voldoening’

Faust als rode draad

Faust inspireerde tientallen kunstenaars gedurende meer dan vierhonderd jaar. Goethes toneelstuk *Faust* is misschien wel het bekendste product van Faust-fascinatie, maar ook componisten als Hector Berlioz, Charles Gounod, Igor Stravinsky en Sergei Prokofiev gingen met hem aan de haal – lees de tekst van Pieter Steinz elders op deze bladzijden. Bonneur weet wel waar die populariteit vandaan komt: ‘Faust gaat over de afgesproken grenzen heen. Je niet willen neerleggen bij het voorgeschrevene is iets algemeen menselijks. Het is ook het ethische dilemma dat fascineert: hoe ver mag je gaan om je

Faust weet Gretchen te bevrijden uit de kerker. Eigenlijk wil zij niet van hem weten. Uitgeput en vol berouw over haar zonde sterft ze in zijn armen. Een engel neemt haar mee naar de hemel.

ambities te verwezenlijken? Mag je over de grenzen van het menselijke fatsoen stappen? Mag je je ziel inruilen? Dat is een vraag van alle tijden.’

Het verhaal van de geleerde die zijn ziel verkoopt was in de zestiende eeuw al een populair folkloristisch marionettenspel en is nu nog steeds een must voor poppenspelers. Faust loopt dan ook als een rode draad door het leven van Hendrik Bonneur. Op de middelbare school zag hij voor het eerst Gounods *Faust*. ‘Ik zat op school bij de paters franciscanen en was misdienaar. Als beloning voor een jaar vroeg opstaan kregen we een uitstapje naar de opera. Vooral de Parijse, wufte en elegante muziek maakte indruk op me. Het filosofische thema begreep ik toen nog niet.’ Pas toen Bonneur jaren later in aanraking kwam met de Faust-versie van Thomas Mann begreep hij dat er ook een donkere en tragische kant aan het verhaal zit.

Niet alleen in Bonneurs leven, maar ook in de 24 jaar dat het Amsterdams Marionetten Theater bestaat komt Faust regelmatig voorbij. De productie in het Orgelpark wordt het derde Faust-stuk van het gezelschap. Naast hun eigen *De wonderbaarlijke reis van Doctor Faust* maakten ze ooit de proloog van Ferruccio Busoni’s opera *Doktor Faust* toen deze bij De Nederlandse Opera ging. Twee heel verschillende manieren om hetzelfde verhaal te brengen. Ook voor het Orgelpark

wordt het weer even flink puzzelen, zegt Cannegieter. ‘Het stuk dat we in ons eigen theater uitvoeren is niet Goethes *Faust* maar een stuk dat gebaseerd is op authentieke volksverhalen van voor Goethes tijd. Voor het Orgelpark maken we een aantal scènes van Goethes Faust ter illustratie bij het orgelwerk van Petr Eben. Zowel het verhaal als de muziek zijn compleet anders. Eben presenteert niet het hele verhaal, eigenlijk zijn het negen willekeurige scènes. Dat wordt voor ons een grote uitdaging. Een van de belangrijkste scènes ontbreekt: de verschijning van de duivel Mefisto. Daar moeten we nog eens goed over nadenken.’

Een theater in het klein

Na ons gesprek laat Frederieke Cannegieter de poppen en het toneeltje zien. Het is een theatertoneel in het klein. Her en der zweven en zwerven rekwisieten rond: duivels, wortels, schapen en andere dieren. De poppen relaxen in hun hoekje, waar ze, zorgvuldig beschermd tegen het stof van de erboven gelegen werkplaats, tegen elkaar aan hangen en zachtjes met elkaar lijken te kletsen. Het is alsof elke marionet een eigen persoonlijkheid heeft. Mefisto is een gladjakker met een kale kop, een sikje, een grote neus en glanzend wit pak, een duivelse quizmaster. Het is zo’n type dat beloftes maakt die hij niet nakomt en hij lijkt mij ook bij zijn snode plannetjes te willen betrekken. Er loopt een rilling over mijn rug. Hendrik Bonneur had gelijk toen

‘Mefisto is een gladjakker met een kale kop, een sikje, een grote neus en glanzend wit pak, een duivelse quizmaster’

hij even daarvoor zei: ‘Het is een stuk hout, en toch leeft het.’

Op Faust I volgt bij Goethe Faust II. Deze tekening vat deel II samen: op een ochtend ontwaakt Faust uit een bijzonder lange slaap. Hij gaat hard werken, zal veel geld verdienen en goede daden doen voor de mensen. Zijn ijver en moeite zullen aan het eind van zijn leven beloond worden: hij gaat alsnog naar de hemel.

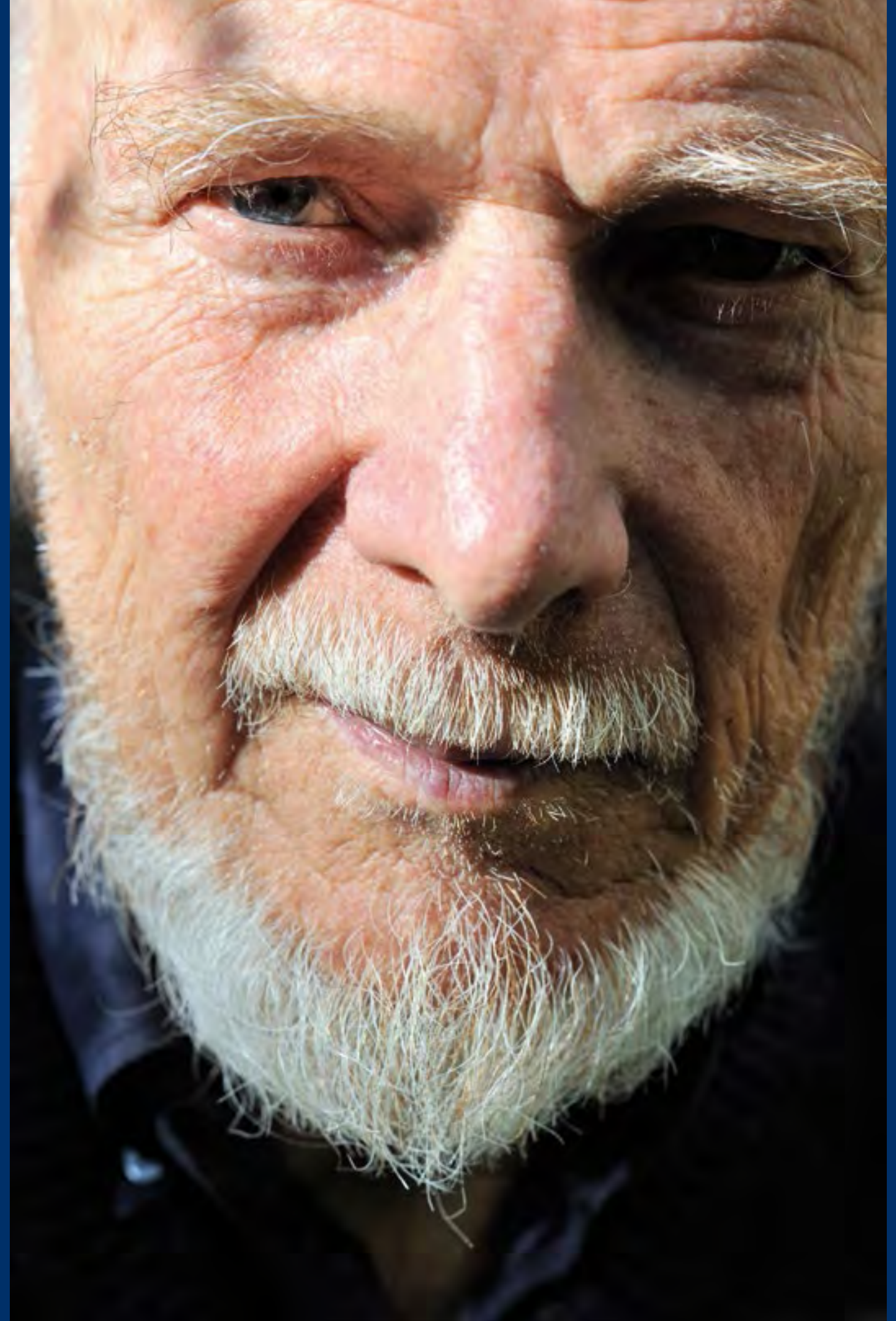
Theo Loevendie zit niet te niksen

Improvisatie als enige zekerheid

Honderd procent vrijheid? ‘Eigenlijk wel’, zegt Theo Loevendie over zijn concert met pianist Guus Janssen, op 27 februari in het Orgelpark. ‘En daarom valt er ook niet veel over te vertellen.’ Hij kijkt met een monkelend lachje over tafel, wacht even op de reactie en gaat dan zelf toch maar verder: ‘We spreken niets af, zelfs niet wie er begint. We maken ‘items’ van vijf, zes, zeven minuten, alsof het composities zijn. Je gaat uiteraard niet elk stuk dezelfde opbouw geven. Zo zijn er wel meer dingen die je, zonder afspraken, vanuit een vormgevoel doet.’

Auteur

Bert Jansma deed in zijn inmiddels lange carrière duizend dingen: sinds hij in de jaren '50 de toneelschool vaarwel zei en het literaire jongerenblad *Fase* oprichtte, heeft hij op bijna elk vlak van kunst en cultuur gepubliceerd. Langzamerhand is daarbij de nadruk steeds meer op schrijven over jazz komen te liggen.

Improvisatie als enige zekerheid. Typerend voor Loevendie, in wiens muzikale leven verrassingen zich voortdurend aandienen. Jazzklarinettist en saxofonist, lid van de legendarische Boy Edgar big band, componist van moderne opera’s als Esmée, Naïma, Johnny & Jones. Winnaar van zowel de Wessel Icklenprijs (1979, jazz) als van de Matthijs Vermeulen Prijs (voor Naïma, 1986). Waar vind je zo iets nog? ‘Als het ergens voorkomt, is het hier denk ik’, zegt Loevendie. ‘Ik vermoed dat er hier nog wel iemand rondloopt die in twee richtingen zo’n erkenning heeft. Guus Janssen misschien wel.’ Inderdaad: Jansen kreeg zowel de Boy Edgar prijs, in 1981, als de Matthijs Vermeulen Prijs, in 1984. Loevendie: ‘Ik ben zeker de eerste geweest die op beide terreinen actief was. Ik begon vrij laat aan het conservatorium, 25 was ik. Klarinet en compositie. Tot die tijd was ik alleen maar met jazz bezig. Na het conservatorium zei mijn leraar Leon Orthel, die in de jury van de Johan Wagenaar stichting zat: ‘Laten we die jongen een opdracht geven.’ Toen heb ik een stuk voor klarinet en orkest

gemaakt en dat is enorm goed ontvangen. Zonder Orthel had zo iets misschien nog jaren op zich laten wachten. Maar hij wist wat ik kon.’

Brullend

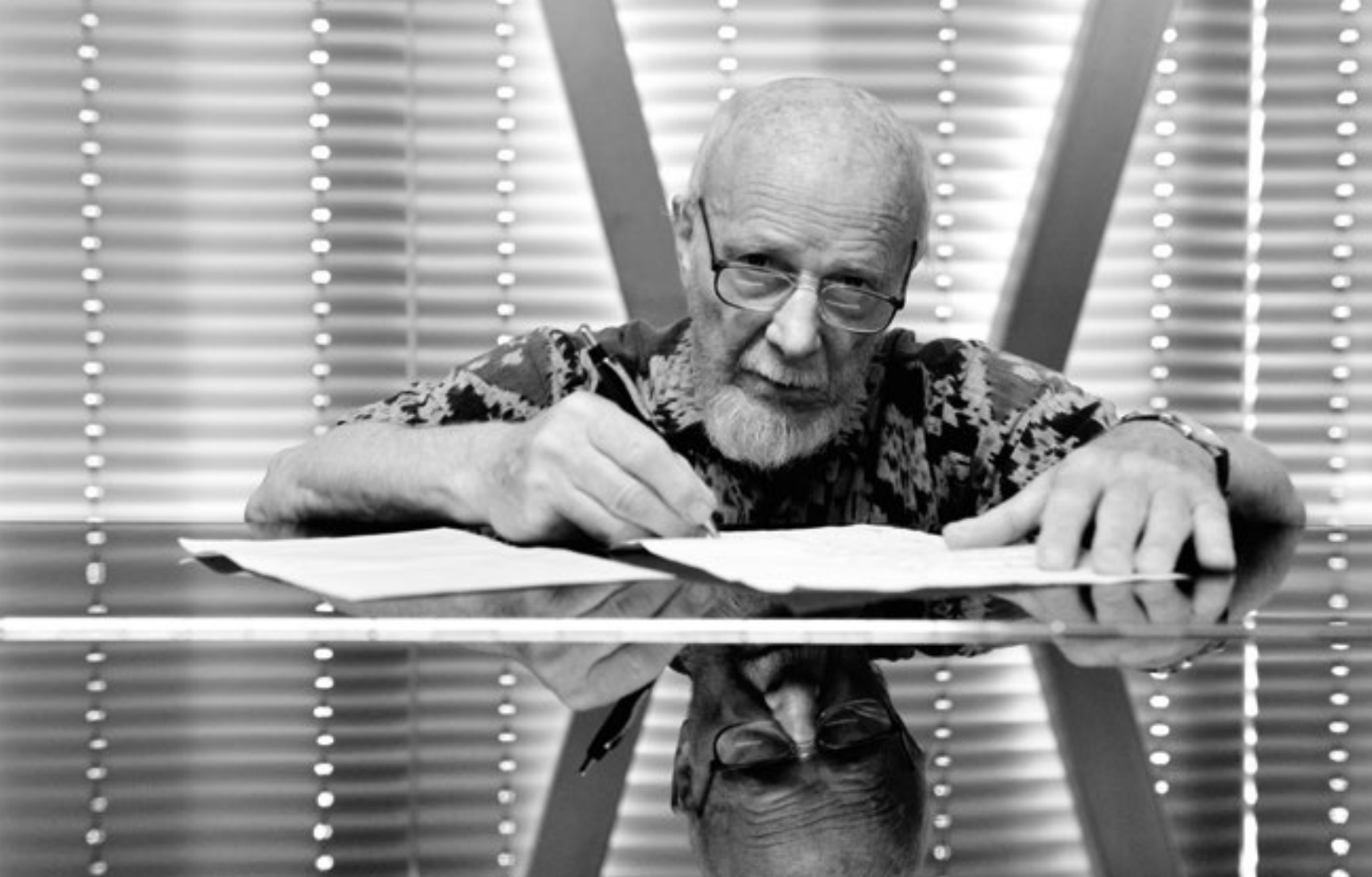
Platgetreden paden waren er niet voor Loevendie. Hij zette Six Turkish Folk Poems op muziek, en in het inmiddels opgeheven ensemble Ziggurat zocht hij een muzikaal huwelijk tussen eigentijdse muziek, etnische elementen en instrumentarium uit Turkije, Midden-Oosten, Afrika. ‘Je kunt het vanuit mijn levensloop redelijk verklaren,’ zegt hij. ‘Ik was 17, 18 en lid van de atletiekvereniging AAC. Ik was best talentvol in een aantal sporten: loopnummers, vérspringen. Mijn trainer zei steeds: “Ga je nou op één ding concentreren.” Dat kon ik niet, ik vond alles leuk om te doen. Dat zit in m’n natuur. Ik ben iemand die verzamelt, informatie inwint en die inkapselt. Als kind ben ik hier in de Kinkerbuurt opgegroeid. Totaal geen contact met klassieke muziek. Jazz bestond sowieso niet in het openbaar in de Tweede Wereldoor-

log. Ik had het geluk dat een onderwijzer op de lagere school helemaal gek was van Bach. Hij had gezien dat ik altijd bezig was zelf slaginstrumentjes te bouwen en zei: “Ga jij maar ’ns mee.” We zijn naar een Bach-concert gegaan in de Westerkerk. Dat was een vreemde, bijna angstwekkende ervaring. Met dat brullende orgel. Maar interessant vond ik het wel. Ik ben een paar keer met hem naar andere concerten gegaan. Toen ben ik zelf fuga’s gaan componeren. Negen was ik, en het waren natuurlijk geen fuga’s, maar dat woord klonk zo mooi.’

Benny Goodman Story

‘Die concerten zijn van gigantische invloed geweest, al is de klassieke muziek daarna een beetje weggezakt. Ook door de oorlogstoestanden. Ik wilde een piano hebben, maar daar was geen geld voor. Ik kreeg een mondorgeltje. En een blokfluit. Toen ik 17 was heb ik een tweedehands gitaar gekocht en ben met vriendjes wat gaan rommelen in de muziek. Toen ik bij de Post Harmonie kwam, kreeg ik een klarinet

in bruikleen en daarna ontdekte ik de jazz. Eerst de film, de Benny Goodman Story. Daarna Nat King Cole, Glenn Miller, symbolisch voor die tijd. Daarna ging het heel snel. Na een paar maanden had ik Charlie Parker en Dizzie Gillespie al ontdekt. En toen wist ik wat ik wilde. Ik ben de jazz ingerold zonder enig diploma. Na een periode van moeizame baantjes hier en daar, ben ik op m’n 21ste beroepsmuzikant geworden. En toen werd het nog moeizamer, want ik kreeg geen werk.’ Loevendie lacht er hard om: ‘Op m’n 25ste kwam dat conservatorium, omdat mijn aanstaande vrouw zei dat je daarheen moest om je verder te bekwamen. Zo is het gegaan. Raar eigenlijk.’ Die ‘rare weg’ had ook z’n voordelen, vindt hij. ‘Je leert zelfstandige beslissingen te nemen. Het gevaar van routine ligt niet op mijn weg. Ik heb altijd ontzettend moeten vechten voor elke stap die ik zette. Dat maakt je sterk gemotiveerd. Op jazzgebied heb ik ook een ontwikkeling doorgemaakt. Als Charlie Parker-adept begonnen, zoals iedereen. Ver voordat iemand dat hier deed, ging ik eigen stukken

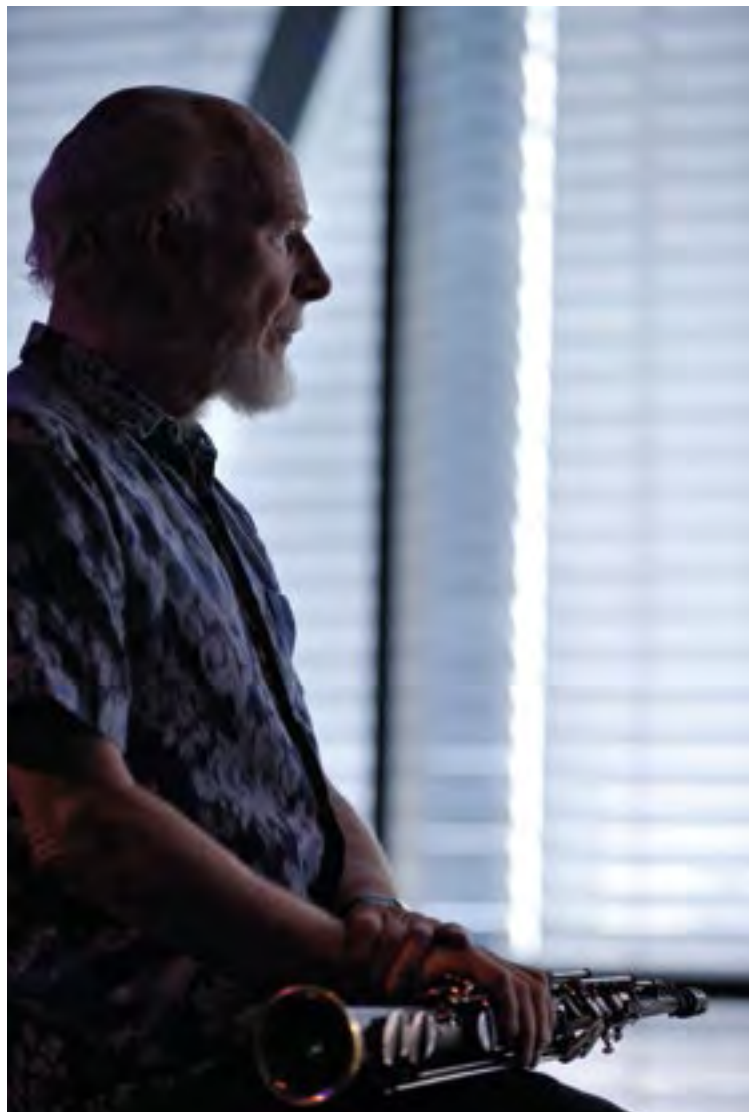
maken. Ik had al gauw iets eigenninnigs ten opzichte van Amerika, het land waar het in de jazz allemaal vandaan komt. Ik ben richting “free jazz” gegaan. Maar zoals ik dat deed, dat was toch vloeken in de avantgarde-kerk. Want daar was ’t veel piepen en gillen, best leuk om een keer te doen, maar ik heb toch altijd gezocht naar structuren. Naar evenwicht tussen, zeg maar, het emotionele en het structurele.’

Spinoza

Als componist staat Loevendie aan het begin van de voorbereiding van een nieuwe opera. Over Spinoza. ‘Ik had altijd al een bewondering voor die figuur. Interessant aan hem zijn uiteraard z’n gedachten. Maar daarmee kom je in een opera niet ver. Een paar maanden geleden zag ik het in een flits voor me: je kunt er een tijdsbeeld aan vastknopen. Ik heb dat boek van Theun de Vries over hem opnieuw gelezen. Ideaal, omdat het ’t biografische en die ideeën verbindt. Wat me boeit

is dat standvastige van Spinoza. Want hij is behoorlijk weggezet. Niet alleen door de joodse gemeenschap, maar ook door de christelijke. Ik ben stomverbaasd over de vele reacties op mijn plan. Want er staat nog geen noot op papier. Belangrijk is hoe de Nederlandse Opera gaat reageren. Als die er de schouders onder zet, ga ik het zeker doen. Op het vroegere eilandje waar nu de Stopera staat, daar is Spinoza geboren. Misschien gebruik ik dat wel als openingsbeeld.’ De jazz blijft intussen een even actieve factor in Loevendie’s leven. Bijvoorbeeld door Loevendie’s werk bij de Sonic Unit van zangeres Kristina Fuchs, en door de opnieuw uitgebrachte opnames van het Theo Loevendie Consort. Er gaan zelfs verhalen dat je Theo Loevendie als jazzman ook nog wel eens in De Kring kunt horen. Waar hij dan – volgend jaar september 80 jaar oud! – samen speelt met jonge collega’s als Benjamin Herman. Loevendie lacht als hij het zo op een rijtje ziet. ‘Nee, ik zit niet te niksen!’

Elke laatste zaterdag van de maand Jazz in het Orgelpark

Het is waar: er zijn veel jazzpodia in Amsterdam, en het Orgelpark is daaronder een buitenbeentje. Al was het maar omdat het een instrument aanbiedt dat elders niet voorhanden is, of zelfs maar kán zijn, en dat niettemin zo bruikbaar is als ‘unplugged synthesizer’: het orgel. Het geeft de Orgelpark-jazzconcerten, iedere laatste zaterdag van de maand, een eigen karakter. Onmisbaar dus, al zeggen we het zelf, voor wie écht op de hoogte wil zijn van de nieuwste ontwikkelingen in de internationale jazzscene. De concerten beginnen steeds om 20.15 uur.

30 JANUARI • Trio Nuevo met Sandra Coolers

Dick de Graaff noemde de jazz al eens ‘de meest gastvrije muziek’. Met zijn Trio Nuevo (met violist Michael Gustorff en accordeonist en organist Hans Parla) haalt hij nu onder meer de tango’s van Astor Piazzola de jazz binnen, waarbij vocaliste Sandra Coolers (‘a pure joy’ volgens All About Music) voor de emotionele en theatrale toets zorgt.

27 FEBRUARI • Theo Loevendie en Guus Janssen

De grand old man van de Nederlandse jazz voor het eerst in het Orgelpark: Theo Loevendie. Samen met Guus Janssen, al even breed georiënteerd, verkent hij de mogelijkheden van de instrumenten. ‘Nee, ik zit niet te niksen,’ meldt hij Timbres-verslaggever Bert Jansma in het interview op de voorgaande bladzijden.

27 MAART • Eric Vloeimans en Florian Weber

Eric Vloeimans profileert zich steeds sterker als groot Europees talent op trompet. Met de Duitse pianist Florian Weber vormt hij een ideaal open en dynamisch duo. Aan elkaar gewaagd tussen ‘klassieke’ jazz en minimalistische excursies in het onbekende.

24 APRIL • John Taylor en Diana Torto

Net als het duo Vloeimans en Weber was ook John Taylor al eens te gast in het Orgelpark (met John Ruocco). Taylor is Englands meest interessante moderne pianist en is ook regelmatig de organist actief. Hij refereert net zo gemakkelijk aan Debussy of Bartok als aan de oerwortels van de jazz. Hij vormt een duo met de Italiaanse zangeres en stemkunstenares Diana Torto.

4 JUNI (workshop) en 5 JUNI (concert) • Larry Goldings en Kevin Hayes

Larry Goldings is op het legendarische Hammond B3-orgel het moderne vervolg op Jimmy Smith. Hij werkte met John Scofield, maar ook met ‘onze’ Benjamin Herman. Met pianist Kevin Hays neemt hij grotere vrijheden dan in zijn triowerk. Goldings en Hays: een wereldberoemd duo.

12 JUNI • Bert van den Brink

Traditioneel een van de laatste concerten voor de zomerstop: Bert van den Brink op de orgels, de vleugels en het harmonium van het Orgelpark. De combinatie van Van den Brinks onnavolgbare inventiviteit en zijn sprankelende presentatie maken ook dit concert ongetwijfeld weer tot een feest.

13 JUNI • Holland Festival

De kantele is een cytherachtig instrument uit Scandinavië, en blijkt uitstekend geschikt als jazzinstrument. Meer weten? Houd onze website in het oog: www.orgelpark.nl.

‘Stel je voor: alle sterren muzikanten...’

Astronomie & astrologie in het Orgelpark

‘Mir geht es gar wohl ein, daß alle Sterne dort auch Musikanten sein’ – ‘ik kan me heel goed voorstellen, dat al die sterren daarboven ook muzikanten zijn’. In de tweede helft van de 17de eeuw duikt deze dichtregel op; waarschijnlijk afkomstig uit de kring rond componist Sigmund Theophil Staden. Destijds was het letterlijk *bon ton* om muziek te ontdekken in het buitenaardse; de antieke en in de Middeleeuwen opgepoetste impuls daartoe bleef tot ver in de 18de eeuw doorwerken. De rationalisering van de 19de eeuw veranderde daar wel iets aan, maar omdat in diezelfde tijd het irrationele ook aan de macht kwam, wordt tot op de dag van vandaag nog steeds door deze en gene gemeend dat muziek en sterren iets met elkaar te maken hebben. Een mooi voorbeeld daarvan is de compositiereeks *Tierkreis* van Karl-Heinz Stockhausen.

Het Orgelpark opent 2010 met een knipoog naar deze opmerkelijke traditie: op 15, 16 en 17 januari vindt er een klein meerdaags festival plaats waarin de muzikale banden tussen het hemelse en aardse centraal staan. *Timbres* vroeg muziekwetenschapstudent Jaap Jan Steensma een bijzonder aspect van deze sterrenmuziekgeschiedenis eens van dichtbij te bekijken. Want was het niet zo dat juist orgels en orgelmuziek ooit de nauwste band met astronomie en astrologie hadden?

Auteur

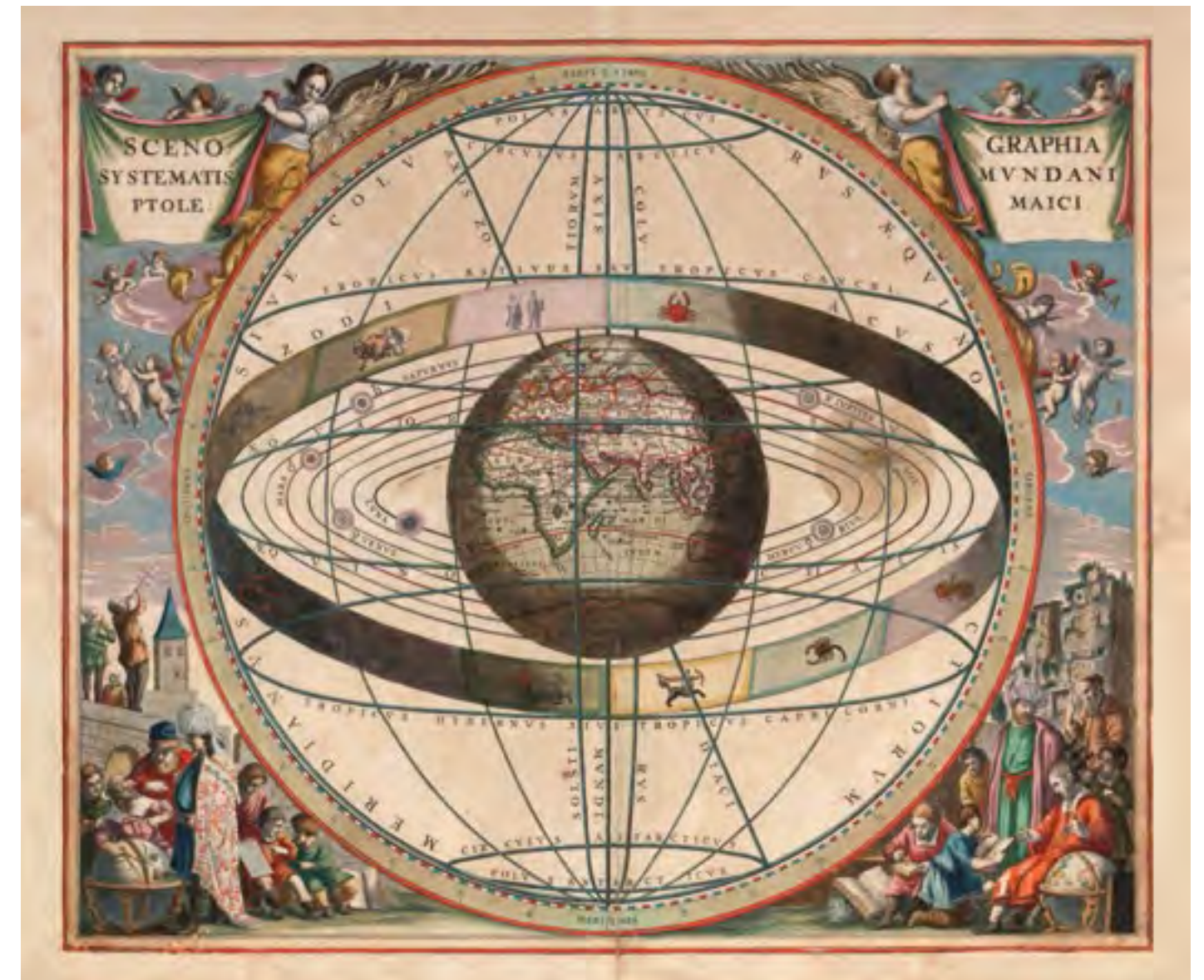
Jaap Jan Steensma is student Muziekwetenschap aan Universiteit Utrecht, met een bijzondere interesse in orgels en orgelmuziek. Hij is rondleider bij Nationaal Museum Van Speelklok tot Pierement in Utrecht. Als componist was Jaap Jan Steensma in 2005 prijswinnaar bij het Internationaal Compositieconcours Kampen, met *Idee voor orgel*.

Een reistip voor wie komend voorjaar eens iets ánders wil doen: ga op pad langs de Duitse Oostzee richting Polen, en bezoek de prachtige gotische kerken die je daar als op een magische rij aantreft. Het lijkt wel of ze richting Polen almaar groter worden. Eén van de bijzonderste is de Marienkirche in Stralsund, met haar in 1653-1659 door Friedrich Stellwagen gebouwde orgel. Hoewel de klank van het pasgerestaureerde instrument prachtig is, is het hier vooral het uiterlijk dat ons interesseert: tussen de engelen op het orgel zijn namelijk ook de zon, de maan, en naast de Davidfiguur twee sterren te herkennen. Hoewel deze hemellichamen in de bijbelse psalmen genoemd worden, is het van belang te veronderstellen dat het orgel de kijker en luisteraar met deze afbeeldingen óók wil wijzen op de buitenbijbelse

traditie van de verbinding tussen muziek en de makrokosmos.

Klinkende kosmos

Om die traditie te kunnen duiden, moeten we eerst een paar eeuwen terug in de tijd. Sinds de Griekse wijsgeer en wiskundige Pythagoras gaan veel westerse theoretici op het gebied van filosofie, muziek, wetenschap en astronomie er in de Middeleeuwen van uit dat de kosmos vol is van muziek. De kosmos bestaat dan uit de zeven planeten, een concept dat sinds lang bekend staat als het wereldbeeld van Ptolemaeus, een latere Griekse wetenschapper. Zie de afbeelding hieronder. In het centrum bevindt zich de stilstaande, bolvormige aarde. Daaromheen draaien zeven ‘planeten’ en het firmament. De zeven planeten zijn,

Het wereldbeeld van Ptolemaeus

Het Trauttmansdorffklokje uit de collectie van Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement is een astronomisch uurwerkje; het werkt op een manier die het vergelijkbaar maakt met de reusachtige exemplaren die in veel kerken langs de Oostzeekust te vinden zijn. Uit het quadrivium hebben de musica en de astronomia op de zijanten van het klokje geschilderde personificaties gekregen

vanaf de aarde gerekend, de maan, Mercurius, Venus, de zon, Mars, Jupiter en Saturnus. Het ‘firmament’, dus de hemelkoepel waarin dit alles te zien is, bestaat uit de sterrenhemel waarin de dierenriem te herkennen is. Omdat de planeten en het firmament draaien, dus bewegen, moeten ze ieder een toon voortbrengen. De muziek die door al deze tonen ontstaat, wordt vaak omschreven als ‘harmonie der sferen’. Het woord ‘sfeer’ betekent ‘bol’. Dat kan de zon, maan of planeet zijn, óf de totale bolvormige ‘schil’ rond de aarde waarin de planeet om de aarde heen draait. ‘Harmonie’ wil zeggen dat de sferen harmonisch geordend zijn, dus dat ze in de perfecte verhoudingen ten opzichte van elkaar staan. Het grote kenmerk van harmonie is het getal. Iets is, althans volgens Pythagoras, *harmonisch* als de getalsverhoudingen ‘kloppen’. Als de sferen volgens harmonische principes geordend zijn, dan is het mogelijk te theoretiseren over de klank van de kosmos. Want als iedere sfeer een eigen toon voortbrengt, dan moet er dus in de kosmos een toonladder ontdekt kunnen worden. En hier zijn de oude theoretici het niet met elkaar eens. Want is die toonladder nu dalend of stijgend? Hoe groot zijn de intervallen tussen de planeten eigenlijk? En kunnen deze vragen überhaupt door mensen beantwoord worden?

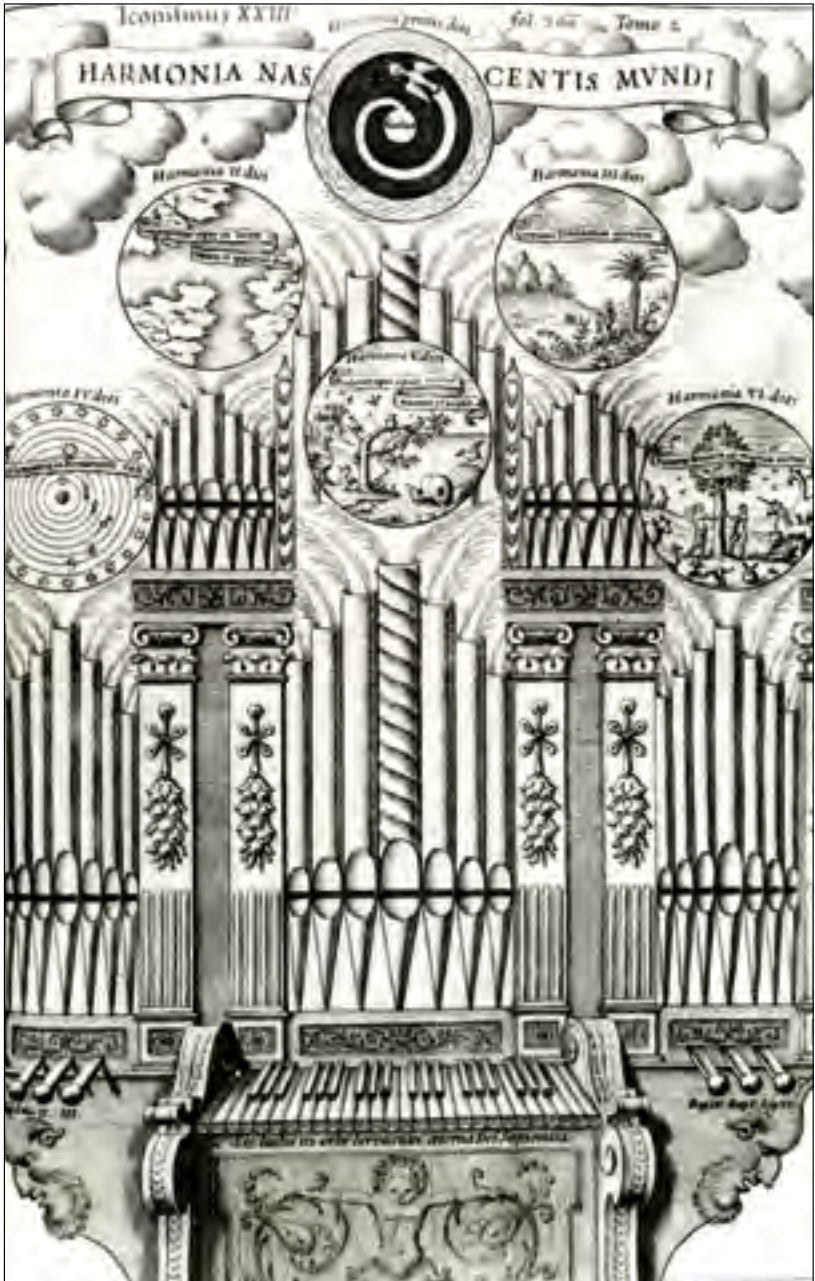
Vandaar dat de bestudering van de muziek in het onderwijssysteem van oudheid en Middeleeuwen een wetenschap is waarin het vooral op rekenen aankomt. Naast de *arithmetica*, *geometria* en *astronomia* is ook de *musica* daarom opgenomen in het ‘quadrivium’, de vier exacte vakken in het stelsel van in totaal zeven vrije kunsten. Anders gezegd: het bestuderen van de muziek draagt bij aan het ontrafelen van de geheimen van het universum. Daarbij worden onwelgevalige ideeën van antieke denkers uiteraard aangepast. Schreef Plato in zijn *Timaeus* dat iedere sfeer een zingende Sirene heeft, middeleeuwse schrijvers weten dat deze Sirenes eigenlijk engelenkoren zijn. De ordening van de planeten komt dan overeen met de hiërarchische ordening van engelen, een belangrijk onderwerp in de theologie van toen.

Renaissance

Met het intreden van de renaissance neemt de wetenschap een hoge vlucht en wordt steeds meer bekend over het functioneren van de kosmos. Het concept van een klinkende kosmos wordt echter niet zomaar overboord gezet. Een mooi voorbeeld in dit verband is de grote astronoom Johannes Kepler (1571-1630). Kepler volgt het moderne, heliocentrische wereld-

In 1703 bouwde orgelmaker Casparini dit orgel in Görlitz. Het kreeg al snel de bijnaam ‘zonnenorgel’: veel van de frontpijpen zijn geplaatst als zonnestralen

Athanasius Kircher vergelijkt in deze afbeelding het idee van de klinkende kosmos met het orgel. Zoals de schepping een harmonische eenheid vormt, zo vormen ook de verschillende onderdelen van het instrument een harmonisch geheel. Harmonie van zowel muziek als kosmos verwijst zo naar de harmonie van de schepper.

beeld van Copernicus waarbij niet de aarde, maar de zon in het centrum van het heelal staat. De aarde draait net als de andere planeten om de zon. De vier exacte vakken uit het quadrivium komen bij Kepler allemaal samen in zijn in 1597 gepubliceerde *Mysterium Cosmographicum*. Volgens Kepler produceert een sfeer niet slechts een enkele toon, maar een toonladder die afhankelijk is van de omloopbaan en snelheid van de planeet.

Ook de latere Athanasius Kircher (1602-1680) gaat uit van een klinkende kosmos. In zijn boek *Musurgia Universalis* maakt hij af en toe een vergelijking met het orgel. Zoals de schepping een harmonische eenheid vormt, zo vormen ook de verschillende onderdelen van het instrument een harmonisch geheel. Harmonie van zowel muziek als kosmos verwijst zo naar de harmonie van de schepper.

De musica universalis en het orgel

Daarmee zijn we terug in Stralsund: duidelijk is dat de planeten en sterren op het orgelfront naar meer dan alleen maar bijbelse teksten verwijzen. Uniek is dat het orgel van Stralsund de maan toont; andere orgelfronten beperken zich doorgaans tot een verwijzing naar de sterrenhemel en de zon.

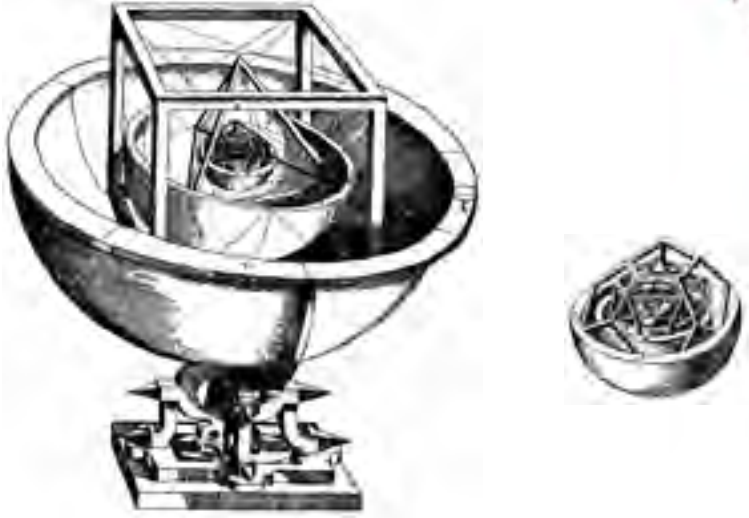
In Stralsund wordt naar de sterrenhemel verwezen door twee ‘cimbeleren’: gouden sterren die op bevel van de organist kunnen rond-draaien – in het orgel klinken dan kleine klokjes. Ze bevinden zich in het orgelfront aan weerszijden van de Davidsfiguur.

Een moderner voorbeeld van zo’n cimbeler is te vinden in de Nicolaï-kerk in Utrecht. Het is duidelijk dat de ontwerper van het grote Marcussen-orgel (1956) met behulp van oude principes een modern orgel heeft willen maken. De *Cymbelsterne* staat (bijna) in het midden van het mooie lijnenspel van de complete orgeltribune.

Een ander type versiering is een ‘sterrenhemel’, die niet klinkt. In Wijk bij Duurstede heeft het oude orgel een luifel om het instrument tegen lekkage en uitwerpselen van vogels en vleermuizen te beschermen. De onderzijde van de luifel is beschilderd met een blauwe sterrenhemel. Heel bijzonder is het orgelfront in de St.-Peter und Paulkirche in Görlitz. Het dateert uit 1703 en is samen met enkele pijpen het enige overblijfsel van het orgel dat de Italiaanse meester Casparini er dat jaar opleverde. Het front leverde het orgel een bijnaam op: ‘die Sonnenorgel’. Het front telt maar liefst zeventien zonnen, waarvan de stralen bovendien zijn gemaakt van pijpjes van het register Mixtuur op het Pedaal, dus het voetklavier van het orgel.

De ordening van de aantallen zonnen lijkt niet toevallig. Een hypothese kan zijn dat de drie bovenin het orgel, die samen een driehoek vormen, naar de heilige drie-eenheid verwijzen; de vier op de hoekpunten aan de zijkanten refereren wellicht aan de vier windstreken.

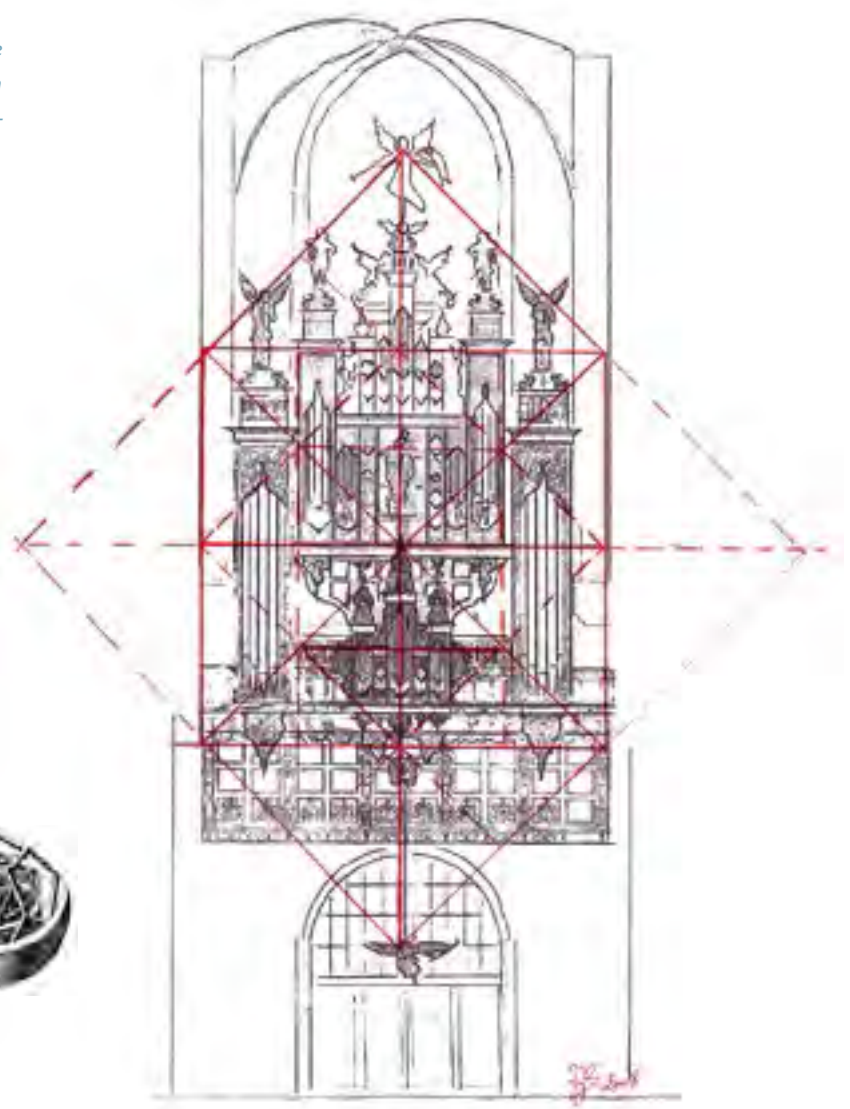
Johannes Kepler vatte het heelal op als een stelsel waarin de banen van de hemellichamen geometrisch aan elkaar waren gerelateerd; hij drukte dat uit in de linkertekening, waarin elke bol correspondeert met de baan van een hemellichaam. In de tekening een detail ervan: middenin het geheel is de zon te zien. Een vergelijkbare geometrie kan ook in orgelfronten herkend worden, al moet er meteen bij gezegd worden dat dergelijk ‘hineininterpretieren’ vooral achterdocht verdient. Niettemin is het hier te aardig om niet te vermelden: in de ruitvorm die om het 17de-eeuwse orgel in Stralsund geplaatst kan worden lijken enkele andere lijnen in het front opmerkelijk goed te passen. Dat dergelijk verband zoeken tussen de geometrie van de hemellichamen en die van orgelfronten ook weer niet zó vreemd is, toont dit orgelfront overigens zelf: bovenin zijn zon en maan afgebeeld.

Mogelijk is het te speculatief, maar het is verleidelijk om te denken dat de stralende klank van de pedaalmixtuur niet voor niets door Casparini aan de zonnen gekoppeld is. Overigens ontbreekt ook bij dit orgel de religieuze verwijzing naar de hemelse muziek niet. Casparini betoonde zich ook daarbij inventief: achter een aantal beelden van engelen met bazuïnen zijn pijpen van het ‘echte’ register bazuin verstopt, zodat het lijkt alsof de engelen ‘echt’ musiceren.

Astronomische kunstuurwerken

Veel van de kerken langs de Oostzee tonen naast orgels ook astronomische uurwerken. Alle disciplines van het quadrivium zijn nodig bij de constructie van deze hoogst vernuftige apparaten, die behalve de tijd ook de stand van de zon, de maan, de planeten en de tekens van dierenriem aangeven. Vaak tonen de klokken ook een tafereeltje

waarin figuurtjes automatisch bewegen, soms onder het spelen van een automatisch muziekinstrument. In de meeste gevallen is het instrument een klokkenspel, in een enkel geval een orgeltje. Op van tevoren vastgestelde tijdstippen, bijvoorbeeld op de hele en halve uren, speelt de klok een op een cilinder geprogrammeerde ‘voorslag’: de luisteraar wordt er zo op geattendeerd dat de klok na het melodietje de tijd zal aangeven door een aantal slagen op een bel.

Een voorbeeld in het klein is de Tsjechische *Trauttmansdorffklok* uit 1596. Het muzikale gedeelte bestaat uit een bellenspeelwerk. Uit het quadrivium hebben de musica en de astronomia een bevoorrechte positie, en dus zijn dat de disciplines die aan de zijkanten van het instrument een geschilderde personificatie krijgen.

Het ligt voor de hand om in deze instrumenten een relatie tussen muziek en kosmos te zien, maar waarschijnlijker is het dat de muziek eenvoudigweg het spektakel van de bewegende voorstelling aankondigt en vergroot.

Composities

Is de afbeelding van kosmische elementen op orgelfronten en de verwijzing daarnaar op astronomische uurwerken evident, veel complexer is het om uitwerkingen van de oude theorieën in composities te identificeren. In vocale muziek is het mogelijk diepere lagen in teksten te zoeken, maar ook daar zijn de verwijzingen bijna nooit expliciet. Met instrumentale muziek is het nog moeilijker. Toch zijn er wel pogingen gedaan om composities in verband te brengen met de muziek der sferen. Vooraanstaande Nederlandse organisten hebben bijvoorbeeld de ‘geheimen’ in beroemde orgelcomposities ‘ontsluierd’. Zo gaat Buxtehudes beroemde Passacaglia, een

Het orgel in de Marienkirche in Stralsund

graag op orgel gespeelde compositie, mogelijk over de cyclus van de maan. In hoeverre dat klopt, is een open vraag, maar feit is dat Buxtehude in andere composities aantoonbaar met dergelijke verwijzingen speelde. Tijdgenoot Mattheson schreef in zijn *Der Vollkommene Kapellmeister* bijvoorbeeld dat de componist in zeven van zijn klaviersuites expliciet op de planeten had gelet: ‘Buxtehude hat die Natur oder Eigenschaft der Planeten, in sieben Clavier-Suiten, artig abgebildet.’ Hoe? Helaas: de suites zijn verloren gegaan. Een van de Ricercars van Buttstedt, ook een tijdgenoot van Buxtehude, lijkt eveneens te verwijzen naar de maancyclus, hoewel het opnieuw niet aantoonbaar is. Slechts dit is zeker: Buttstedt gebruikt een melodie die op die van Kepler lijkt. Ingewikkelder en dus veel minder navolgbaar ligt het met links die wel gesuggereerd worden tussen Bachs Passacaglia en de Grote Piramide van Cheops, waarbij bovendien de kruisvorm en de omlooptijden van Mars en Jupiter tevoorschijn zouden komen.

Jongere voorbeelden van aan astronomie en astrologie gekoppelde muziek zijn het bekende *The Planets* van Gustav Holst en *Tierkreis* van Karlheinz Stockhausen. Hier is argwaan overbodig, om de eenvoudige reden dat alleen de titels al weinig te raden overlaten. In feite doen beide componisten hetzelfde als Buxtehude: kosmische karakters worden omgezet in muzikale. Aardig detail is dat de geharmoniseerde versie van *Tierkreis* oorspronkelijk gecomponeerd is voor speeldoos, net als het kunstuurwerk een muziekinstrument dat voorzien is van een vooraf geprogrammeerde muziekcilinder. Beide werken komen in het festival in januari tot klinken.

Nog een laatste voorbeeld: in zijn orgelwerk *Siderius Nuncius* (1985) volgt de Australische componist Gordon Kerry (1961) een procédé dat eveneens overeenkomt met het zoeken naar en het verklanken van karakters. Kerry neemt echter niet het traditionele zonnestelsel of de dierenriem als uitgangspunt, maar de ontdekkingen die Galilei deed met behulp van zijn telescoop. Vandaar dat de titel van het werk gelijk is aan de titel van Galilei’s boek uit 1610.

Besluit

Het is duidelijk dat het samengaan van muziek en kosmos vooral een oude en rijke *theoretische* traditie is. Zo af en toe zijn er relaties te ontdekken met concrete, klinkende muziek. Of die relaties daarmee minder theoretisch worden? Voor wie het weten wil, staat slechts één optie open: kom naar het Orgelpark in januari, en check het zelf, met eigen oren.

De bezeten beheersing van Leine en Roebana

Vier avonden lang, van 27 tot en met 30 mei, presenteert het Orgelpark dit voorjaar opnieuw een exclusieve dansvoorstelling. Ditmaal gemaakt door Leine & Roebana uit Amsterdam, het gezelschap van Harijono Roebana en Andrea Leine. Martin Bijkerk ging voor Timbres alvast eens kijken bij de voorbereidingen.

Twee prachtige dansers, Ederson Rodrigues Xavier en Tim Persent, dansen een frase, eerst tegelijk, en dan apart, op zoek naar gezamenlijke dynamiek en frasering

In de studio aan het Amsterdamse WG-plein hangt een serene, geconcentreerde sfeer. We horen luit en countertenor fijnzinnig en devoot musiceren (dat die muziek zal aanzwellen tot een pompeus georkestreerde finale verwacht je echt niet).

Aanwezig zijn vier dansers, tot de laatste lichaamsvezel voorbereid op de repetitie, en de twee dansmakers Harijono Roebana en Andrea Leine. Hij neemt plaats achter de muziekcomputer en zij positioneert zich tussen de dansers en legt uit hoe eerder gemaakt dansmateriaal zal worden fijngeslepen en geconfronteerd met verschillende muzikale stemmingsbeelden. Verschillend is daarbij geen understatement, want we wisselen met het grootste gemak van bonkende beats naar hyperhedendaagse geluidsbouwswels.

Twee prachtige dansers, Ederson Rodrigues Xavier en Tim Persent, dansen een frase, eerst tegelijk, en dan apart, op zoek naar gezamen-

lijke dynamiek en frasering. Onmiddellijk valt hun verschil in benadering op. Tim Persent werkt vanuit de motoriek der onafhankelijke delen: dan gaat die arm vloeiend zo, en dan knikt plots de knie, hij draait traag op één gestrekt been een halve slag, met bovenlijf licht uit het lood, enzovoorts. Tim reageert ook onmiddellijk op de dynamische muziekaccenten die choreograaf Harijono naar schijnbare willekeur uit de computer tovert. Soms direct en soms als een idee voor een latere vertraging, of snelle ruk. Het is zo minutieus uitgewerkt dat je op het puntje van je stoel zit.

Bij Ederson kun je daarentegen breed achterover zitten en genieten van de ruime adem en volstrekt vanzelfsprekende continuïteit en cohesie. Ederson lijkt vanuit de totaalplastiek te werken, en beweegt het lijf in zijn geheel van het ene plaatje in het andere. En ondertussen lijkt hij op de beukende beat die hij krijgt voorgeschoteld een visuele melodie te zetten die doorloopt als uit één lange ademtocht gemaakt.

Zo transparant als de ene alles isoleert, zo mooi legt de ander verbanden en spanningsbogen.

En dat ze elkaars kwaliteiten kennen, waarderen én gebruiken blijkt wel als ze de dansfrase a prima vista samen invullen. De chemie levert echt wat je noemt veel meer dan de som der delen.

Dan laat choreograaf Andrea Leine ze een poging wagen dat prachtig middels overleg vast te leggen. De verbale chemie levert minder harmonie dan de danskunstige. Tim: 'Ederson, kun je nou alsjeblieft beslissen hoe je die voet neerzet, want je blijft maar veranderen.' Ederson grijnst een verontschuldigende glimlach.

‘Uit niets dan vorm en energie gesneden dans’

Dit is in een notendop waar het in het danswerk van Harijono Roebana en Andrea Leine om draait en wat ze bedoelen met hun streven ‘vanuit pure, uit niets dan vorm en energie gesneden dans toch de persoonlijkheid en het menselijke zichtbaar te krijgen’. Zij keren en wenden en onderzoeken de elementen waaruit dans – en met dans bedoelen ze niet alleen de bewegingskunst, maar alles wat aan een dansvoorstelling te pas komt – in alle denkbare richtingen beweegt, niet alleen in de plastische vorm maar vooral in de muzikaal-dynamische mogelijkheden. En al die mogelijkheden trekken zij door tot de uiterste consequentie. Het lijkt of het verenigen van vérdoorgevoerde tegenstellingen daarbij hun speciale aandacht heeft. Zonder daarin te verdwalen, of in louter cerebraliteit te vervallen. De vele prijzen voor hun werk krijgen zij toch echt om het feit dat het volkomen invoelbaar is en er een niet te duiden, maar duidelijk pad is.

Machtig mooi

Zo ingewikkeld als het klinkt, zo helder is het als je het meemaakt. Bij de boomlange danser Erik Bos is de paradox evident: zijn dansfrase kent veel acrobatische toeren over de grond en urban-dance-achtige kort afgemeten pittige stuitermoves. Normaliter is dat de forte van kleine, compacte mannetjes, om de doodsimpele reden dat ze een hoge spiertonus hebben én hun ledematen een kortere weg af hoeven te leggen. Maar Erik heeft van nature lange eindeloze lijnen die ruim, breed, royaal en met lange adem ver de ruimte in willen. Ook al ben je een volslagen dansleek, als toeschouwer voel je die ongerijmdheid. En dat boeit onmiddellijk. Dat zijn precies de zaken die Leine graag tot het uiterste mag voeren – en waarin ze bepaald een reputatie te verliezen heeft. ‘Kom op Erik, nu extra snel, maar wel zuiver.’ Bij zijn partner Heather Ware is het omgekeerd verbazend hoe het lichtvoetige ranke meisje met de hertenogen, waarvan je verwacht dat ze zo weg zal zweven, juist heel zware, aardse dans krijgt. Met zwoegende adem zeult ze aan haar lijf en leden alsof ze zich door een bak sneldrogende specie moet worstelen.

En dan die andere tegenstelling: in plaats van houvast te hebben aan een stuwende beat dansen Erik en Heather hun frase op een metrumloze reeks langgerekte tonen en geluiden die geen enkel ritmische

Auteur

Martin Bijkerk is musicoloog met een grote belangstelling voor dans.

Hij schrijft als danscriticus in onder meer *Het Parool* en *Brabants Dagblad*, en verzorgt inleidingen bij de voorstellingen van het Scapino Ballet.

Zij heeft een absoluut geheugen voor passen en bewegingen, hij zal eerder een melodie onthouden

steun of zelfs maar indicatie bieden. De dansers maken het dansritme zélf, en bij de herhaling bewijzen ze over een onfeilbare innerlijke metronoom te beschikken. Machtig mooi.

Tegenpool

Harijono Roebana was al een eind in de twintig toen hij zijn studie filosofie verruilde voor de Opleiding Moderne Dans, de voorloper van de huidige School voor Nieuwe Dansontwikkeling. Als fluitist in het toenmalige ASKO studentenorkest leerde hij de muziek van Varèse, Boulez, Xenakis en anderen kennen. Nadat een hogelijk gewaardeerde dirigent in een stuk hedendaagse muziek drie pagina's oversloeg en niemand, inclusief hijzelf, het in de gaten had, was het tijd voor oude muziek: door zelf te zingen maakte hij van binnenuit kennis met onder meer de muziek van Gesualdo. Toen ontmoette hij een jonge danseres met een even grote liefde voor muziek, die net zo nieuwsgierig was naar onbekende klanken als hijzelf. Andrea Leine was de absolute tegenpool van de nogal slordige en grillige beweger: met een bijna bezeten precisie en haarscherpe articulatie hield zij als repetitor meedogenloos streng grote schoonmaak in zijn eerste choreografie. Zij heeft een absoluut geheugen voor passen en bewegingen, hij zal eerder een melodie onthouden.

Maniërisme en fysieke schizofrenie

In het begin van hun carrière bood het maniërisme van de Renaissancecomponist Gesualdo een uitweg uit het dilemma tussen continue vernieuwing en het 'anything goes' van de toenmalige wrijvingloze tijdgeest. Vernieuwingen leken futiel door het eindeloos oprekken van grenzen. Gesualdo's maniërisme inspireerde tot een uitweg door vernieuwing als breukvlakken aan te brengen in traditie. Later zou zich dat ontwikkelen tot een stijl die wel als fysieke schizofrenie werd omschreven. Hierin is de mogelijkheid de lichaamsdelen in bewegingsdynamiek van elkaar te isoleren zo doorgevoerd dat het bepaald verontrustende beeld ontstaat van totaal contraire energieën die tegelijkertijd door afzonderlijke delen van hetzelfde lichaam spoken. Terwijl de linkerknie bijvoorbeeld nerveus schokt, golft een arm rustig door en kliëft een ander been een trefzekere lijn door de ruimte. Inmiddels hebben ze de fysieke schizofrenie als doel achter zich gelaten – worden ook erg moe als je daar weer over begint – en als één der middelen geïntegreerd in hun werk, waarin bijzondere relaties met muziek steeds verder op de voorgrond treden.

Nu was hun muziekkeuze al van meet af aan bepaald avontuurlijk: oude componisten als William Byrd en Gesualdo, barokke madrigaalkunst, maar ook avantgarde klassiekers als Varèse, Boulez, Reich,

Xenakis en samenwerkingen met ensembles, musici, zangers en componisten, het choreograferen van een operaballet als *Les Indes Galantes* van Rameau (met het Orkest van de Achttiende Eeuw) behoren tot de dagelijkse kost. Een toevallige ontmoeting met harpiste Lavinia Meijer resulteerde in Theriak (2008), waarin harp en harpiste geheel geïntegreerd waren in de dansvoorstelling. Want musici stomweg naar de orkestbak bonjouren ligt niet in hun aard. Sterker nog, bij Merg (2007) resulteerde de samenwerking met drie zangeressen in de barokke madrigaalkunst van Luzzaschi in een Dansopera met een thematiek die Roebana en Leine zelf niet zo gauw zouden kiezen: de liefde.

Yannis Kyriakides

Voor het project in het Orgelpark werken Leine en Roebana samen met de van oorsprong Cypriotische componist Yannis Kyriakides. In 1998 maakte hij met hen de voorstelling Byrd, een voorstelling over ‘obsoleteness, sleetsheid’; en in 2000 de voorstelling Cantus Firmus, waarin de gedachte van de middeleeuwse cantus firmus-techniek aan de basis stond van zowel muziek, dans als videobeelden. Deze compositie bestond uit een cantus firmus melodie en willekeurig afgespeelde maar op elkaar afgestemde geluids- en klankfragmen-

ten. In 2009 experimenteerden de choreografen voor de voorstelling Ascent met een zelfgemaakte versie van deze compositie waarin de klank- en geluidsblokken een vaste plaats in de tijd kregen en meer ruimte lieten voor de melodie. Yannis gaf toestemming voor het ‘hergebruik’ en hielp mee om Ascent muzikaal te vervolmaken.

Met orgelmuziek heeft het duo van huis uit overigens geheel niets. Leine: ‘Nee, geen kerk, geen draai-, zelfs geen huisorgel’. Gevraagd naar hun eerste associaties met orgelmuziek: het is zo fysiek, en: orgel is als koormuziek - dissonanten klinken altijd mooi. Het Orgelpark vinden ze overigens sowieso een verrassing. Leine: ‘Dit móet je opschrijven: het vertrouwen, de carte blanche die we hier krijgen, dat is zo fantastisch, dat werkt zo inspirerend. Dat hebben we zelden meegemaakt.’

Dialogoog

Een vaststaand choreografisch plan hebben ze nog niet, behalve dan dat ze met zes dansers zullen werken, waaronder het vaste viertal dat we ook in de studio zagen. Evenmin als een titel voor hun dansstuk, hoewel ‘Metamorfosen’ de lading zou dekken. Harijono: ‘We willen de sfeer hebben van een avontuurlijke en feestelijke gebeurtenis, een

‘event’, waarbij er op meerdere plaatsen verschillende dingen gebeuren, en het hele gebouw gevuld wordt. Waarschijnlijk wordt het ook geen vaste voorstelling, maar zijn de vier avonden deels verschillend, het blijft in ontwikkeling. Een vaste lijn die zich telkens weer op andere wijze manifesteert.’ Muzikaal zijn de ideeën ook nog in ontwikkeling: Yannis maakt een compositie gebaseerd op Cantus Firmus en Ascent voor orgel en slagwerk, aangevuld met musici van het MAE ensemble. Mogelijk wordt een componist betrokken met choreografische ambities, die als componist en choreograaf aan de slag kan gaan met Leine & Roebana bewegingsmateriaal; vinden er korte muzikale performances plaats op onverwachte plekken en andere avontuurlijke kruisbestuivingen tussen muziek, dans, licht en ruimte. Leine: ‘En ik wil dat het buiten doorgaat, met hekken op de Overtoom en een manège bij de ingang.’ Waarop Harijono zijn partner met zo’n meewarig geamuseerde ze-slaat-weer-door-blik aankijkt.

‘Bij ons is er tijdens ieder creatieproces een dialogoog gaande tussen de ontwikkeling van de dans en van de muziek. Altijd zijn we op zoek naar de juiste wisselwerking tussen wat er in de dans en wat er in de muziek gebeurt. Ik weet nog dat Maarten Altena een stuk muziek had

gemaakt met alleen lange noten. En wij zetten dan een dans in strakke 7-achtsten-maat daarop. Maarten wist niet wat hij ervan moest denken, maar hij snapte wel wat wij zoeken: niet de verdubbeling, rustige dans op rustige muziek, ook niet volkomen los en willekeurig, maar in het snijvlak daartussenin. Wij zoeken een dialogoog in een gemeenschappelijke taal van muziek en dans.’

Orde en chaos

Met dat eeuwige zoeken naar een zo spannend mogelijke vereniging van liefst tegengestelde elementen trekken Roebana en Leine de uiterste consequentie uit het idee dat kunst altijd het spanningsveld tussen orde en chaos onderzoekt. Andrea Leine en Harijono Roebana puren die strijd uit tot het allerkleinste detail.

Wij zoeken een dialogoog
in een gemeenschappelijke
taal van muziek en dans

Blaasinstrumenten onder elkaar: *orgel en fanfare in het Orgelpark*

Wie de jazzconcerten van het Orgelpark kent, weet dat koper er adembenemend kan klinken: de akoestiek lijkt wel gemaakt voor trompetten, saxofoons en trombones. Wat het effect is wanneer een compleet blazersensemble optreedt, is op 25 april te horen: dan komt fanfare Concordia uit het Limburgse Ittervoort naar Amsterdam. Het initiatief daartoe nam een van de blazers uit de fanfare, Jan Timmerman. Als iemand het Orgelpark akoestisch kent, dan is hij het wel: als intonateur van de firma Verschueren, die het nieuwe orgel bouwde, zorgde hij voor de afstemming van de klankkleuren op de zaal. Jos Frusch sprak met hem.

Auteur

Jos Frusch studeerde muziekwetenschap en kunstgeschiedenis. Hij was meer dan twintig jaar lang kunst- en muziekredacteur bij *Limburgs Dagblad* en *Dagblad De Limburger*; hij heeft nu een eigen cultureel advies- en communicatiebureau. In 2006 debuteerde Jos Frusch als romancier met *De Dirigent*; eind 2009 publiceerde hij een geromantiseerde biografie van sopraan Marjon Lambriks.

Thuis in de orgelbouw én op de tuba: Jan Timmermans

Fanfare Concordia, met dirigent Maurice Damen

Jan Timmermans, 45 jaar geleden in Ittervoort geboren, is meubel- maker van huis uit, gedegen opgeleid in het naburige Maaseik, net over de grens in België. In 1988 komt hij in dienst van de firma Ver- schueren, een familiebedrijf dat in 1891 werd opgericht en sinds 1977 wordt geleid door de derde generatie in de persoon van Leon (III) Verschueren. Met zijn specialisatie houtsnijwerk voelt hij zich bij de gerenommeerde orgelbouwer meteen op z’n plaats, al heeft de direc- teur na amper een jaar andere plannen met de nieuwe medewerker. ‘De heer Verschueren bespeurde al snel muzikale talenten’, kijkt Jan Timmermans op die periode terug. ‘Hij vond dat ik intonateur moest worden.’

Eufonium

Die keuze van de directeur is niet zo verwonderlijk. Sinds zijn twaalfde speelt Jan Timmermans bij fanfare Concordia in zijn geboorteplaats, eerst op bugel, inmiddels op eufonium of tenortuba. Bovendien zingt hij sinds ongeveer diezelfde tijd in het plaatselijk gemengd koor. En als selfmade organist begeleidt hij in zijn jonge jaren Gregoriaanse gezangen in de kerk, waar zijn vader als kerkzanger actief is. Zo begint eind jaren ’80 voor Jan Timmermans, inmiddels hoofd- intonateur bij Verschueren, een leerschool die nog voortduurt tot de dag van vandaag. ‘In dit vaak leer je nog iedere dag bij. Het is zeer complex werk.’

En ook zeer verantwoordelijk. Natuurlijk, elke schakel in het maakpro- ces van een orgel is nodig en belangrijk: het mechaniek en de pijpen moeten perfect in orde zijn, de balgen moeten soepel en geluidsvrij bewegen. Maar het orgel wordt uiteindelijk beoordeeld op hoe het klinkt. Om de klank te boetseren naar de wensen van de opdrachtge- ver, om het juiste karakter te vinden, de gewenste timbres, de speci- fieke kleurencombinaties, heb je goede oren nodig, maar zijn ook ken- nis en kunde onontbeerlijk: welke materialen kies je, welke mensuren pas je toe, hoe stem je de specifieke wensen van de klant (en zijn advi- seurs) af op de ruimte waarin het instrument komt te staan? Vragen waarop de intonateur de antwoorden moet zien te vinden. ‘Dat leer je niet van de ene op de andere dag. In het begin ging ik een dag in de week mee op stemreis met de stemmer. Ik hoefde alleen maar toet- sen in te duwen, voor de rest moest ik luisteren en kijken. Daarna liep ik mee met de intonateur. Je oren en ogen goed de kost geven is zeer belangrijk, al moet er wel aanleg zijn, anders leer je het nooit.’

Verfijning

Inmiddels is Jan Timmermans bij Verschueren verantwoordelijk voor alles wat met de klank van het orgel te maken heeft. De basisklank van het instrument wordt in de werkplaats in Heythuysen voorbereid om vervolgens op locatie te worden verfijnd en afgestemd op de akoestische omstandigheden, een proces dat soms maanden in be-

slag neemt. Zo was Timmermans het afgelopen jaar een paar maan- den in het Orgelpark in Amsterdam om de klank van het nieuwe orgel in Frans symfonische stijl aan te passen aan de omstandigheden in het Orgelpark en de wensen van zijn opdrachtgevers, die hem overi- gens volop vrijheid gaven. ‘Het lijkt op een Cavaillé-Coll orgel, maar Verschueren is ook duidelijk aanwezig.’ Tijdens de lange dagen die hij in het Orgelpark doorbracht, is het idee geboren van het concert van 25 april: een combinatie van ‘zijn’ orgel en ‘zijn’ fanfare. Het vond meteen een luisterend en enthousiast oor in Amsterdam.

Dezelfde reactie in Ittervoort, waar Timmermans dirigent Maurice Daemen, enkele bestuursleden en collega-muzikanten al eerder had geattendeerd op de bijzondere mogelijkheden van de combinatie or- gel en fanfare. ‘Ik heb ze een jaar of twee geleden meegenomen naar de zaak waar we destijds een prachtig Bach-orgel aan het bouwen waren voor de Grote Kerk in Dordrecht. Toen al hebben we gesproken over een concert van de fanfare in combinatie met orgel. Maar met dat Bach-orgel was dat moeilijk in verband met het type klankkleur en de lage stemming.’ Met het symfonisch orgel in het Orgelpark met zijn 41 registers ligt dat anders. ‘Toen Jan met zijn voorstel kwam, heb ik meteen ja gezegd’, vertelt dirigent Maurice Daemen, opgeleid tot professioneel bugelist en symfonisch dirigent aan het conservatorium van Maastricht. ‘Zeker toen hij vertelde over de mogelijkheden van het instrument en het

Amsterdamse podium. We zijn met een delegatie naar Amsterdam ge- gaan en waren meteen verkocht. Het is een ideale locatie.’ Ondertussen had Jan Timmermans ook al contact gelegd met organist Jean-Pierre Steijvers uit Heythuysen, die eveneens meteen overtuigd was. Hij liep al langer rond met plannen om ‘iets te gaan doen met een blaasorkest’, maar het was er nooit van gekomen.

Terughoudende pastoors

Dat de combinatie orgel en blaasorkest betrekkelijk weinig wordt toegepast, is vreemd voor een provincie die bol staat van de blaasor- kesten en een rijke orgelcultuur kent. Het zal met praktische bezwa- ren en het ontbreken van repertoire te maken hebben, alsook met de terughoudendheid van pastoors en kerkbesturen om concerten te laten geven in hun kerken.

Maurice Daemen is daarom extra blij met het concert in Amsterdam. ‘Al zal de repertoirekeuze ons nog wel de nodige hoofdbrekens bezor- gen,’ zegt hij. ‘We willen in elk geval veel afwisseling, dus de fanfare en de organist zullen ook alleen iets gaan doen. Verder zullen enkele solisten, onder wie ikzelf, samen met de organist gaan musiceren. En dan een stuk of vier werken voor orgel en de complete fanfare. We denken aan bekende composities als het laatste deel van de Orgelsymfonie van Saint-Saëns of de Toccata uit de Suite Gotique van Boëllmann. En we zullen zeker nog iets laten arrangeren.’

elke schakel in het maakproces van een orgel is
nodig en belangrijk: het mechaniek en de pijpen
moeten perfect in orde zijn, de balgen moeten soepel
en geluidsvrij bewegen. Maar het orgel
wordt uiteindelijk beoordeeld op *hoe het klinkt*

Olivier Messiaen: ‘Charles Tournemire is een van de grootste orgelcomponisten aller tijden, een genie’

Met het nieuwe Verschuieren-orgel is het Franse orgelreper-
toire van de 19de en 20ste eeuw een ijkpunt geworden in de
programmering van het Orgelpark. Daarom in *Timbres* een
reeks achtergrondartikelen, steeds over een andere compo-
nist uit deze rijke traditie. In eerdere nummers stonden we
al stil bij César Franck en Louis Vierne. Ditmaal staat Charles
Tournemire centraal, die goeddeels onbekend is gebleven.
Wie het rijtje zo ziet, zou denken dat de serieuze Franse
orgelmuziek op minder bijval kan rekenen naarmate ze
jonger is. Uiteraard is dat onzin, want wie zou, om maar een
voorbeeld te noemen, de nog weer jongere Olivier Messiaen
willen negeren? Bovendien noemde uitgerekend Olivier
Messiaen Tournemire geniaal. Wat van dit alles te denken?
We vroegen het Tournemire-kenner Reinen Dercksen. Hij
dook voor *Timbres* in de archieven, en vroeg twee toonaan-
gevende Messiaenkenner wat zij van Tournemire vinden:
Reinbert de Leeuw en Leo van Doeselaar.

Auteur

Reinen Dercksen is psycholoog en journa-
list. Ook studeerde hij enige tijd muziek-
wetenschappen in Utrecht. Begin jaren '90
was hij muzikrecensent voor het *Utrechts
Nieuwsblad*. Hij heeft een voorliefde voor
onbekende Russische en Franse muziek.

‘Muziek die niet is geschreven ter verheerlijking van God, is waardeloos’, luidde zijn muzikale credo

Altijd raak, wanneer je een bewonderaar van Messiaen laat kennismaken met *Sonorités*, het laatste deel van Charles Tournemires *Etudes de chaque jour* voor piano. De snijdende dissonanten, afgewisseld met verstilde, serene melodieën. De donderende akkoorden in de basregisters die zich laten temmen door vogelgeluiden uit verre hoogtes. Snelheid en arpeggio's, onderbroken door extreem trage passages. ‘Hé, dat jeugdwerk van Messiaen kende ik nog niet’, aldus de deskundige luisteraar. ‘Een onbekende opname van Reinbert de Leeuw?’ Niets van dat al. We luisteren naar Charles Tournemire. Niet alleen de grootste mysticus uit de Franse muziekgeschiedenis maar mischien ook de grootste *einzelgänger*. In elk geval de meest onbegrepen Franse organist en componist. En een van de meest productieve. Aan het begin van de vorige eeuw schreef hij acht symfonieën van soms Mahleriaanse proporties. De zesde symfonie eindigt met een apocalyptisch geweld waar Mahler of Messiaen bleek bij zouden wegtrekken. Igor Strawinsky zou hebben ingestemd met de titel van de zevende symfonie: *Les danses de la vie*. En Olivier Messiaen vond in Tournemire niet alleen een muzikale inspiratiebron: hij nam ook diens voorliefde voor religieus-cryptische titels over. Zijn laatste symfonie is bijvoorbeeld opgetuigd met de titel *Le triomphe de la mort*.

Tournemire werd in 1898 organist van de Parijse Sainte-Clotilde, en in 1919 docent kamermuziek aan het prestigieuze *Conservatoire de Paris*. Hoewel beide banen hem ongetwijfeld veel tijd kostten, zag hij toch kans een indrukwekkende stroom oratoria, kamer-, piano- en orgelmuziek te schrijven. Als slotakkoorden van een even rijk als imposant oeuvre voltooide hij aan het eind van zijn leven nog enkele grote oratoria, waaronder *Il Poverello di Assisi*, vijf lyrische episoden uit het leven van Franciscus van Assisi. Geen van deze latere werken heeft hij ooit gehoord. Wat dat betreft was het lot Messiaen gunstiger gezind. Zijn opera *François d'Assise* ging nog tijdens zijn leven in Parijs in première.

Tweederangs komediant

Dat Charles Tournemire een enigszins onbekende componist is, heeft zo zijn redenen. Hij hield er bijvoorbeeld nogal uitgesproken meningen op na. ‘Muziek die niet is geschreven ter verheerlijking van God, is waardeloos’, luidde zijn muzikale credo. Toen zijn leerling Jean Langlais voor de zekerheid nog naar diens oordeel vroeg over Debussy, Ravel, Strawinsky en Bartok, bleef de diepgelovige musicus bij zijn standpunt: ‘Waardeloos.’ Waarom vóór hem Bach en na hem Messiaen met zulke krachtige standpunten wél wegwamen, heeft een eenvoudige verklaring. In de tijd van Bach twijfelde nog niemand aan het bestaan van God. En Messiaens God wordt door zijn volgelingen bij gebrek aan een concrete gebruiksaanwijzing met het grootste gemak vereenzelvigd met het transcendente, iets abstracts of spiritueels, iets vaag religieus, of desnoods ingebed in het ongrijpbare ‘ietsisme’. Tournemire componeerde echter grotendeels in een tijd dat God voor dood was achtergelaten in de loopgraven van Verdun en in requiems enkel nog een figurantenrol kreeg toebedeeld. De *Groupe des Six* vierde het aardse leven en Igor Strawinsky liet zich inspireren door heidense riten. Een beroerde tijd dus om de wereld te willen veroveren met werken als *Saint François d'Assise*, *Apocalypse de Saint Jean* of *La Douleureuse Passion du Xrist*. Als je in je aardse bestaan tot overmaat van ramp ook nog eens door Charles-Marie Widor wordt gedwardsboomd bij je pogingen om orgeldocent aan het conservatorium te worden, in recensies wordt neergesabeld door de oude Camille Saint-Saëns, en als directeurs van concertzalen doof zijn voor nieuwe werken, dan raak je vroeg of laat verbitterd. En maak je vijanden. Tournemires beschrijvingen van zijn tijdgenoten liegen er niet om.

Een paar voorbeelden. Joseph Bonnet, die Tournemire had geïnspireerd om zijn magnum opus te schrijven, *l'Orgue Mystique*, en aan wie hij veel orgelwerken had opgedragen maar die Bonnet nauwelijks uitvoerde, noemt hij een valse artiest. Marcel Dupré, die er op voor-

Parijs: de St. Trinité, waar achtereenvolgens Tournemire en Messiaen organist waren

spraak van Widor vandoor was gegaan met de post van orgeldocent aan het Parijse conservatorium, is volgens hem gespeend van elk gevoel voor smaak, slechts uit op oneerlijk succes en muzikaal ontaard. Tournemire vreest voor de toekomst van de Franse orgelschool. ‘De jeugd die zich wijdt aan de koning van de instrumenten, is overgeleverd aan deze tweederangs komediant. Wat een onverantwoordelijkheid. Waarschijnlijk heeft hij een gevaarlijke gekte opgelopen.’ Ook Louis Vierne, zijn leeftijdgenoot en medestudent in de klassen van César Franck en Charles-Marie Widor, moet het ontgelden. ‘Voor mij was hij altijd een zeer middelmatige kameraad, onoprecht en achterdochtig. Hij heeft de markt overspoeld met zes slechte symfonieën waar de banaliteit vanaf druip, en waarin het bestaan van God totaal afwezig is... Eén van mijn ergste vijanden die de orgelmuziek heeft vergiftigd.’ Omgekeerd was Vierne zijn leven lang jaloers op het talent van Tournemire: ‘Ach, als ik toch maar zo kon improviseren als Tournemire’, verzuchtte de latere organist van de Notre-Dame in de klas van Widor. Als Widor na een lang leven overlijdt, is Tournemire opgelucht: ‘Ik ben verlost van mijn meest constante vijand. Hij heeft besloten dat zijn lichaam zal rusten in de Saint-Sulpice. De plek waar hij zestig jaar lang armzalige, mondaine harmonietjes heeft geproduceerd.’

Fonkelend C-groot

Toch huisde in het vooroorlogse Parijs ten minste één bewonderaar die voor Tournemire door het vuur ging. Iemand die zo vaak mogelijk naar de Sainte-Clotilde ging om getuige te zijn van de jongste muzikale invallen van de grootste improvisator uit de Parijse orgelwereld, daarover waren vriend en vijand het in elk geval eens. Die bewonderaar was Olivier Messiaen. Iedereen, inclusief Tournemire, was het erover eens dat Messiaen een veelbelovend componist was, maar ook Messiaen kwam niets aanwaaien. Zo beschouwde Messiaen het voor zijn toekomstige carrière als componist en organist van levensbelang

dat hij zou worden aangesteld als organist in de Sainte-Trinité. Maar hoe pak je dat aan? Messiaen wendde zich tot Tournemire omdat alleen hij voldoende invloed zou kunnen hebben op het conservatieve kerkbestuur. In verschillende brieven smeekt Messiaen bijkans om zijn inzet en overtuigingskracht. Medio 1931 geschiedt het wonder: op voorspraak van Tournemire wordt Messiaen in de Trinité benoemd, een post die hij meer dan zestig jaar zou bekleden. Al die tijd zou de klankrijkdom van dit instrument als een rode draad door zijn loopbaan als componist en organist lopen. Messiaen zou er Tournemire zijn leven lang dankbaar voor zijn.

Ook muzikaal had Tournemire grote invloed op zijn jonge geestverwant. Als Messiaen in de oorlog enkele jaren als krijgsgevangene in Silezië doorbrengt, en geen partituren tot zijn beschikking heeft, borduurt hij voort op de muziek die hij uit zijn hoofd kent en hem zeer na aan het hart ligt. Zo citeert hij in het in gevangenschap gecomponeerde *Quator pour la fin du temps* enkele akkoorden uit Tournemires *Paraphrase-Carillon*, het *Pièce terminale* voor het feest van Maria Hemelvaart. Een stuk dat Messiaen zo hoog inschat dat elke organist het volgens hem zou moeten spelen op Maria Hemelvaart. Een ander voorbeeld. Van Messiaen wordt wel gezegd dat hij de enige componist is die een C-groot akkoord als een muzikale ontdekking mag opdien. Maar neem het *Pièce terminale* van Tournemires tiende zondag na Pinksteren. Ook dat is een lange zoektocht naar een stralend C-groot akkoord, als een verbeelding van goddelijke genade en verlossing. Het schittert en fonkelt als hel wit licht, op eenzelfde manier waarop het straalt in *Apparation de l'Eglise Eternelle* van Olivier Messiaen. Een analyse waarmee de laatste ongetwijfeld zou kunnen instemmen. Al die overeenkomsten en soms regelrechte citaten, muzikale technieken, curieuze en vernieuwende registraties, imitaties van vogelzang, de verbeelding van glas-in-loodramen, Gregoriaans, het gebruik van hindoe-modi of toonschalen, oosterse instrumenten en soms bijna identieke titels voor religieuze werken (om nog maar

te zwijgen van vooruitwijzingen naar technieken als minimal music of pure new age-klanken) roepen nog een ander beeld op: het kan niet anders of Messiaen was een trouwe bezoeker van de Sainte-Clotilde. In de avonduren moet hij bovendien vele uren gebogen hebben gezeten boven de piano-en orgelpartituren van zijn geestelijk kompas, zijn muzikale voorbeeld en religieus inspirator.

Een aannemelijke gedachte of is het als vloeken in de kerk? Reinbert de Leeuw, de grootste Messiaen-kenner in Nederland, kan er zich weinig bij voorstellen. 'Tournemire is mij onbekend. Misschien heb ik ooit de naam horen vallen maar het zegt me niets. Vanwege Tournemires kennelijke obsessie met religie is het begrijpelijk dat er raakvlakken waren met Messiaen, maar vergeet niet dat Messiaen zich in zijn jonge jaren door meer componisten liet inspireren. Massenet, Debussy, hij was dol op Villa Lobos.'

Ook na beluisteren van Tournemires pianomuziek en de derde en zesde symfonie voor orkest is Reinbert de Leeuw niet om. 'Het raakt me niet, het is te anekdotisch, niet transcendent. Het komt zeker niet op mijn lessenaar. Het doet me denken aan Rimsky-Korsakov, een beetje sprookjesachtig, beschrijvend. Maar met Russische muziek uit die tijd heb ik ook niets.' En de overeenkomsten in de orgelmuziek van beide componisten? 'Daar kan ik niets over zeggen want met het orgel en orgelmuziek heb ik al helemaal niets. Ook niet met de orgelmuziek van Messiaen, daar sta ik volkomen buiten, het is mijn wereld niet.'

Amsterdamse première

Leo van Doeselaar, titulair organist van het Concertgebouw, denkt daar heel anders over. Hij werkte enkele jaren geleden mee aan de uitvoering van een groot werk voor orgel en orkest, het *Poème* voor orgel en orkest uit 1910. Tournemire droeg het op aan zijn vriend Evert Cornelis, destijds de tweede dirigent van het Concertgebouworkest, na Willem Mengelberg. 'Het was mijn initiatief om dit thematisch en harmonisch zeer interessante stuk uit te voeren.

En het heeft een prachtige orgelpartij', aldus Van Doeselaar. Ondanks het imposante en voor Franse muziek geschikte Maarschalckerweerd-orgel in het Concertgebouw, en ondanks de bereidheid bij de artistieke leiding, is het volgens Leo van Doeselaar nog altijd 'knokken' om het weinig gangbare repertoire voor orgel-solo en orkest op de lessenaars te krijgen. 'Dirigenten en grote orkesten willen zich er liever niet mee profileren. Het is dus niet zo vreemd dat veel mensen denken dat er eigenlijk maar twee belangrijke werken voor orgel en orkest zijn geschreven, van Saint-Saëns en Poulenc. Ook wat dat betreft ben ik heel blij dat ik het heb gedaan.'

En dan te bedenken dat uitgerekend Tournemire maar liefst vier symfonieën heeft geschreven met een orgelpartij. De derde, *Moscou*, eveneens opgedragen aan Evert Cornelis, ging zelfs in Amsterdam in première, op 19 oktober 1913. 'Ik zou het zeer toejuichen als die symfonie precies honderd jaar na de première opnieuw hier zou klinken', aldus Van Doeselaar. Waarmee hij in feite hetzelfde zegt als ooit Messiaen: 'Er komt een dag dat men recht zal doen aan Tournemire.'

Messiaen:
‘Er komt een dag dat
men recht zal doen
aan Tournemire’

*Parijs: detail van de
gevel van de St. Trinité*

Bijna Amsterdam

een grachtengordel én orgels in St.-Petersburg

Stad aan de rivier: de Neva geeft St.-Petersburg haar bijna Nederlandse karakter, een indruk die nog eens versterkt wordt doordat de stad, die in 1703 door Peter de Grote werd gesticht, over een heuse grachtengordel beschikt. Ter gelegenheid van het 300-jarig bestaan van de vroegere hoofdstad in 2003 zijn er gedeelten van de oude binnenstad opgeknapt. Zo werd de Peter en Paul kathedraal in oude luister hersteld. Als van daaruit ook het carillon nog klinkt, een geschenk van de Belgische overheid, is het Hollandse plaatje compleet.

Regelmatig nodigt het Orgelpark een conservatoriumklas uit het buitenland uit om in Amsterdam een meesterscursus te volgen. Het Orgelpark zorgt dan voor een docent van internationale faam, en de studenten, zo leert de ervaring inmiddels, voor groot enthousiasme en speelplezier. Soms zijn het ‘gewoon’ orgelklassen uit Nederland (Rotterdam bijvoorbeeld) of Duitsland (Berlijn en Saarbrücken kwamen langs) die we naar het Orgelpark halen, maar we richten onze blik ook expliciet naar het Oosten. Zo waren al eens orgelstudenten uit Lodz (Polen), Sibiu (Roemenië), Tallinn (Estland) en Moskou te gast. Dit voorjaar verzorgt Ben van Oosten van 23 tot 26 maart een cursus voor de leerlingen van Daniel Zaretsky, de orgeldocent van het conservatorium in St.-Petersburg. Johan Luijmes zocht Zaretsky en zijn beschermelingen eind 2009 namens het Orgelpark op om alvast kennis te maken – met hen, maar zeker ook met hun prachtige stad aan de Neva. Letterlijk ‘en passant’ maakte hij daarvan deze fotoreportage.

*Europese, Russische architectuur en
eigenaardige mengsels daarvan
wisselen elkaar in de binnenstad af.*

Daniel Zaretsky is de spil van de St.-Petersburgse orgelwereld. Hij is een veelgevraagd concertorganist en treedt bij internationale orgelconcoursen regelmatig aan als jurylid. Hij is verbonden aan de twee instituten in St.-Petersburg waar je orgel kunt studeren: het roemruchte Rimsky-Korsakov-conservatorium en de universiteit.

Een deel van de universiteit is gehuisvest in een oud kadettenopleidingscentrum. Het instituut is opmerkelijk up-to-date uitgerust: het lijkt wel of Medvedev en Poetin, beiden oud-studenten en oud-leden van de raad van toezicht, garant staan voor toereikende budgetten. Zo bevat de bibliotheek een groot aantal zeer specialistische boeken over uitvoeringspraktijk en orgelbouw.

Naast de muzikwetenschappelijke vakken die aan de universiteit gedoceerd worden kun je er behalve orgel ook klavecimbel en zelfs beiaard studeren. Voor de lessen op het oefenbeiaard komt eens per maand een Belgische docent over.

Er zijn drie concerten in het kader van de meesterkursus in maart

Ze beginnen steeds om 20.15 uur:

23 maart **Ben van Oosten**

25 maart **Daniel Zaretsky**

26 maart **Studentenconcert**

Het Conservatorium van St.-Petersburg is genoemd naar Rimsky-Korsakov. Zo staat het ook letterlijk op de naamplaat naast de voordeur: Conservatorium / genoemd naar / N.A. Rimsky-Korsakov.

In de Kleine Zaal van het Rimsky-Korsakov-conservatorium is een nieuw orgel geïnstalleerd in de kast van het orgel dat de Duitse firma Walcker er in 1896 opleverde. Het 'binnenwerk' van dit Walcker-orgel (dus in feite het orgel 'zelf') was al in 1961 vervangen door de firma Rieger-Kloss. Het nieuwe orgel is gemaakt door de firma Eule uit Bautzen. Inmiddels is het afgelopen oktober met het nodige feestgedruis in gebruik genomen.

Horen, zien en schrijven met Lotte van Dijck

Waai, wind!

Voorstelling voor basisschoolgroepen 4, 5 en 6

Op 8, 9, 12 en 13 april presenteert het Orgelpark de muziekvoorstelling *Waai, wind!*, speciaal voor leerlingen uit groep 4, 5 en 6 van het primair onderwijs gemaakt. De tekst van de voorstelling is geschreven door Lotte van Dijck, die zelf ook zal meespelen in de productie. Eerder won zij de Grote prijs van Nederland, kreeg ze een lovende recensie van VPRO's 3 voor 12, schreef ze een theaterstuk voor Buitenkunst en stond ze op het podium in de befaamde Robeco Zomerconcerten. Martine Mussies zocht het jonge en enthousiaste multitalent voor *Timbres* op.

Auteur

Martine Mussies studeerde muziekwetenschap (in Utrecht en Amsterdam), Russisch (in Amsterdam en St.-Petersburg) en aan de Schumann Akademie (eerste fase ATV). Zij is hoofdredacteur van *Encore!Magazine* (www.encoremagazine.nl), verzorgt een multimediaal Jong Talent Project voor Radio 4 en blogt op www.modernklassiek.blog.nl.

Ik vind het juist spannend als taal en muziek elkaar optillen of een verbinding met elkaar aangaan als je iets maakt of speelt of zingt

schoolmuziek studeert, ook allerlei andere instrumenten even aan mag raken. Ik probeerde van alles uit, van steel drums tot Afrikaanse kora tot Javaanse gamelan, echt een luxe.

Waaï, wind! is het gevolg van de wens van het Orgelpark om kinderen kennis te laten maken met de orgels die het in huis heeft. En het wil ook zijn deuren wagenwijd openzetten voor een jong publiek. Ik vond het heel grappig dat iemand me vroeg om iets met een orgel te doen. Het orgel zit namelijk in alle hoeken en gaten van onze familie. Mijn ene opa, Johannes Legêne, was orgelbouwer, mijn andere opa, Theo van Dijck, zat in het bestuur van een orgelvereniging en mijn vader, Pieter van Dijck, is organist. Dus ik dacht direct “ja, daar kan ik wel wat mee!” Bovendien liep ik al langer met het idee rond om eens iets met mijn vader samen te doen, dit leek me de ideale gelegenheid. Gelukkig vond mijn vader dat ook, en was het Orgelpark meteen enthousiast. Inmiddels zijn we al een eind op weg met de voorstelling en de samenwerking is hartstikke leuk. Ik schrijf de teksten en mijn vader is de muziek aan het componeren, samen met Bastiaan Woltjer, die in de voorstelling ook trombone zal gaan spelen.

Ik ben heel benieuwd hoe de voorstelling zal gaan lopen. Voorafgaand aan de voorstelling geef ik een training aan leerkrachten, zodat zij hun klassen kunnen voorbereiden met behulp van speciaal ontwikkeld lesmateriaal.

En daarna komt iedereen naar het Orgelpark.

Verwacht geen voorstelling vol geweld en spektakel, ik ben juist iemand die het zoekt in kleine dingen. In verwondering, in mooie verhalen of muziek, in een heldere, ongecompliceerde taal. Het gaat er tijdens het maken van deze voorstelling om dat we ons verplaatsen in hoe kinderen de wereld zien en dat we uitvinden hoe we dit verhaal kunnen verwoorden en verklanken. Maar zonder dat we daarbij op onze knieën gaan zitten! Dat is waar ik naar streef: toegankelijk maken zonder kinderachtig te zijn.

‘Mijn vak is muziekeducatie, ik heb aan het conservatorium de opleiding Schoolmuziek gedaan en nu maak ik educatieve projecten voor allerlei werkgevers. Ik ben voor het eerst alleen freelance werk aan het doen, dat is wel spannend. Ik maak al een jaar of tien projecten voor het Concertgebouw en sinds kort ben ik ook bezig voor productiehuis OORkaan. Dat is mijn werk – heel erg leuk werk, dus daar bof ik mee! – en daarnaast treed ik ook op met mijn eigen Nederlandstalige liedjes. We hebben vorige week de eindmixen afgerond van de cd die ik aan het maken ben. Daarop zing ik en speel ik allerlei instrumenten, zoals gitaar, banjo, ukulele, melodica. Net als in de voorstelling die we voor het Orgelpark aan het maken zijn. Ook ben ik veel bezig met schrijven. Ik schreef altijd al graag, maar nu krijg ik gelukkig ook steeds vaker opdrachten, om bijvoorbeeld theaterteksten of gedichten te schrijven. Dit jaar hoop ik ook af te studeren aan de Schrijversvakschool, met als hoofdvakken toneel en poëzie.

Mijn ouders zijn allebei musici, dus het was logisch dat ik ook muziek zou gaan maken. Mijn vader Pieter speelt allerlei instrumenten en mijn moeder Clara dirigeerde, ook vaak bij ons thuis. Tot ’s avonds laat was dan in onze woonkamer het kamerkoor aan het zingen. Dan ging ik stiekem op de trap zitten en schoof ik briefjes onder de deur door. Laatst vond ik er eentje terug. Er stond op: ‘Mama! Ik heb hoofdpijn. Mag ik een sienaasspril? Wil je het ook tegen de koorleden zeggen a.u.b. en mag ik even komen luisteren? Groetjes Lotte.’

Ook mijn vader maakte thuis veel muziek, in mijn vroegste herin-

neringen zie ik hem met steeds een ander instrument in de weer. Hij heeft van die periodes dat hij ineens iets wil leren. Dan speelde hij bandoneon, en een week later opeens zink of kromhoorn en daarna weer gamba, waardoor ik allerlei instrumenten leerde kennen. Overigens doet hij dat nog steeds, laatst heeft hij bijvoorbeeld een erhu gekocht, een soort Chinese viool met twee snaren. Daar krijgt hij dan meteen een aardig geluid uit, voor zover ik dat als niet-Chinees kan beoordelen.

In één ding lijk ik sterk op mijn ouders. Ze zijn allebei heel veel met taal en muziek bezig. Omdat die combinatie voor mijn ouders logisch was, is het voor mij ook altijd vanzelfsprekend geweest dat taal en muziek samenhangen en dat je daarom ook heel prima met allebei bezig kan zijn. Dat zou ik ook niet anders meer willen – alleen maar muziek maken zou ik saai vinden. Ik vind het juist spannend als taal en muziek elkaar optillen of een verbinding met elkaar aangaan als je iets maakt of speelt of zingt.

Uiteindelijk heb ik toch voor het conservatorium in Amsterdam gekozen, omdat ik heel zeker wist dat ik in Amsterdam wilde wonen. Dat is een goede reden, toch? Amsterdam was wel heftig voor een meisje uit Etten-Leur, ik was de eerste weken doodmoe van alle indrukken. Maar ik kwam direct in een groep leuke mensen terecht en werd meegedragen door de studie. Toen vielen veel puzzelstukjes op hun plek. Eenmaal op het conservatorium heb ik nooit meer getwijfeld. Ik wist dat dit was wat ik moest doen. Het is geweldig dat je, wanneer je

Waaï, wind! – het verhaal

Het verhaal van *Waaï, wind!* gaat over de wind. De wind is verdwenen. Er is geen noordenwind meer, geen zuidenwind, geen westenwind, geen oostenwind, geen moesson, geen bries, geen orkaan, zelfs geen zuchtje. Daardoor is de tijd stil blijven staan, zelfs de wijzers van de grote klok op het dorpsplein zijn blijven steken, waardoor het alsmaar vijf uur ’s middags is. Mensen slapen niet meer, want wie slaapt er nu om vijf uur ’s middags. Er wordt wel gekookt, maar niet gegeten, dus iedereen heeft voortdurend honger. De hele wereld staat stil, op één meisje na. Ze heet Bora en speelt nog buiten. Het is haar verjaardag en ze heeft een vlieger gekregen. Maar die wil de lucht niet in. Bora besluit op zoek te gaan naar een manier om alles weer in beweging te zetten. Maar waar vind je iets wat zo groot is dat het wind kan maken? Genoeg wind om ervoor te zorgen dat de klok op het dorpsplein weer begint te tikken? Bora gaat op zoek in alle windstreken.

Aan *Waaï, wind!* werken mee

Lotte van Dijck	verhaal en tekst/zang/muziekinstrumenten
Pieter van Dijck	orgels/bandoneon/compositie
Bastiaan Woltjer	trombone/compositie
Allerd van den Bremen	zang/muziekinstrumenten
Tony Overwater	contrabas

The Busy Drone is na vertrek uit het Stedelijk Museum gerestaureerd door Leon van Leeuwen, van de bekende firma Perlee in Amsterdam. Deze restauratie was een initiatief van stichting The Busy Drone. Veel tijd is daarin geïnvesteerd door de toenmalige bestuursleden Daan Warnies en Marja Bloem. De restauratie werd mede mogelijk gemaakt door Stichting Buma, Mondriaan Stichting en Nationaal Fonds Draaiorgel Behoud. Hans Müller, die als voorzitter samen met Franklin van der Pols (penningmeester en secretaris), Marijke Jansen en Arthur van der Drift het huidige bestuur vormt: 'De plaatsing van The Busy Drone in het Orgelpark is de kroon op het werk van onze stichting.'

The Busy Drone

Het draaiorgel van het Orgelpark

Het is niet alleen de jongste maar zonder twijfel ook de bontste aanwinst van het Orgelpark: *The Busy Drone*, het draaiorgel dat vanonder het balkon *Tulpen uit Amsterdam* de zaal inslingert alsof het in de Jordaan op straat staat. Mocht je al aan die illusie willen toegeven: zodra je het instrument behalve hoort ook ziet, weet je wel beter. Het krachtige paars en het felle mintgroen van de versieringen, en vooral de bijzonder brede bouw, verraden dat dit draaiorgel op straat nooit iets te zoeken heeft gehad. En dat is nog maar een deel van het verhaal. Want terwijl *Tulpen uit Amsterdam* uit willekeurig welk draaiorgel kan komen daveren, is alleen *The Busy Drone* in staat ook nieuw werk te laten horen, zoals van Louis Andriessen en Misha Mengelberg.

Als eerbetoon aan Amsterdam, vanouds immers draaiorgelstad bij uitstek, maar zeker ook vanwege die eigentijdse uitbreiding van het draaiorgelrepertoire, vindt het Orgelpark dat juist dit draaiorgel een plaats tussen zijn vijf andere orgels verdient. Afgelopen najaar is *The Busy Drone* voor het eerst in het Orgelpark te horen geweest; vanaf dit voorjaar doet het regelmatig aan concerten mee. Op deze bladzijden alvast wat achtergrondinformatie.

Het verhaal van ons draaiorgel begint in 1924. In de ateliers van de Antwerpse ‘NV Werkhuizen Th. Mortier’ wordt er dat jaar de laatste hand aan gelegd. Het krijgt als productienummer ‘923’ mee; als ‘dansorgel’ wordt het ergens in België in een café geplaatst. Na de Tweede Wereldoorlog neemt de belangstelling voor dit soort instrumenten snel af: de techniek van luidsprekers en versterkers is inmiddels zodanig dat men in café’s ook op muziek van grammofoonplaten kan dansen. Tegen de diversiteit daarvan kan het dansorgel niet op. Veel exemplaren worden gesloopt, andere verdwijnen naar het buitenland, weer andere worden voorlopig opgeslagen. Dat laatste gebeurt ook met nummer 923. Draaiorgelbouwer Arthur Bursens, gevestigd in Hoboken, bij Antwerpen, ontfermt zich over het instrument.

Verberne en Beunis

Intussen raken twee vrienden in Amsterdam juist steeds sterker geïnteresseerd in het kerkorgel en zijn wufte zusje. Het zijn Alexander Verberne, binnen de grafische sector beroemd vanwege zijn vorm-

geving van boeken als William Sumners indrukwekkende *The Organ Case* en Ton de Leeuws standaardwerk *Muziek van de twintigste eeuw*; en zijn vakbroeder Karel Beunis, destijds als grafisch vormgever in dienst van uitgeverij De Bezige Bij. Wanneer zij – bij toeval? – eind 1964 de werkplaats van Bursens bezoeken, groeit hun enthousiasme onstuitbaar, en voor 50.000 frank (10.000 voor de aankoop, 40.000 voor het nodige herstel) verdwijnt nummer 923 naar Nederland. Ze betalen dat bedrag niet zelf: Beunis heeft De Bezige Bij bereid gevonden het orgel aan te kopen. Vandaar de naam die het orgel nu krijgt: *The Busy Drone*, een verwijzing naar zowel de naam van de uitgeverij (letterlijk betekent het ‘De bezige hommel’) als het Engelse woord voor orgelpunt, een lang aangehouden lage toon dus – een drone.

Auteur

Hans Fidom is redacteur van *Timbres* en de musicoloog van het Orgelpark.

‘Het is héél speciaal’: technisch intermezzo

Karel Beunis beschrijft *The Busy Drone* eind 1965 heel precies. Het heeft 92 toetsen – wat het tot een verhoudingsgewijs groot draaiorgel maakt – en zeventien registers, verdeeld over vier ‘werken’, genaamd ‘zang’, ‘tegenzang’, ‘accompagnementen’ en ‘bassen’. Anders dan bij gewone orgels heeft niet elk register voor alle toetsen pijpen; het totaal aantal pijpen is daardoor ‘slechts’ een kleine zevenhonderd. Beunis merkt niettemin terecht op dat *The Busy Drone* ‘héél speciaal’ is, onder meer omdat het ‘geheel chromatisch’ is. Dat betekent dat er geen tonen aan het klavier ontbreken zoals bij kleinere draaiorgels, en dat betekent weer dat componisten voor *The Busy Drone* kunnen componeren zonder bepaalde tonen te hoeven vermijden.

Anders dan ‘gewone orgels’ betekent het aantal van ‘92 toetsen’ niet dat *The Busy Drone* van laag naar hoog 92 opeenvolgende tonen kan laten horen. Enkele van de toetsen dienen namelijk om de registers (de klankkleuren; zoals viool, fluit of trombone) aan en uit te zetten, en zijn dus vergelijkbaar met de registertrekkers op een gewoon orgel. Andere toetsen bedienen de trommels en het slagwerk. Bovendien heeft elk van de vier afdelingen een eigen groep van toetsen nodig. Al met al kent *The Busy Drone* daarom ‘slechts’ een bereik van net geen drie octaven: het reikt van G (laagste toon) tot f² (hoogste

toon). Gelukkig heeft het draaiorgel net als gewone orgels ook registers die een of twee octaven lager klinken dan de gewone registers, zodat het ondanks dit betrekkelijk geringe bereik toch forse bassen kan laten horen.

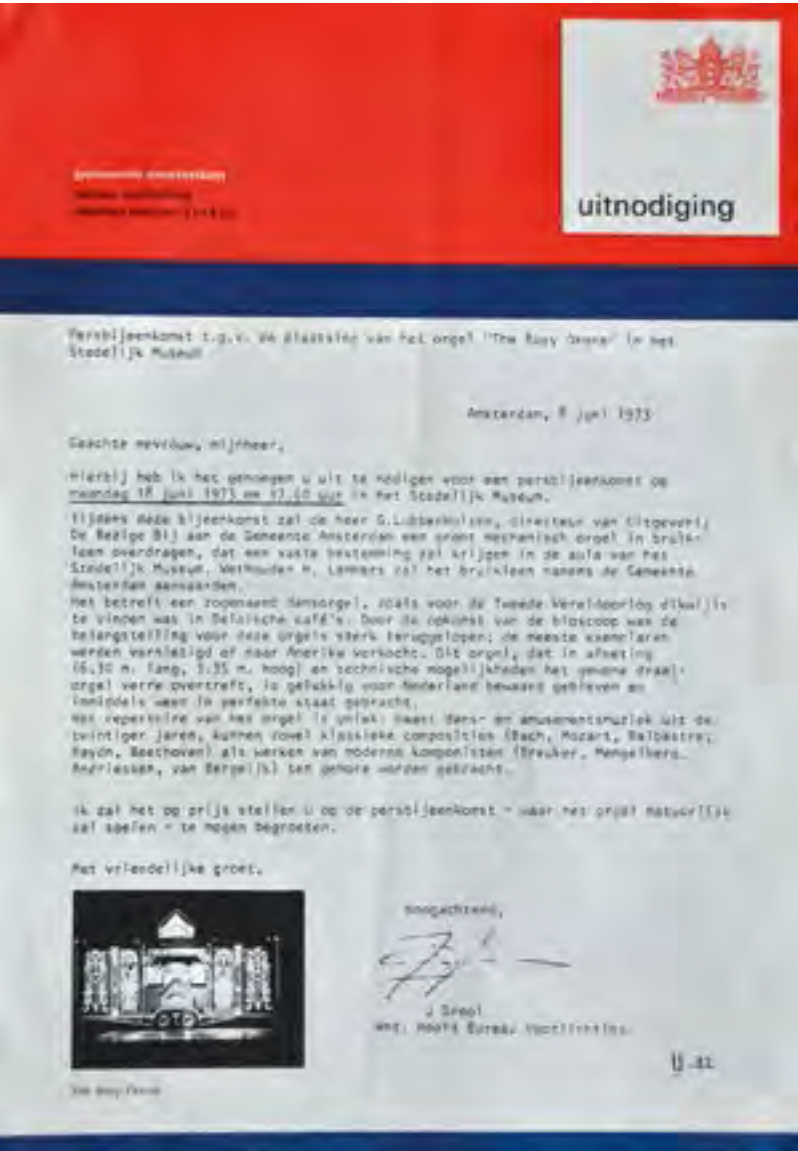
Nu is het niet zo dat ‘toetsen’ bij een draaiorgel het uiterlijk hebben van piano-toetsen. Het zijn integendeel kleine pennetjes die via ‘boeken’ bediend worden. De pennetjes zijn zo smal dat de rij van 92 toetsen ongeveer 30 cm breed is. Een ‘boek’ is iets breder dan dat. In wezen is het een meterslange kaart van stevig karton, om praktische redenen als een harmonica opgevouwen. In het karton zijn hier en daar langwerpige uitsparingen gemaakt (‘gekap’t, zoals draaiorgelkenners zeggen); elk ervan iets breder dan een toetspennetje. Zodra het orgel wordt aangezet, begint het boek over de pennetjes te glijden. Wanneer een uitsparing voorbijkomt springt het pennetje eronder omhoog; en dat zorgt er via een ingewikkelde mechaniek voor dat de bijbehorende toon klinkt. Die toon kan van alles zijn, want, zoals Beunis schrijft, *The Busy Drone* ‘heeft een xylofoon, een grote trom, een kleine trom en een houten slagwerk, verder twee violen, een piston, een unda maris, céleste, cello’s, een cellograaf, een bariton, en een saxofoon.’

Thuis in het Orgelpark

Vandaag de dag is het Stedelijk Museum gesloten. Sinds 2004 is het gebouw aan de Van Baerlestraat in verbouwing. Voor de derde keer diende zich dus begin onze eeuw de noodzaak aan voor het orgel een nieuw onderkomen te vinden. Museum van Speelklok tot Pierement in Utrecht bood korte tijd soelaas, tot september 2008. Sindsdien stond het weer in Amsterdam, in het atelier van Hans Müller, als voorzitter een van de huidige drijvende krachten achter Stichting The Busy Drone. Maar het geluk blijft met het orgel. Opnieuw duurt de dakloosheid slechts kort, want al snel blijkt dat The Busy Drone prima bij

het Orgelpark past, dat zich immers ten doel stelt het orgel in het muziekleven te integreren door een nieuwe presentatie. Dat daarbij een Amsterdamse draaiorgeltulp op z'n tijd uitstekend past, zeker als die vergezeld gaat van een zo rijke collectie nieuwe muziek, lijdt geen twijfel. Kom vooral zelf bepalen of die stelling ook wat u betreft hout snijdt.

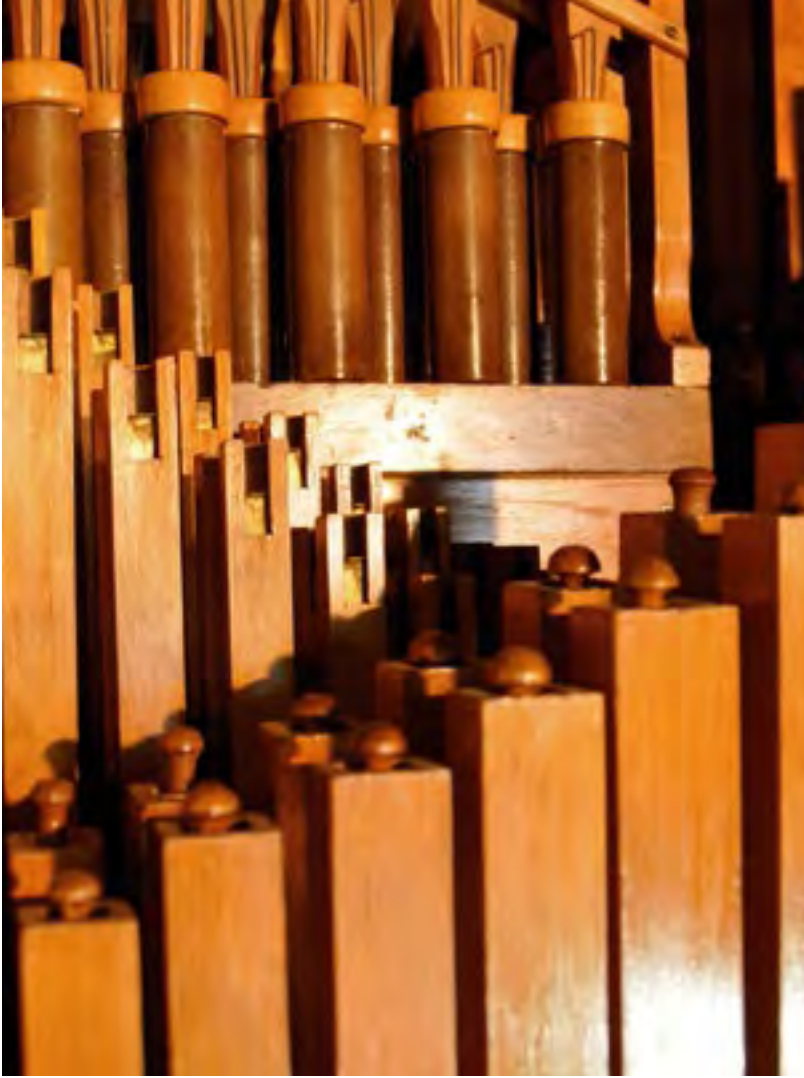
Met dank aan Hans Müller, die ons veel (en nog meer) over The Busy Drone vertelde, en ons wees op het boeiende notitieboek 'Alexander Verberne / vormgever van boeken & muziek (Amsterdam 2008).

Links: Uitnodiging tot ingebruikneming van The Busy Drone in het Stedelijk Museum te Amsterdam, 1973

Hiernaast linksboven: Alexander Verberne, bezig met het kappen van een boek voor The Busy Drone

Hiernaast rechtsonder: Een programmablad uit het Stedelijk Museum: concert in de reeks Muziek van Nu, gegeven op 27 mei 1978

*Foto uit Berlijn, de ochtend na de Kristallnacht:
een nasmeulende synagoge*

*Hieronder: de bewaard gebleven facade van de
synagoge aan de Berlijnse Oranienburgerstrasse*

De Kristallnacht was de nekslag voor de synagogale

De Joods-liberale traditie en het orgel

Op 22 april geeft organist Matthias

Havinga een concert waarin hij,

samen met bariton Ken Gould, een

overzicht geeft van de rol van het

orgel in de Joods-liberale traditie.

Een bijzonder belangwekkend

onderwerp, dat tot nog toe weinig

aandacht heeft gekregen. Havinga

sloot zijn studie aan het Conserva-

torium van Amsterdam in 2008 af

met een scriptie waarin hij onder

meer op zoek ging naar orgelmu-

ziek die deze met de Tweede

Oorlog nagenoeg verdwenen

traditie nog eens kan laten klinken.

Op deze bladzijden een paar

citaten. Het concert op 22 april

begint om 20.15 uur.

Matthias Havinga opent zijn onderzoek met een historisch overzicht. Nuchter recapituleert hij de gruwelijke geschiedenis nog eens: 'In de jaren '30 kreeg het nazi-regime Duitsland steeds meer in zijn greep en werd de situatie voor de joodse gemeenschap in Duitsland geleidelijk aan steeds slechter. Het geweld van de nazi's in de Kristallnacht in 1938 betekende ook de nekslag voor de rijke synagogale muziek- en orgelcultuur, die sinds de tweede helft van de 19de eeuw sterk in omvang was toegenomen. Veel joden vluchtten naar Nederland, dat in de jaren '30 nog een onbedreigde, neutrale status had. In Nederland was juist in het begin van de jaren '30 eindelijk een landelijke Liberaal Joodse beweging ontstaan, waar deze beweging in Duitsland, Frankrijk en Engeland al ruim een eeuw eerder voet aan de grond had gekregen. Veel Duits-joodse vluchtelingen sloten zich aan bij de jonge liberale beweging in Nederland, en maakten al snel een belangrijk deel uit van deze gemeenschap. Zij brachten hun kennis van de grootse Duits-joodse synagogale muziektraditie mee naar Nederland. In Duitsland herinnert na 1945 helemaal niets meer aan de vroegere aanwezigheid van zoveel orgels en bijpassend repertoire in liberale synagogen.'

In Nederland zijn er nog wel resten van deze eens bloeiende cultuur. Een citaat uit Havinga's conclusie: 'Nederland kent verschillende interessante overblijfselen van deze Duits-joodse orgelcultuur. Vóór de oorlog gebruikten de liberale gemeenten van Amsterdam en Den Haag het orgel in hun diensten, als onderdeel van de liberale identiteit. Kort na de oorlog waren er drie gemeenten die het orgel bleven gebruiken. Het ging hier om kleine orgeltjes, zoals harmoniums of een Hammond-orgel. In de decennia na de oorlog nam het orgelgebruik geleidelijk af onder invloed van nieuwe generaties en een andere houding binnen het liberale Jodendom ten opzichte van het orgel dan in de ontstaanstijd van de beweging.'

Havinga gaat kort in op wat volgens hem de belangrijkste redenen daarvan zijn. 'De gruwelen en het persoonlijke leed van de Tweede Wereldoorlog hebben ervoor gezorgd, dat veel liberale joden na 1945 een afkeer hebben gekregen van het orgel, omdat het vóór de oorlog een symbool was van joodse assimilatie, een keuze voor aanpassing aan de maatschappij. In Duitsland waren, ver voor de oorlog, veel joden zelfs even trots op hun Duitse als op hun joodse identiteit. Het orgel was nadrukkelijk onderdeel van deze trots, een waar Duits-joods cultuurelement. Het is dus goed te begrijpen dat veel moderne Nederlandse joden het orgel als een ongewenst instrument zien, het staat voor al te veel assimilatie en daarmee een afwijking van de joodse manier van leven – een vergissing die men na de oorlog niet opnieuw wil maken.'

Havinga concludeert: 'Het Nederlands-joodse orgelrepertoire heeft een unieke plaats in de Nederlandse muziekgeschiedenis. Het Lachmann-manuscript met daarin originele composities en 'vormingen' van Lewandowski's en Sulzers werk, de 'Twee Joodse melodieën' van Ben Feij, het werk van Hans Krieg en het werk van Joppe Poolman van Beusekom vormen samen een begin van Nederlands-joods religieus repertoire, dat wellicht nog groter is en op ontdekking wacht.'

muziek- en orgelcultuur

Holland Festival in het Orgelpark

Bowyer speelt Sorabji

*Tijd is een factor die
componist Sorabji
anders behandelt dan
andere componisten: zijn
Tweede Orgelsymfonie
duurt ruim zeven uur...*

In juni vindt in Amsterdam ook dit jaar weer het Holland Festival plaats. Opnieuw ook is het Orgelpark een van de podia. Met 's middags op 4 juni een jazzworkshop, geleid door Larry Goldings en Kevin Hays, die de dag erop concerten; met op 13 juni een concert waarin een kantele (een Finse citervariant) de hoofdrol speelt; weer een week later met Arturas Bumsteinas, die een 'orgelsafari' presenteert. Zeker zo gedenkwaardig zal het concert van Kevin Bowyer op zaterdag 26 juni zijn. Hij speelt dan een van de langste orgelwerken ooit: de Tweede Orgelsymfonie van Kaikhosru Sorabji.

'Spijtig genoeg, en hoewel ik mijn uiterste best heb gedaan, bleek het niet mogelijk de complete Tweede Orgelsymfonie voor de geplande première van vandaag voor te bereiden.' Je kunt organist Kevin Bowyer bepaald niet beschuldigen van valse schaamte, want dit schreef hij aan zijn publiek toen hij vorig jaar in juni in het Schotse Glasgow de Finale uit de Tweede Symfonie zou uitvoeren. Niet dat hij het werk daarom niet speelde; dat deed hij wel. 'Wat u vandaag hoort,' legde hij in zijn toelichting aan het publiek uit, 'is een onvoltooide versie en moet niet beschouwd worden, op wat voor manier dan ook, als een definitieve eerste uitvoering, ook al is dit de eerste keer dat de Finale überhaupt wordt gespeeld.' Om meteen te waarschuwen: hoewel hij meende dat de Finale 2 uur en 42 minuten diende te duren, zou hij vermoedelijk 3 uur en 36 minuten nodig hebben. Wie daarbij bedenkt dat deze Finale, bestaande uit een Prelude, een Adagio, een Toccata en een Fuga, slechts één deel is van de Tweede Symfonie, beseft wat het betekent om de complete Symfonie uit te voeren en – bijna letterlijk – bij te wonen.

Wat niet noodzakelijkerwijs betekent dat het hier om *freaky* muziek gaat, slechts in deze lengte gecomponeerd om domweg het langstdurende orgelwerk ter wereld te schrijven. Componist Kaikhosru Sorabji, in 1892 in London geboren als Leon Dudley Sorabji, was ook muziekjournalist, met een voorliefde voor onder anderen Debussy en Busoni – het laatste verklaart onder meer de subtitels van de Finale van de Tweede Symfonie. Zijn bekendste werk is *Opus Clavicembalisticum*, en ook enkele van zijn pianowerken worden wel uitgevoerd, maar zijn orgelwerken, drie enorme symfonieën, zijn nagenoeg onbekend gebleven. Dat laatste heeft een eenvoudige reden, zegt Kevin Bowyer: de muziek is onleesbaar in Sorabji's handschrift zodat hij het eerst opnieuw diende te noteren. Waarom? 'Omdat ik besloten had de drie symfonieën te gaan uitvoeren.' Waarom? 'Because this is truly great music!'

Bowyer begon zijn monnikenwerk in 1978. In april 2008 kwam er vaart in zijn plan: dat jaar startte het Sorabji Organ Project. Het project duurt tot 2013 en stelt Bowyer in staat tijd vrij te maken voor het instuderen van de partituren, waarvan sommige delen origineel in zes notenbalken geschreven zijn – drie meer dus dan de op zichzelf al complexe drie waar organisten normaal gesproken mee te maken hebben. Bowyer daarover: 'Ik heb de meeste van de supermoeilijke stukken uit het orgelrepertoire van de 20ste eeuw, zoals *Gmeoorh* van Xenakis, *Sieben Sterne* van Ferneyhough, *Sinfonie Guerriere et Amorese* van Castiglioni enzovoort gespeeld. Sorabji's Eerste Orgelsymfonie doet die stukken verbleken als waren het oefeningen voor twee vingers. En de Tweede Orgelsymfonie doet dan weer de eerste verbleken tot – inderdaad – een oefening voor twee vingers.'

Soms, bekent Bowyer, is hij bang dat de muziek hem zal verslaan in plaats van omgekeerd. 'Een week was ik in 2008 naar Noorwegen – bij thuiskomst pakte ik een deeltje Sorabji en het was

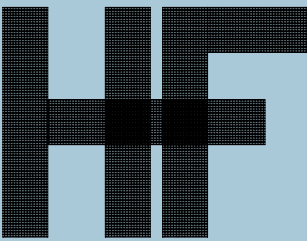
Holland Festival in het Orgelpark: jazz, kantele,

alsof ik de muziek, vóór mijn reis met veel toewijding ingestudeerd, voor de eerste maal zag. Minder dan 10% was me bijgebleven.'

Is het dus geen waanzin om Sorabji's werk te willen spelen? Je zou het zeggen, zeker als je ook nog eens bedenkt dat de componist zelf uitvoering van zijn werk niet alleen niet op prijs stelde, maar zelfs zei 'er de straat nog niet eens voor te zullen oversteken'. Bovendien verklaart behalve Sorabji's excentriciteit tot nu toe niets waarom zijn muziek zo lang moet duren. Musicologen hebben er vooralsnog geen onderzoek naar gedaan, en zelf deelde Sorabji, afwijzend als hij stond tegenover interviews, al helemaal niets mee. Aan de andere kant: de partituur bestaat, er is een musicus die weet dát hij er iets mee wil en bovendien wát hij ermee wil, zelfs meent dat de muziek 'truly great' is, wat betekenen kan dat wellicht de muziek zelf het antwoord is, of geeft, op de vraag naar het waarom van de bijzondere tijdsopvatting.

Daarom hier slechts heel voorzichtig een kleine waarschuwing tot slot: wie erbij wil zijn, moet zich goed voorbereiden. Naar het zich bij het ter perse gaan van deze *Timbres* liet aanzien, zal de Symfonie zeven uur en een kwartier gaan duren. Het concert begint zaterdag 26 juni om 14.15 uur.

safari en Sorabji

GastVriendenDag: 8 mei

Het Orgelpark is nu ruim drie jaar

actief als concertpodium. Het

instrumentarium is behoorlijk

compleet, en we weten inmiddels

dat we met ons aanbod diverse

publieksgroepen aanspreken. We

krijgen, met andere woorden,

voorzichtig voet aan de grond in

het muziekleven. Een belangrijke

basis van dit succes is de steun

van onze GastVrienden. Daarom

dit voorjaar voor het eerst een

speciaal evenement, exclusief

voor hen: de GastVriendenDag. De

dag vindt plaats op 8 mei. Op het

programma: een nadere kennis-

making met onze instrumenten.

De GastVriendenDag op 8 mei wordt verzorgd door Johan Luijmes en Hans Fidom. Ze beginnen met een korte inleiding: we bezitten intussen zes orgels, twee vleugels en een harmonium, en het is daarom een goed idee ze elk met een minuutje muziek nog eens aan u voor te stellen. Daarbij komt onder meer aan de orde hoe onze orgels eigenlijk werken, geïllustreerd met een paar duidelijke tekeningen.

Het verschil met 'normale' concerten is dat u daarbij van harte welkom bent bij de klavieren, vragen kunt stellen en wat heen en weer kunt wandelen. Voor wie dat interessant vindt is na de muziek ook een blik in de orgels mogelijk.

Een bijzonder element van de GastVriendenDag is dat wie dat wil ook zelf in de gelegenheid wordt gesteld op een instrument naar keuze te spelen. Omdat alle instrumenten in dezelfde zaal staan, is er ruimte voor vijf gegadigden, die elk zo'n tien minuten tijd krijgen.

Uiteraard gaat het op de GastVriendenDag niet alleen om muziek: in de foyer is ruime gelegenheid om elkaar als GastVrienden beter te leren kennen.

Bent u GastVriend en lijkt het u een aardig idee op 8 mei onze gast te zijn? Meldt u zich dan aan, bij voorkeur per mail info@orgelpark.nl of telefonisch via 020 515 8 111. Wie zelf wil spelen, dient ook even te melden welk orgel de voorkeur heeft. Bent u nog geen GastVriend, maar wilt u ook graag naar de GastVriendenDag? Dan zit er maar één ding op: meldt u aan...! We zullen u dan op 8 mei met open armen en een lekker kopje koffie ontvangen. Elders in deze Timbres, op bladzijde 95 staat precies hoe u zich aanmeldt.

Als GastVriend steunt u het Orgelpark. Voor € 63,- per jaar heeft u vrije toegang tot alle concerten, kunt u zesmaal per jaar gratis een introducé(e) meenemen, ontvangt u ons magazine Timbres en een cd. Ook hebben we regelmatig speciale aanbiedingen, zoals korting op de orgelreis naar Parijs in april dit jaar, georganiseerd door Organ Promotion (zie de volgende bladzijden).

De GastVriendenDag van het Orgelpark: dichterbij

de muziek en de orgels dan ooit!

Op reis met het Orgelpark: Cavaillé-Coll en haute cuisine!

Het Orgelpark biedt rond alle evenementen op het podium niet alleen Timbres, concerten en cd's aan: ook orgelreizen staan op het

menu. Net als drie jaar geleden kunt u ook dit voorjaar in april weer mee naar Parijs. De reis is georganiseerd in samenwerking met

Organ Promotion in Duitsland. Voor GastVrienden is dit aanbod extra aantrekkelijk: in plaats van 340 euro betaalt u slechts

300 euro.

Parijs! Lichtstad, stad van *belle époque*, *joie de vivre*... én van een van de belangrijkste orgelbouwers ooit: Aristide Cavaillé-Coll (1811-1899). Hij is inmiddels een goede bekende in het Orgelpark: het nieuwe Verschueren-orgel is immers naar onder meer het voorbeeld van zijn instrumenten ontworpen. Maar Cavaillé-Coll was meer dan alleen een geniale 19de-eeuwer die een compleet nieuw soort orgel bedacht. Hij gaf ook nog eens de aanzet tot een roemruchte 'school' organisten/componisten, met grote namen als César Franck, Charles-Marie Widor en Olivier Messiaen.

Elk jaar organiseert *ORGANPromotion*, gevestigd in het Duitse Zwartewoud, een omvangrijke 'werkvakantie' naar een paar van de orgels die Cavaillé-Coll in Parijs bouwde. In april 2010 is het weer zover: op het programma staan concerten in bijvoorbeeld de Ste.-Clotilde (waar Franck zijn wereldberoemde *Prélude, Fugue et Variation* schreef) en de enorme St.-Sulpice (geboorteplaats van Widor's orgelsymfonieën).

In Timbres 3 publiceerde een van de GastVrienden die in 2007 van ons aanbod gebruik maakte, filosoof Henk Vos, een kort verslag. Zijn conclusie zegt genoeg: 'Al met al waren het prachtige dagen, waar ik nog lang op kan teren. Het geheel was uitstekend georganiseerd en gedocumenteerd door de enthousiaste en bevlogen Michael Grüber en Miriam Jedele van Organ Promotion. Het waren stralende lentedagen!'

De reis in 2010 begint op 15 april en duurt tot 19 april – de week na Pasen dus. Centraal staat ditmaal de muziek van de honderd jaar geleden geboren componist/organist Gaston Litaize (1909-1991). Onder meer Eric Lebrun en Kurt Lueders zullen workshops en lezingen over zijn leven en werk verzorgen.

Op het programma verder vooral een ruim aanbod interessante concerten en orgeldemonstraties (met kijkjes bij de klavieren en gesprekken met de maestro's). Ook is er tijd om de schitterende musea van Parijs te bezoeken, te winkelen of gewoon weer eens langs de Seine te slenteren.

Het Orgelpark biedt GastVrienden deze reis aan tegen gereduceerd tarief: normaal bedraagt de reissom € 340 als GastVriend van het Orgelpark kunt u mee voor € 300!

Meer weten over de orgelreis van het Orgelpark en *ORGANPromotion*?

Kijk op internet bij www.organpromotion.org. Maar u kunt natuurlijk ook mailen of bellen:

e-mail organpromotion@gmx.de

adres Schlossplatz 5
D-72172 Sulz am Neckar

telefoon +49 7482 913930

fax +49 7482 913929

Orgels, orgelmuziek... en even heerlijk langs de

Seine wandelen

Hoe werkt dat?

Pneumatiek

Een blik in het binnenste van een pneumatisch orgel: honderden loden buisjes om luchtdrukimpulsen - want daarop is het hele systeem gebaseerd - te transporteren. Inzet: Wilhelm Sauer, de Duitse orgelmaker die pneumatiek in de orgelbouw volwassen maakte.

Het fascineert steeds weer: de techniek van orgels. In deze rubriek

lichten we telkens een aspect van de techniek van orgels toe.

In *Timbres 1* stond de orgelpijp centraal, in *Timbres 2* de ordening van orgelpijpen in registers, in *Timbres 3* de ordening van registers

in de dispositie. In *Timbres 4* zagen we hoe de windlade de lucht voor de pijpen verdeelt, in *Timbres 5* wel-

ke registerknoppen daarvoor naast de toetsen nodig zijn, en *Timbres 6*

hoe registerknoppen en toetsen aan de windladen gekoppeld zijn.

Dat kan met mechanieken, maar – en daarover gaan de volgende afleveringen – ook met luchtdruk-systemen: pneumatiek.

Met het aanbreken van de 19de eeuw veranderde in de maatschappij, en dus ook in de orgelbouw, bijzonder veel. Eén van de aspecten was de eerst voorzichtige, later stevig doorzettende rationalisering van productieprocessen. In de orgelbouw leverde dat niet alleen nieuwe ideeën over de techniek van orgels op; ook de klank werd rationeler benaderd.

Het eerste nieuwe idee met betrekking tot de techniek was het toepassen van elektriciteit als verbinding tussen toetsen en pijpen. Vooral Engelse orgelmakers waren daar enthousiast over. Hoe ingewikkeld het was, noteerde de Duitse orgelmaker Wilhelm Sauer nadat hij in 1867 in Parijs op de wereldtentoonstelling een elektrisch orgel van orgelmaker Barker had gezien en gehoord. Hij schrijft: 'Ik herinner me dat het orgel helemaal niet voldeed aan de verwachtingen. Het probleem was niet alleen dat het als een mitrailleur knetterde, maar het functioneerde ook niet nauwkeurig. Eerst hoorde je geknetter [van de elektriciteit] en daarna pas de toon.'

Werkte Barker nog met sterke stromen, ook de later ontwikkelde zwakstroomsystemen hadden zo hun problemen. Daar veranderde ook de invoering van nieuwe windladensystemen weinig aan. Weliswaar hoefden daar slechts veel kleinere ventielen te worden geopend dan in de traditionele windladen (zie de aflevering van deze rubriek in *Timbres 4*), maar nóg bleef het dan een probleem waar de stroom vandaan te halen. Accu's leverden destijds slechts gedurende korte tijd stroom. In de discussie daarover werd zelfs geopperd een dynamo aan te sluiten op een trekmolen naast de kerk en daarin dan een muilezel rondjes te laten lopen...!

Zo kon het gebeuren dat een in principe minder precies en snel werkend systeem bijzonder populair werd: pneumatiek. De energie-overdracht tussen toets en pijp wordt daarbij geregeld met luchtdrukpulsen voor smalle, soms meterslange loden buisjes. Drie orgels in het Orgelpark beschikken over pneumatiek: het Verschuieren-orgel over een basisversie, het Sauer-orgel over een uitontwikkelde versie, en het Molzer-orgel over een elektropneumatische versie, waarbij dus de voordelen van elektriciteit (precisie!) en de betrouwbaarheid van pneumatiek zijn gecombineerd.

De volgende keer staan we eerst stil bij de pneumatiek van het Verschuieren-orgel, en daarbij zullen we opnieuw de naam van Barker ontmoeten: zijn naam is namelijk verbonden aan de 'Barkermachine', een relais dat de kracht om ventielen te openen van de organist versterkt en zo het werk van de organist als het ware overneemt.

Drie orgels in het Orgelpark beschikken over

pneumatiek

In november 2008 presenteerde het Orgelpark een nieuw initiatief: het Orgelpark Research Program, een reeks muzikwetenschappelijke onderzoeksprojecten. Met bijzondere muziek en enkele lezingen werd meteen ook het eerste project gelanceerd: tot 2011 staat het Orgelpark Research Program in het teken van improvisatie, de onder organisten nog altijd actief beoefende manier van musiceren zonder partituur. In mei 2009 volgde de internationale presentatie, met een vierdaags symposium vol lezingen, workshops en meer dan vijftien concerten. Het werd bezocht door muzikwetenschappers, musici en andere belangstellenden uit heel Europa. Het volgende grote symposium zal plaatsvinden in 2011. Dit jaar houden we het wat beperkter.

Symposium in mei: Orgelpark Research

Symposium 13-15 mei: ORGELPARK EN IAOD

Op 13 mei presenteren enkele van de leden van het Researchteam de stand van zaken in hun onderzoeken. Zo zal Charlotte Marck vertellen over de improvisatiewijze van organisten als Tournemire en Escaich, laat Jacob Lekkerkerker horen hoe het met zijn artistiek onderzoek ‘To be a Dancer on the Organ’ staat en gaat Olga de Kort aan de hand van unieke radio-opnamen in op de ontwikkeling van de improvisatiecultuur in Nederland sinds 1950. Het symposium begint op 13 mei om 10.30 uur. Op het programma veel ruimte voor muziek, en natuurlijk voor overleg en discussie. ’s Avonds sluiten we af met een concert door enkele van de teamleden. Het slotconcert begint om 20.15 uur, en belooft spectaculair te worden: vier organisten uit vier landen presenteren dan een improvisatie op vier orgels in vier delen. Een prachtige kans om de instrumenten van het Orgelpark eens tegelijk te horen.

De volgende dag sluit het researchsymposium naadloos aan bij een congres van Orgelpark Research en de International Association for Organ Documentation gezamenlijk. Normaal gesproken richt deze Vereniging zich op orgelbouwkwesties, maar ditmaal ligt het accent ook op orgelmuziek, en binnen dat veld op orgel improvisatie. Het programma is verderop op deze bladzijden te vinden. Zaterdag 15 mei is de slotdag: dan vindt er een orgelreis door Amsterdam en Haarlem plaats, met bezoeken aan de beroemdste orgels van Nederland.

Orgelpark Research Program: DE PRAKTIJK

Het Orgelpark Research Program krijgt in de praktijk vorm door onderzoekers die zich elders op improvisatie richten, uit te nodigen om presentaties of workshops te verzorgen op de symposia die het Orgelpark organiseert. Dat zijn in de eerste plaats de symposia in het kader van Improvisation Project, maar we organiseren ook regelmatig symposia, congressen en dergelijke in samenwerking met derden. Zo vond in juli 2009 een congres van de International Musicological Society in het Orgelpark plaats, en werken we dus in mei 2010 samen met de International Association for Organ Documentation.

Samen sterk: ORGELPARK RESEARCHTEAM

Het Researchteam is een van manieren waarop het Research Program zich manifesteert. Het team telt momenteel elf leden. Zij hebben regelmatig contact, zowel in *meetings* en kleine colloquia in het Orgelpark, maar vooral via een speciaal voor hen samengestelde website, waar ook een kleine muziek- en literatuurbibliotheek in opbouw is. We stellen de leden van het team hier graag kort aan u voor.

Amsterdam, Oude Kerk

Marcel Cobussen promoveerde in 2001 op *Deconstruction in Music*, de eerste dissertatie uit Nederland die als internetsite verscheen (www.cobussen.com). Cobussen verbindt in zijn dissertatie ideeën van post-structuralisten – denk aan filosofen als Jacques Derrida, die het begrip ‘deconstructie’ tot een van de pijlers van zijn denkwerk maakte – aan muziek. Binnen het Researchteam werkt hij aan een nieuwe benadering van het fenomeen improvisatie, dat hij ‘The Field of Musical Improvisation’ noemt.

Jacob Lekkerkerker is musicus en kunsthistoricus. Als organist manifesteert hij zich regelmatig met improvisaties. Binnen het Researchteam werkt hij aan een eigenzinnig project onder de titel ‘To be a Dancer on the Organ’. Hoe realiseer ik muziek op het orgel die een vergelijkbare aantrekkingskracht heeft als sommige jazz en popmuziek?

Kirstin Gramlich is in diverse kleine ensembles actief als improvisator. Een ervan is het Anemos Ensemble, een ander is Computer Aided Breathing. Ze brengt binnen het Researchteam in kaart op welke manieren het orgel binnen eigentijdse improvisatie-ensembles wordt gebruikt.

Olga de Kort studeert momenteel aan de Universiteit Utrecht af met een masterscriptie over de historie van het Internationaal Improvisatieconcours in Haarlem. Haar project wordt gedragen door samenwerkingsverbanden tussen het Orgelpark en de NCRV (waar het Orgelpark momenteel de radio-opnamen van het concours digitaliseert) en de Universiteit Utrecht.

Amsterdam, Nieuwe kerk:
Transeptorgel

Charlotte Marck is student aan het Conservatorium van Amsterdam, waar zij bij Pieter van Dijk orgel studeert. Ze werkt aan een masterscriptie over de improvisaties van vier grote Franse organisten: Tournemire, Messiaen, Guillou en Escaich. Haar project wordt gedragen door een samenwerkingsverband tussen het Orgelpark en het Conservatorium.

Gijs Boelen is vorig jaar met uitstekende resultaten afgestudeerd als organist aan het Conservatorium van Amsterdam. Binnen het Researchteam onderzoekt hij waarom in Max Regers tijd composities regelmatig de titel ‘improvisatie’ kregen. Wat werd destijds als ‘improvisatoir’ gezien? Daarop zoekt hij via de muziek – eerder dan via de partituren – antwoorden.

Hampus Lindwall specialiseert zich in de muziek van Tournemire en Messiaen. Hoe was de verhouding tussen deze twee? In hoeverre improviseerde Messiaen als Tournemire? Welke betekenis dient aan Tournemire te worden toegekend? Hampus Lindwall is organist te Parijs.

Béatrice Piertot studeerde aan het Conservatoire in Parijs af op een onderzoek naar improvisatiescholen door de eeuwen heen. Binnen het researchteam werkt ze dit onderzoek verder uit.

Giampaolo di Rosa is organist te Rome. Hij is geïnteresseerd in filosofische aspecten van improvisatie. Als componist heeft hij een autonome benadering van de kunst van de improvisatie ontwikkeld, die hij in concerten toepast. Hij werkt mee aan het onderzoek naar ‘auditieve analyse’.

Zuzana Ferjencikova is organist te Wenen. Zij is vermaard improvisator en groot bewonderaar van Franz Liszt. Binnen het Researchteam doet ze onderzoek naar de wijze waarop Liszt in zijn pianospel improvisatoire manieren van musiceren toepaste.

Ansgar Wallenhorst is binnen het Researchteam het aanspreekpunt voor Béatrice Piertot, Hampus Lindwall en Giampaolo di Rosa. Hij houdt zich tevens bezig met nieuwe orgelconcepten die de kunst van het improviseren verder kunnen brengen. In Ratingen, zijn woonplaats, wordt momenteel zo’n concept gerealiseerd.

Zie voor meer achtergrondinformatie over het Research Program overigens ook onze website: www.orgelpark.nl. Klik daar op de knop Research Program en u treft teksten in zowel het Nederlands als het Engels aan. De voertaal van het Research Program is Engels.

Ook het orgel in De Duif in Amsterdam staat op het programma van de excursie op 15 mei

Symposium Orgelpark

13-15 mei 2010: Programma

Donderdag 13 mei

ORGELPARK RESEARCH TEAM

- 10.30 Hans Fidom
Welkom
- 10.45 Charlotte Marck
Tournemire, Messiaen and Escaich and the Art of Improvisation
- 11.30 Olga de Kort
Gedigitaliseerd Haarlem: concoursimprovisaties sinds 1951
- 12.30 Lunch
- 14.00 Marcel Cobussen
Introduction to the Field of Musical Improvisation
- 15.00 Theepauze
- 15.15 Jacob Lekkerkerker & Friends
To be a Dancer on The Organ: concert en workshop
- 16.00 Giampaolo di Rosa & Hans Fidom
Auditory Analysis
- 17.00 Discussie
- 18.00 Diner
- 20.15 Concert: 4x4x4x4
Ensemble-improvisatie in vier delen, door vier organisten, uit vier landen, op vier orgels

Vrijdag 14 mei

IN SAMENWERKING MET DE IAOD

- 9.00 Paul Peeters (voorzitter van de IAOD) en Hans Fidom
Welkom
- 9.15 Cees van der Poel (orgeladviseur)
Orgelgeschiedenis als mentaliteitsgeschiedenis: Nederland
- 10.15 Hans Fidom en leden van het Orgelpark Research Team
Het Orgelpark en het Orgelpark Research Program
- 11.00 Koffiepauze
- 11.30 Hans Fidom en leden van het Orgelpark Research Team
Orgelbouw en improvisatie
- 12.30 Lunchpauze
- 14.00 Wim Diepenhorst (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)
De huidige restauratiepraktijk in Nederland
- 15.00 Theepauze

- 15.30 Peter van Dijk (orgeladviseur)
De huidige Nederlandse orgelbouw
- 16.30 Forum
Thema: de huidige Nederlandse orgelbouw vanuit internationaal perspectief
- 18.00 Diner
- 20.15 Marcel Verheggen
Concert op de vier orgels van het Orgelpark

Zaterdag 15 mei

EXCURSIE NAAR WERELDBEROEMDE ORGELS IN AMSTERDAM EN HAARLEM

- 9.00 Orgelpark: Henk Verhoef
Het Amsterdamse 'orgellandschap'
- 9.30 Amsterdam, Nieuwe Kerk; gastheer: organist Bernard Winsemius
Grote orgel: gebouwd in 1650-1673, door de orgelmakers Schonat, Van Hagerbeer en Duyschot, in 1981 gerestaureerd door de firma Marcussen; transeptorgel: gebouwd in 1645 door Germer van Hagerbeer, in 1989 gerestaureerd door de firma Flentrop
- 11.30 Amsterdam, De Duif; gastheer: organist Stephan van de Wijgert
Orgel in 1862-1882 gebouwd door Frans Smits sr. en Frans Smits jr., in 1997 gerestaureerd door de firma Vermeulen
- 15.00 Haarlem, Grote Kerk; gastheer: organist Anton Pauw
Grote orgel: gebouwd in 1738 door Christian Müller, in 1961 gerestaureerd door de firma Marcussen; kleine orgel: Vlaamse signatuur, gebouwd vóór 1680
- 17.00 Amsterdam, Koningskerk; gastheren: André Potter en Henk Verhoef
Orgel in 1960 gebouwd door Mense Ruiter
- 18.30 Amsterdam, Oude Kerk; gastheer: organist Henk Verhoef
Grote orgel: in 1724 en later gebouwd door Christian Vater respectievelijk Johann Caspar Müller; in 1869-1879 gerestaureerd door C.F.G. Witte; transeptorgel: in 1965 gebouwd door de firma Ahrend & Brunzema in een uit 1658 daterende kast van Hans Wolf Schonat; kabinetorgel, in 1767 gebouwd door Deetlef Onderhorst in 1977 en 2001 gerestaureerd
- 19.30 Diner

Amsterdam, Nieuwe kerk:
grote orgel met gesloten luiken

De afgelopen jaren is in Nederland, maar ook daarbuiten, over de toekomst van de muziekwetenschap gedebatteerd. Een van de thema's die daarbij zijn aangesneden is de vraag hoe muziek eigenlijk 'werkt'. Dat correspondeert met een relatief recente uitbreiding van het onderzoeksterrein van de muziekwetenschap: zo wordt er inmiddels – om slechts één voorbeeld te noemen – onderzoek gedaan naar cognitieve aspecten van het 'naar muziek luisteren'. Dus: wat gebeurt er in het hoofd van een luisteraar?

Het improvisatieproject van het Orgelpark Waarom, wat & hoe?

Achtergrond

Ook het Orgelpark Research Program richt zich op de vraag 'hoe muziek werkt', maar dan via een andere route. Centraal staat de improvisatie, een vorm van musiceren die binnen de westerse 'klassieke' muziek vooral nog onder organisten te vinden is. Het biedt om diverse redenen goede mogelijkheden om na te gaan waarom luisteraars deze of gene mening over muziek hebben, en ook hoe musici muziek maken. Of, nauwkeuriger geformuleerd: waarom luisteraars zelf denken dat zij deze of gene mening hebben, en hoe musici zelf denken waarom zij op deze of gene manier musiceren. Het betekent intussen niet dat het Orgelpark Research Program niet tevens 'ouderwets' muziekwetenschappelijk te werk gaat. Er wordt in het Improvisatie Project bijvoorbeeld ook onderzoek gedaan naar de geschiedenis van de improvisatie en naar improvisatie-elementen in de muziek van de 19de eeuw.

Complexiteit

Eén van de leden van het Researchteam van het Orgelpark, Marcel Cobussen, onder meer werkzaam aan de Universiteit Leiden, presenteerde op het Orgelparksymposium in mei 2009 zijn concept 'The Field of Musical Improvisation'. Wie improviseert, zegt Cobussen, doet iets waarbij een complexe hoeveelheid 'factoren, vectoren en actoren' betrokken is. Elk ervan heeft invloed op de muziek die ontstaat: vanzelfsprekend de musici, maar ook de instrumenten, de akoestische omgeving, de technologie, het publiek, de sociale, culturele en artistieke achtergronden van de musici, etc. Het begrip 'complexiteit' is in het werk van Cobussen een belangrijk element. Voor wie er meer over wil weten: onlangs publiceerde Cobussen op internet een uitgebreide tekst over 'The Field of Musical Improvisation': <http://konturen.uoregon.edu/volume2.html#>.

Het 'fenomeen' muziek

Een andere relevante denker over improviseren is Bruce Ellis Benson. In 2003 publiceerde hij het boek *The Improvisation of Musical Dialogue*. Hij werkt daarin het idee uit dat bij elk musiceren improviseren komt kijken. De partituur – de bladmuziek – van een compositie geeft immers slechts prijs welke noot wanneer en hoe lang moet klinken. Ieder die wel eens heeft ge-

musiceerd, weet dat daarmee nog niet de helft van alle bewegingen is beschreven die een musicus moet maken om overtuigend te musiceren. Er moet dus iets *bij*, en dat is het punt waarop Benson het fenomeen improviseren introduceert. Opmerkelijk is dat hij daarbij niet aan de sinds eeuwen ononderbroken geschiedenis van de orgel improvisatie refereert. Toch is zijn 'fenomenologie van de muziek', zoals de ondertitel van zijn boek luidt, een interessante stap op weg naar een antwoord op de vraag *wat doe je eigenlijk wanneer je musiceert?*, een vraag die tot dezelfde categorie behoort als de vragen die aan de basis van het Improvisation Project van het Orgelpark liggen.

Auditieve analyse

Om het antwoord op deze vragen verder op het spoor te komen, onderzoekt Orgelpark Research, onder meer in samenwerking met de FBI – de Forschungsstelle Basel für Improvisation – van de Schola Cantorum in Bazel, de mogelijkheden van 'auditieve analyse'. Wie muziekwetenschap als 'partituurwetenschap' ziet, analyseert muziek bij voorkeur aan de hand van partituren. De resultaten daarvan zijn bijzonder krachtige hulpmiddelen bij het begrijpen van de manier waarop een compositie in elkaar zit. Tegelijk is even duidelijk dat de gemiddelde luisteraar deze resultaten niet bij de hand heeft, laat staan ter plekke vormt, tijdens het luisteren naar muziek. Hoe werkt luisteren naar muziek dan wel? Analyseren luisteraars muziek terwijl ze klinkt? Zo ja, hoe werkt dan deze 'auditieve analyse'? Het zijn vragen die juist bij improvisaties een goede kans op beantwoording maken, omdat de luisteraar daarbij niet weet wát te verwachten; en daar komt nog bij dat die kans nog groter is bij *orgel* improvisatie, omdat daarbij vrijwel niets te zien is (zodat indrukken via andere zintuigen minimaal blijven en dus minimaal in de beleving van de muziek ingrijpen), én omdat er slechts één musicus is, zodat achteraf relatief eenvoudig navraagbaar is hoe zij of hij de muziek ontwikkelde. Bij dit onderzoek kunnen de complexiteit die Cobussen introduceert en de fenomenologie van Benson als richtingwijzers fungeren; als oriëntatiepunten bij het vinden van antwoorden. Het lijkt er nu al op dat 'singulariteit', dus de onmogelijkheid 'een muziek' ooit exact te herhalen, een rode draad door de antwoorden op de vraag naar de moge-

lijkheid van auditieve analyse zal zijn. Dat wordt niet alleen door scherpstellen op de orgel improvisatie gesuggereerd (elk orgel klinkt immers anders en leidt dus alleen daardoor al tot een andere muziek, ook al speel je tweemaal hetzelfde stuk), maar is ook meer in het algemeen wat je zou verwachten: ieder die regelmatig muziek luistert, weet dat bijvoorbeeld de beroemde Vijfde Symfonie van Beethoven op dag 1 heel anders op je kan overkomen dan op dag 2.

Vervolgstap

De volgende stap ligt logischerwijs in het verlengde van dit alles: hoe leer je iemand musiceren? Pas als we begrijpen wat musiceren is, kunnen we leerlingen leren musiceren. Veel van de bij het Research Program betrokken onderzoekers zijn succesvolle (improvisatie) leermeesters. Wat betekent dat? In welke zin begrijpen zij wat musiceren is? Hoe doceren ze? Terwijl de stap van de 'auditieve analyse' zich richt op de luisteraar, richt deze stap zich dus op de musicus als docent en de musicus als student. Daarop volgt op termijn nog weer een vervolgstap, die minstens zo spannend is: wat te doen, als je eenmaal geleerd hebt wat musiceren is, wanneer je een partituur op de lessenaar zet? Hoe groot is de artistieke vrijheid die je je daarbij toestaat? Wat zijn de criteria? Wie bepaalt die?

Vragen

Wetenschap, dus ook muziekwetenschap, begint altijd met vragen, zoveel zal duidelijk zijn. En net als bij alle wetenschap roepen de antwoorden daarop, voor zover we ze al vinden, weer allerlei nieuwe vragen op. Waarom dan toch nieuw onderzoek beginnen à la het Orgelpark Research Program? Op die vraag is het antwoord eenvoudig. Het is hetzelfde als het antwoord op de vraag naar wetenschap überhaupt: nieuwsgierigheid. Het idee kennis op het spoor te zijn, en als een rechercheur pas tevreden te kunnen zijn wanneer je meer in handen hebt dan *circumstantial evidence*, zoals de Engelsen het zo mooi zeggen. Maar zeker ook het idee dat die kennis mogelijk niet alleen theoretisch het een en ander verklaart. Ook praktisch zou het best eens relevant kunnen zijn een paar extra dingen te weten, al was het maar in enkele hoekjes van het musiceren van vandaag.

kennismaking:
4 nummers voor €8
of meteen een jaarabonnement:
met 25% korting

binnenwerk geheel in kleur

10 nummers per jaar

waarvan 2 dubbelnummers

- nieuwe pijporgels
- restauraties
- uitgebreide concertagenda
- muziekbijlage in ieder nummer
- ook in klavar
- organisten
- orgelbouwers
- componisten
- concoursen

de Orgelvriend

als orgelliefhebber kunt u niet zonder

Aanmelden:

e : abonnements@boekencentrum.nl

i : www.orgelvriend.nl

t : 079 - 3 628 628 (tussen 8.30-12.30 uur)

p : Antwoordnummer 10291, 2700 VB Zoetermeer

Foto: Bert Mooiman

Bert Mooiman organist in Breda

Bert Mooiman, pianist, organist, kerkmusicus en muziektheoreticus, wordt benoemd tot vaste organist van de Protestantse Gemeente Breda in de Grote Kerk te Breda. De functie was vacant sinds het overlijden van Jaap Billen, vorig jaar juni. Op zaterdag 21 maart jl. speelden drie geselecteerde kandidaten voor een jury, bestaande uit Cor Andesch, Hayo Boerema en Ilse de Vroomse. De Haagse organist Bert Mooiman kwam als beste uit dit proefspel naar voren en is aanbevolen bij de selectiecommissie van de PGB, die heeft aangegeven dit advies te zullen volgen.

Wegwijzers

Westerkerk, Gouda, zondag 17 mei
8 mei 13.00 uur Herman Huis (bach en
nieuw) 13.00 uur
23 mei 13.00 uur Dirk Jan Verlaan
23 mei 20.15 uur Jan van der Kooij en Harrie
Timp (orgel Cantorij van de West-
kerk als Hilda Wanda en Wout Ooster-
kamp (bas-beleken)

ARNHEM

Reformeerde kerk, Kerkplein 4, 20.00 uur
15 mei Evert van der Veen

BAARN

Reformeerde Pauluskerk, Brink, 20.00 uur
3 mei Evert van der Veen

BOLSWAARD

Martinikerk, 16.00 uur
21 mei Ism Hoes (bas-beleken en koraalbe-
leken)

DOVEN-HARDINXVELD

Reformeerde kerk, Kerkplein, 20.00 uur
15 mei Bert Steenling

DUNSCHEM-SPIJKENBURG

Zuidkerk, Kerkplein 2, 20.00 uur (toegang:
vrij) 21 mei
2 mei Jos Moes (bas-beleken en koraalbe-
leken)

CAPELLE A/D IJSSSEL

Donskerk, Kerkplein 2, 20.00 uur
21 mei Jan van der Grint (bas-beleken en
koraalbeleken)

DOEVORDEN

Reformeerde kerk, 20.00 uur
3 juni De Vries Ermer

DE HAAG

Bellevuekerk, Jan van Meerdervoort 657,
15.30 uur
3 mei Arie van der Grint
Westerkerk, Kerkplein 25, ontpauzecon-
cert 20.15 uur
13 mei Jos van der Kooij

DORDRECHT

Grote kerk, 17.00 uur
3 mei Martin Maas, mme Jan Wayne (orgel)
en Peter Burger (orgel)

Sint-Antoniuskerk, Burg de Haardangel, 20.00 uur
13 mei P. Kruiswijk, Bach (orgel) en piano
tact 20.15 uur

Augustijnenkerk, Vondelstraat 216, 14.00-15.15
uur

BONNET - ŒUVRES COMPLÈTES VOLUME 1

Variantes de Concert Op. 1; Douze Pièces pour
Grand Orgue Op. 5
Frédéric Ledroit, orgel Kathedraal Angoulême
Skarbo DSK 1028 - speelduur 66:16 - € 40,-

BONNET - ŒUVRES COMPLÈTES VOLUME 2

Douze Pièces Nouvelles pour Grand Orgue Op.
7; Chœur Triste; Poèmes d'Automne Op. 8
Frédéric Ledroit, orgel Kathedraal Angoulême
Skarbo DSK 1029 - speelduur 64:08 - € 40,-

BONNET - ŒUVRES COMPLÈTES VOLUME 3

Douze Pièces pour Orgue Op. 10; O Salutaris
Op. 8 nr. 3; Ave Maria Op. 6 nr. 2; Pie Jesu Op. 6
nr. 2; Pater Noster Op. 8 nr. 1; Ave Maria Op. 2;
Agnus Dei Op. 6 nr. 1
Frédéric Ledroit, orgel Kathedraal Angoulême
Orgelbouw en orgel Chapelle du Collège Saint-
Marie d'Antony (vocal werken), Maitre Saint-
Louis de Gonnagat de Paris o.l.s., René Goussier
min 1. Arnold Vabois (tenor) en Frédéric Gon-
calves (bassoon)
Skarbo DSK 2030 - speelduur 76:48 - € 40,-
Distributie: Laval (B)

Orgelbouw, Sint-Antoniuskerk, spijkers en spijkers

Sint-Antoniuskerk, Sint-Antoniuskerk, Ald-
Dauwen, L.J. Vellebregt & Znl, 1855
Wijlingingen, Gebroeders Vermaaten,
1855, 1857
Herstel: Pels & Van Leeuwen, 1984
Reconstructie naar 1855:
Pels & Van Leeuwen, 1988

Manuscript (C-1)

Manuscript	2 el
Uitgever	1 el
Rechts	2 el
Uitgever	4 el
Uitgever	4 el
Uitgever	2 el
Nieuw	2 el
Troost	2 el

Andere posten (C-1)

Salomon	2 el
Brander	2 el
Hut	4 el
Uitgever	2 el
Uitgever	2 el

Posten (C-1) en posten (C-1)

Koninkrijks

Posten

Posten (C-1) - 41 el
Uitgever: 20 el
Posten (C-1) - 41 el

de Orgelvriend

als orgelliefhebber kunt u niet zonder

Het Orgelpark, een podium met een missie

Wij vragen uw support

Het Orgelpark in Amsterdam is een internationaal podium voor organisten, componisten en andere kunstenaars. Het doel is het orgel door een nieuwe presentatie te integreren in het muziekleven. Het Orgelpark werkt met een breed palet aan activiteiten, zoals het verlenen van compositieopdrachten en studie-faciliteiten, het organiseren van concerten en masterclasses, en het Orgelpark Research Program.

Wat biedt het Orgelpark u?

Het Orgelpark wil een breed publiek aanspreken, jong en oud, gewone muziekliefhebbers en professionals; van klassiek, jazz en dans. Daarom willen we dat mensen zich thuis voelen in het Orgelpark. En daar zullen wij ook alles aan doen. Naast het brede afwisselende programma, bieden wij een prachtige Art Deco-ambiance, een intieme concertzaal met zes indrukwekkende orgels, een mooie en heldere akoestiek, een gezellige foyer. En natuurlijk wordt u door ons warm en persoonlijk onthaald. Het Orgelpark bezoeken is uitgaan op zijn best.

Steun ons

- Help ons om het orgel op een nieuwe manier te presenteren en een plaats te geven in het actuele muziekleven.
- Ondersteun jong talent en geef jonge organisten de kans om op te treden in een prachtige ambiance.

Word Vriend van het Orgelpark, u ontvangt dan:

- 2 x per seizoen ons tijdschrift Timbres, met concertoverzichten, achtergrondartikelen, interviews, concerttoelichtingen, etc. ter waarde van € 18,-
- Een CD die is uitgegeven door het Orgelpark, ter waarde van € 15,-

U kunt meer doen: word GastVriend van het Orgelpark

- Bent u nieuwsgierig naar wat er op het gebied van orgelmuziek met dans, jazz, film en nog veel meer in het Orgelpark staat te gebeuren?
- Heeft u zin om gezellig uit te gaan in een prachtig Art Deco theater?
- Zin om eens echt te gast te zijn?

Als GastVriend kunt u alle concerten gratis bezoeken. U ontvangt elk jaar tweemaal Timbres, een CD én 6 kaarten voor uw introductie(s).

Hoe word u Vriend of GastVriend?

Kijk op www.orgelpark.nl

Bel 020 51 58 111

Mail info@orgelpark.nl

Schrijf of kom langs

Gerard Brandtstraat 26

1054 JK Amsterdam

Losse kaarten

Losse kaarten € 12,50,-

Studenten, 65+ en stadspas € 7,50,-

Word
GastVriend
voor € 63,- en
bezoek gratis
alle concerten!

Word Vriend van het
Orgelpark voor € 33,-

en ontvang twee
nummers van Timbres
en de meest recente cd

Jazz in het Orgelpark, met Franz von Chossy (orgel) en Slobodan Trkulja

Kijk verder op www.orgelpark.nl

Kaartverkoop en meer...

Losse kaarten

Losse kaarten	€ 12,50,-
Studenten, 65+ en stadspas	€ 7,50,-

Telefonische bereikbaarheid

Dinsdag t/m vrijdag van 14.00 tot 17.00 uur en op concertdagen vanaf 5 kwartier voor aanvang van het concert.

Openingstijden kassa

De kassa is geopend vanaf 5 kwartier voor aanvang van het concert.

Vriend of GastVriend worden

Online	www.orgelpark.nl
Post	Gerard Brandtstraat 26, 1054 JK Amsterdam
Fax	020 51 58 119
Telefoon	020 51 58 111
Mail	info@orgelpark.nl

Reserveren/bestellen door GastVrienden

Online www.orgelpark.nl
Reserveren van kaarten door GastVrienden kan tot uiterlijk twee uur voor de voorstelling. U ontvangt dan uw toegangsbewijs per e-mail retour. Per mail of telefonisch zie hieronder.

Reserveren/bestellen door Vrienden/Gasten

Online bestellen

Online bestellen van kaarten kan tot uiterlijk twee uur voor de voorstelling. U kunt alleen online bestellen indien u direct betaalt via iDEAL. U ontvangt dan uw toegangsbewijs per e-mail retour.

Schriftelijk bestellen (Post, Fax of Mail)

Post	Gerard Brandtstraat 26, 1054 JK Amsterdam
Fax	020 51 58 119
Mail	info@orgelpark.nl

Schriftelijk kaarten bestellen kan tot uiterlijk twee weken voor de voorstelling. Per kaartje wordt € 1,- aan kosten en porti berekend. Door invulling van uw rekeningnummer en handtekening machtigt u het Orgelpark het totaalbedrag van uw rekening af te schrijven.

Bij bestellingen tot aan vijf dagen voor de voorstelling worden de kaarten per post aan u toegezonden. De kaarten die korter dan vijf dagen voor de voorstelling worden besteld kunt u afhalen bij de kassa.

Telefonisch bestellen 020 51 58 111

Gereserveerde kaarten dienen uiterlijk een halfuur voor aanvang van de voorstelling te zijn afgehaald. Na dit tijdstip vervalt uw reservering. Betaling aan de kassa.

Wij stellen het op prijs indien u bij verhindering uw reservering annuleert. Zo worden anderen in de gelegenheid gesteld alsnog de voorstelling bij te wonen.

Kaarten kopen aan de kassa

Aan de kassa kunt u contant betalen of pinnen (wij accepteren geen theaterbonnen).

Losse Timbres

Losse Timbres kunt u telefonisch of via www.orgelpark.nl bestellen.

Losse cd's

Het Orgelpark geeft regelmatig cd's uit. Deze cd's kunt u telefonisch of via www.orgelpark.nl bestellen.

Regels bezoek

Het is niet toegestaan beeld- en/of geluidsopnamen te maken tijdens de voorstelling. Mobiele telefoons dienen uitgeschakeld te zijn.

Informatie voor minder validen

Er zijn algemene invalidenparkeerplaatsen aanwezig vóór het gebouw. Het Orgelpark is geschikt voor minder validen (de linkeringang is speciaal voor rolstoelgebruikers). Voor een goede gang van zaken is het handig om bij uw reservering op te geven dat u minder valide bent. Blindengeleidehonden zijn welkom, mits vooraf gemeld. Er is geen ringleiding aanwezig.

Hoe ons te bereiken, openbaar vervoer en parkeren

Parkeren in het centrum is moeilijk en duur. Parkeren in de Gerard Brandtstraat is niet mogelijk. Sterk aan te raden is uw auto te parkeren in een parkeergarage (Parkeergarage Byzantium of Museumplein) of per openbaar vervoer te komen.

Openbaar vervoer Tram lijn 1 halte Jan Pieter Heijestraat
Gebruik om uw route te plannen de site:
www.bereikbaar.amsterdam.nl

Bestel en info www.orgelpark.nl

Vooruitblik: **Timbres 8**

Najaarsseizoen 2010

Het Orgelpark werkt graag samen met ‘derden’. Een goed voorbeeld is het *Holland Festival*. We openen het volgende jaar met opnieuw zo’n belangrijk samenwerkingsproject: begin september zal het Orgelpark een van de podia in de beroemde *Gaudeamusweek* zijn.

Uiteraard zetten we ook onze *eigen tradities* – na drie jaar mogen we daar toch wel voorzichtig van spreken – voort. Zo presenteren we ook in het najaar van 2010 weer een minimal music-festival, opnieuw, net als in 2008 en 2009, onder de titel *Min of Meer Minimal*. Een andere najaarstraditie die ‘gewoon’ door gaat is die van de *SandwichConcerten* op vrijdagmiddagen in het najaar, om 13.13 uur.

Juist nieuw zijn enkele van de activiteiten rond ons draaiorgel, *The Busy Drone*. Studenten van de *Rietveldacademie*, een van de bekendste kunst-academies van ons land, zullen met geluidskunstdocent *Hans Müller* aan de slag gaan in een project om het instrument te ontdekken als klankkunstwerk.

Wie van groots en breedvoerig houdt en daarbij niet per se in eerste instantie aan orgels wil denken, komt ook komend najaar weer in het Orgelpark aan zijn trekken. *Studium Chorale* werkt nu al aan de voorbereidingen van Mozarts beroemdste compositie: *het Requiem*. *Herman Jeurissen* is al even intensief bezig met een Wagnerproject in november: onder de titel *Wagneriana* zullen organisten en hoornisten de muziek van de meester uit *Bayreuth*

onder de loep nemen. Wat de uitkomst zal zijn? In ieder geval prachtige muziek, want zelfs al zouden we willen, we kunnen er niet omheen: *Richard Wagner* was een van de invloedrijkste componisten van de 19de eeuw.

Op *15 juni verschijnt de volgende Timbres*. Daarin alles – en wie weet zelfs meer – over het programma komend najaar in het Orgelpark.

Herman Jeurissen

Een van de vele standbeelden van Wolfgang Amadeus Mozart; hier een exemplaar dat in Salzburg te vinden is.

Steve Reich: meester van de minimal music

Slot Neuschwanstein, gebouwd in de Zuid-Duitse bergen rond 1870, is van binnen beschilderd met taferelen uit Richard Wagners opera's. Delen van die opera's zullen komend najaar ook in het Orgelpark klinken

Colofon

TIMBRES • Alle kleuren van het Orgelpark

Nummer 7 • Voorjaar 2010

Timbres verschijnt tweemaal per seizoen, in juni (over de evenementen in het Orgelpark in het najaar, dus van september tot en met december) en in december (voorjaar, dus van januari tot en met mei). Timbres brengt achtergrondinformatie bij de evenementen die in het Orgelpark plaatsvinden.

Redactie

Hans Fidom
T 0595 57 18 85
M 06 537 14 735
E hansfidom@orgelpark.nl
W www.orgelpark.nl

Vormgeving

ratlodesign.nl

Drukkerij

Drukkerij Groen, Leiden

Aan dit nummer werkten mee

Teksten

Jolanda Breur, Martin Bijkerk, Gottfried Drywa, Matthias Havinga, Helen Metzelaar, Martine Mussies, Jacqueline Oskamp, Peter Ouwerkerk, Didi de Pooter, Cees Straus

Illustratie

Astrid Huijsing (stripverhaal bij het artikel over Faust)

Fotografie

Gitte Clemens (coverfoto), Sonja Duimel (bladzijde 2; The Busy Drone; Gastvriendendag), Deen van Meer (Amsterdams Marionetten Theater, Theo Loevendie), Museum Van Speelklok tot Pierement (Trauttmansdorffklokje, in het artikel Stel je voor, alle sterren muzikanten...), Martin Rost (orgel Stralsund in het artikel Stel je voor, alle sterren muzikanten...), Joyce Vanderfeesten (Leine & Roebona; Lotte van

Dijk), Theo van Mourik (Jan Timmermans, Fanfare Concordia), Johan Luijmes (St.-Petersburg), Hans Fidom (Hoe werkt dat?), Hesmerg (Orgelpark Research, foto's orgels Nieuwe Kerk), Piet Glippen (algemene foto's Orgelpark), Günter Lade (zonnemorgel Görnitz, in het artikel Stel je voor, alle sterren muzikanten...)

De redactie heeft geprobeerd van alle afbeeldingen de rechthoudenden te achterhalen. Niet in alle gevallen is dat gelukt. Wie kan aantonen recht te hebben op een of meer afbeeldingen in dit nummer zonder door de redactie te zijn benaderd, wordt verzocht zich bij de redactie te melden.

Uitgever

Stichting Het Orgelpark
Gerard Brandtstraat 26
1054 JK Amsterdam
T 020 51 58 111
W www.orgelpark.nl

Losse nummers

Losse nummers van Timbres kosten € 9,00.

Abonnementen

Wij nodigen u van harte uit om naar het Orgelpark te komen: als onze gast en als onze vriend. En misschien wilt u wel GastVriend worden van het Orgelpark. Daarmee steunt u ons doel om het orgel nieuw leven in te blazen. Als GastVriend ontvangt u tweemaal per seizoen het tijdschrift Timbres (met concertoverzichten, achtergrondartikelen, interviews, concerttoelichtingen, etc.), u krijgt een cd uit onze collectie én u kunt zoveel concerten als u maar wilt gratis bijwonen. Zie voor meer informatie de voorgaande bladzijden.

ISSN

1873-121X

HET DEPOT

Beeldengalerij

Permanente tentoonstelling van ruim 300 torsen en fragmenten van hedendaagse beeldhouwers. Een deel van de collectie is te koop. De stichting Het Depot ondersteunt beeldhouwers van torsen en fragmenten, waarbij de ontplooiingskansen van de kunstenaar centraal staat.

Architectuur

Rijksmonument

Beeldhouwkunst

Tentoonstellingen in Het Depot

Carla de Beus

zondag 4 oktober 2009 t/m zondag 7 februari 2010

Emile van der Kruk

zondag 14 februari 2010 t/m zondag 6 juni 2010

Gerrit Offringa

zondag 13 juni 2010 t/m zondag 3 oktober 2010

Kijk op www.hetdepot.nl voor meer informatie over deze tentoonstellingen.

Openingstijden:

donderdag t/m zondag
van 11.00 tot 17.00 uur

"Wereld Arrangement"

Bezoek aan Het Depot en Arboretum,
één overnachting, ontbijt, lunch of diner
in Hotel de Wereld vanaf € 90,00 p.p.
tel.: 0317 460 444, www.hoteldewereld.nl

Arboretum

Generaal Foulkesweg 64 • 6703 BV Wageningen

T 0031 (0)317 424 420 • F 0031 (0)317 420 780 • beeldengalerij@hetdepot.nl • www.hetdepot.nl

Steun ons

Het Orgelpark, een
podium met een missie

- Help ons om het orgel op een nieuwe manier te presenteren en een plaats te geven in het actuele muziekleven
- Ondersteun jong talent en geef jonge organisten en nieuwe componisten de kans om op te treden in een prachtige ambiance

Geef u op:
bel 020 51 58 111

Word Vriend
voor € 33,-

- U ontvangt
- 2 x per seizoen ons tijdschrift Timbres en de concertgids ter waarde van € 18,-
 - Een CD die is uitgegeven door het Orgelpark, ter waarde van € 15,-

en word (Gast) Vriend!

Word GastVriend
voor € 63,-

- U bent altijd van harte welkom als onze gast in het Orgelpark en u kunt gratis alle concerten bezoeken!
- U ontvangt ook nog eens 6 kaarten per seizoen voor uw introducties
- 2 x per seizoen ons tijdschrift Timbres en de concertgids
- Een CD die is uitgegeven door het Orgelpark

of kijk op
www.orgelpark.nl

Kijk op bladzijde 94 & 95
voor meer informatie

